

Jakin 194 195

urtarrila-apirila
2013

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

ZENBAKI HONETAN

7

GAI NAGUSIA Euskal telebistagintza

- 11** Euskal Telebista 30 urteren ostean
JOSU AMEZAGA
- 51** Euskal komunikazio sistemaren arauketaren
inguruko erronkak
RAMON ZALLO
- 61** Euskadiko ikus-entzunezko industriaren
erronkak
PATXI AZPILLAGA
- 77** EITBren albistegiak aztergai
ARKAITZ MARTINEZ DE ALBENIZ
EDORTA ARANA
- 85** Euskal Telebista eta euskal telebista
JON SARASUA
- 97** Tokiko telebistak leku bila
BEA NARBAIZA / MAITE BERRIOZABAL

TXILLARDEGI GOGOAN

- 111** **GIDOR BILBAO**
MIREN AZKARATE
XABIER ISASI
ALAITZ AIZPURU
PAULO IZTUETA

EGUNEN GURPILEAN

- 143** **HAIZEA BARCENILLA**
INAKI IRAZABALBEITIA
GOIZALDE LANDABASO
LIONEL JOLY
JOSU LARRINAGA

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia

Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07

jakin@jakingunea.com

www.jakingunea.com

2013ko PREZIOAK

ZENBAKI BIKOITZ HAU 21,50 €

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	55 €	—
Ale arrunta	9,20 €	12 €
EUROPAN		
Harpidetza	70 €	—
Ale arrunta	11,70 €	15,50 €
EUROPATIK KANPO		
Harpidetza	85 €	—
Ale arrunta	15 €	18 €

Jabegoa: Jakinberri, S.L. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: 0211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

SUMMARY

BASQUE TELEVISION

ETB 30 years on

Josu Amezaga, lecturer in Social and Communication Science, takes a look back at the 30 year history of the Basque public TV station, ETB, within the context of the major changes that have taken place over this period in the field of social communication and the socio-linguistic situation in the Basque Country. **JOSU AMEZAGA**

Regulation of the basque communicative system

Ramon Zallo, lecturer in Social and Communication Science, describes the main challenges facing the communication and culture sector in the South Basque Country, as well as the key areas that should in his opinion be covered by the basic regulations governing the communicative system due to be established in the Basque Autonomous Community. **RAMON ZALLO**

The audiovisual industry in the Basque Country

Patxi Azpillaga, lecturer in Social and Communication Science, takes a look back at and carries out a critical analysis of the history of the Basque audiovisual industry over the past three decades. The author highlights the fact that current circumstances facing the sector—a shrinking market, a reduction in sources of funding and changes in digital technology—demand the review and improvement of the models and policies that have hitherto been applied. **PATXI AZPILLAGA**

Analysis of EITB news

Arkaitz Martinez de Albeniz, researcher at Aztiker, and Edorta Arana, lecturer in Social and Communication Science, refer to the results obtained from research carried out by Aztiker into EITB (Basque Television and Radio) news. The authors focus above all on the themes, subjects and geopolitical areas which are taken into consideration in daily news on Basque public radio and TV. **ARKAITZ MARTINEZ DE ALBENIZ / EDORTA ARANA**

Basque Television and basque television

The lecturer in Sociology, Jon Sarasua, stresses the importance of shaping and organising the *communicative sphere of activity in the Basque language* for the future development of the language itself. Within this context, the author offers a range of thoughts and discussion points that focus on the renewal deemed necessary of public policies and social strategies concerning Basque language TV. **JON SARASUA**

The situation regarding TV stations

Bea Narbaiza, lecturer in Social and Communication Science, and Maite Berriozabal, researcher in the same field, take a look back at the history of local TV stations in the Basque Autonomous Community over the past three decades by analysing the different regulations that have affected the sector, its current situation and the treatment these local TV stations have given to the Basque language. **BEA NARBAIZA / MAITE BERRIOZABAL**

TXILLARDEGI IN THE MEMORY

On 9th November 2012, the Faculty of Philosophy and Educational Sciences at the University of the Basque Country (UPV/EHU) a tribute to Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi* (1929-2012) —writer, thinker, researcher and lecturer at this Faculty during the final years of his career. The aim of the event was to recall the contributions made by Txillardegi in those areas of knowledge related to the Faculty itself. We provide the lectures given during this event by Gidor Bilbao, Miren Azkarate, Xabier Isasi, Alaitz Aizpuru and Paulo Iztueta. **VARIOUS AUTHORS**

NEWS TODAY

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. Current affairs in the field of art, technoscience, literature, socio-linguistics and globalization will be analyzed this year. This section draws on various specialists: Haizea Barceñilla, Inaki Irazabalbeitia, Goizalde Landabaso, Lionel Joly, and Josu Larrinaga. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 194/195. zenbaki bikoitza da eta 2013. urteko lehenengoa eta bigarrena.

Zenbaki bikoitz honetako *Gai nagusia* sailean, euskal telebistagintzaren azken 30 urteotako ibilbideari, egungo egoerari eta etorkizuneko erronkei buruz egiten da gogoeta. Izan ere, hamarkada hauetan Euskal Herriko baldintza sozial, politiko eta kulturalak sakon aldatu direla eta aldatzen ari direla aintzat hartuz, telebistaren eta euskararen arteko harremadari orain arte aplikatu zaizkion eredu, politika eta estrategiak berrikusi eta zuzentzeko premiaren inguruko eztabaida sustatu nahi dugu zenbaki honetan. Zentzu horretan, honako auziak jorratzen dira saileko sei artikuluetan: EITBren ibilbidearen balantzea, euskal komunikazio sistemaren arauketa, ikus-entzunezko industriaren erronkak, EITBko albistegi azterketa, euskal telebistagintzaren eta euskararen garapenaren arteko erlazioari buruzko gogoeta, tokiko telebisten arauketa eta euskararen erabilera.

Lehen artikuluan, beraz, Josu Amezagak Euskal Telebistaren 30 urteko ibilbidearen balantzea egiten du, urte horietan gizarteko komunikazioaren eremuan ez ezik egoera soziolinguistikoan ere gertatutako aldaketek euskal telebistagintzan izan duten eraginaren testuinguruan.

Bigarren artikuluan, Ramon Zallok Hego Euskal Herriko komunikazioaren eta kulturaren erronka nagusiak deskribatzen ditu, eta baita Euskal Autonomia Erkidegoko komunikazio sisteman egiteko dagoen oinarritzko arauketaren gako garrantzitsuenak aurkeztu ere.

Patxi Azpillagak, hirugarrenean, Euskadiko ikus-entzunezko industria azken hiru hamarkadetako ibilbidearen balantzea eta azterketa kritikoa egiten du. Azpillagaren aburuz, sektorearen egungo egoerak —merkatuak uzkurtuta, finantza iturriak murriztuta eta teknologia digitalen eraginez produkzioak egiteko eta hedatzeko moduak ere goitik behera

aldatzen hasita— orain arte aplikatu diren eredu eta politiken berrikuspen eta hobekuntzari ekitea eskatzen du.

Laugarren artikuluan, Aztikerrek EITBren albistegiei buruz egindako azterketa baten emaitzen berri ematen digute Arkaitz Martinez de Albeniz eta Edorta Aranak. EITBren eguneroko albistegietan aipatzen dituzten gaietan, subjektuetan eta orokorrean erreferentziatzat hartzen dituzten eremu geopolitikoetan jartzen dute egileek arreta, batik bat.

Jon Sarasuak, bosgarren artikuluan, euskararen garapenari begira *euskarazko komunikazio esparrua* edo *euskarazko hedabide esparrua* deitutakoa antolatzearen garrantzia azpimarratzen du. Ildo horretan, euskarazko telebistari buruzko politika publikoak eta estrategia sozialak berri-
tzeko premiatik abiatuta, gogoeta eta eztabaidarako gaiak aurkezten ditu Sarasuak.

Azkenik, Bea Narbaiza eta Maite Berriozabalek azken hiru hamarkada hauetan EAEko tokiko telebistek egindako ibilbidearen balantzea osatzen dute, sektoreak izan dituen arauketak, egungo egoera eta tokiko telebistek euskarari egiten dioten lekua aztertuz.

Bestalde, EHUren Filosofia eta Hezkuntza Zientzien Fakultateak, 2012ko azaroaren 9an, Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi*ren omenezko ekitaldi bat antolatu zuen, «Txillardegi gogoan» izenburupean. Izan ere, bere ibilbide profesionalaren zati handi bat, bere bizitza profesionalaren azken urteak, Donostiako fakultate horretan egin zituen. Horrenbestez, ekitaldiaren helburua hauxe zen: euskaltzale ezagunak bere bizitzan zehar jorratu zituen eta fakultatearekin zerikusia zuten jakintza arlo bartzuk ukitzea eta bere pertsonarekin eta bere ibilbidearekin lotzea. Ekitaldi horretako hitzaldi nagusiak biltzen ditugu zenbaki honetan: Gidor Bilbao, Miren Azkarate, Xabier Isasi, Alaitz Aizpuru eta Paulo Iztuetarenak, hain zuzen ere.

Egunen gorpilean saila dator azken orrialdeetan. Ohi denez, azken hila-
beteotako berrien iruzkin labur eta biziak dakartzate Haizea Barcenillak Artean, Inaki Irazabalbeitiak Teknozientzian, Goizalde Landabasok Literaturan, Lionel Jolyk Soziolinguistikian eta Josu Larrinagak Glocalia atalean. ¶

Euskal telebistagintza

- 11** Euskal Telebista 30 urteren ostean
JOSU AMEZAGA
- 51** Euskal komunikazio sistemaren arauketaren
inguruko erronkak
RAMON ZALLO
- 61** Euskadiko ikus-entzunezko industriaren erronkak
PATXI AZPILLAGA
- 77** EITBren albisteak aztergai
ARKAITZ MARTINEZ DE ALBENIZ
EDORTA ARANA
- 85** Euskal Telebista eta euskal telebista
Berrantolatzeko oinarri batzuk
JON SARASUA
- 97** Tokiko telebistak leku bila
BEA NARBAIZA
MAITE BERRIOZABAL

Euskal Telebista 30 urteren ostean

JOSU AMEZAGA

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko irakaslea eta NOR Ikerketa Taldeko kidea

30 urte bete ditu EITBk, eta balantzea egin beharrean gaudede.¹ Hiru hamarkadetan ez dira gutxi izan hala gizarteko komunikazioaren eremuan nola egoera soziolinguistikoan gertatutako aldaketak. Bestetik, eskarmentu luzea dugu jandantik, egindakoaz hausnartu eta aurrera begirako urratsak bideratzeko. Asmo horrekin sortzen da artikulu hau, eta bereziki telebistaren arlora mugatuko gara, nahiz eta gaur egun komunikabideen inguruko eztabaida ezin daitekeen mugatu euskarri bakar batera.

Hizkuntza gutxituetako telebistak European

European hizkuntza gutxituetan aritzen diren telebistei begiratua emanez gero, zenbait konstatazio egin daitezke. Lehena honakoa da: nahiz eta maila teorikoan bederen medioek oro har eta telebistak zehazki hizkuntza gutxituetan nola eragiten duten oso argi ez dagoen auzia izan, halako intuizio moduko bat dago, zeinaren arabera komunikabideek berebiziko garrantzia baitute hizkuntza horien biziraupen

eta garapenerako. Horrela, M. Cormack arlo honetako europar ikerlari ezagunak zera gogorarazten digu: alegia, soziolinguista handiek (Fishmanek kasu) ez diete garrantzi berezirik aitortzen komunikabideei hizkuntzen ordezkatzeko eta biziberritze prozesuetan, eta bigarren maila batean kokatzen dituzte (Cormack eta Hourigan 2007). Alabaina, errealtateari erreparatuta, zera konstatatzen da: Europan, bederen, hizkuntza gutxitua duten komunitate gehientsuenak saiatu dira beren komunikabide propioak izaten, saiakera horretan batzuk bestez bano urrunago iritsi direlarik. Telebistara etorrita, esan dezagun Europako Batasuna osatzen duten estatuetan 90 baino gehiago direla hizkuntza gutxituko komunitateak, Euromosaic txostenaren arabera (Euromosaic 2004). Horietatik erdiak baino gehiagok aukera dute haien hizkuntza ofiziala den estatuetatik datozen telebista emanaldiak hartzeko, satelitez, kablez, lur gaineko uhinenez edota Internetez (esaterako, hungarieradunek Errumanian, errusieradunek Estonian, eta abar). Egoera horretan dago EBko hizkuntza gutxituetako hiztunen herena. Hiztunen beste heren bat (24 hizkuntza) batera telebista eman dirik ez duen komunitateren bateko kide da. Azken herena (17 hizkuntza) telebista propioa duen komunitateren bateko kide da, gehienak urtean 1.000 ordu baino gehiago emititzen dutenak (Amezaga eta Arana 2012). Beraz, hona lehen konstatazioa: aukera dagoenean, hizkuntza gutxituko komunitateak beren hizkuntzazko komunikabideak izaten saiatzen dira, horien eta hizkuntzen joan-etorrien arteko loturari buruzko teoria landuegirik egon ez arren.

Bigarren konstatazioa honakoa da: telebista propioen kasuan —hots, beste estatu batetik etorri barik komunitate gutxiak berak sortutako telebisten kasuan—, ekimen publikoa da nagusi. Alegia, hiztunen komunitate osora zuzendutako telebistei begiraturaz gero —alde batera uzten ditugu, beraz, tokian tokiko telebistak—, apenas ez dagoen ekimen pribatuko telebista kanalik hizkuntza gutxituetan. Salbuespen bakarrak honakoak dira: batetik, TV Breizh, bretoiera

erabiliz audientziak eskuratu nahi izan zituen satellite bidezko telebista, zeinak azkenean hizkuntza gutxitu hori alboratu egin baitzuen; bestetik, Barça TV, futbol klubari lotutako gaikako telebista.² Gainerakoetan ekimen publikoa —esan nahi baita estatala— agertzen da telebista horien atzean, horretarako gauzatzen diren formulak ezberdinak izan arren, tokian tokiko legedi eta komunikazio sistemen arabera.

Hizkuntza gutxituetako telebistak, oro har, izaera publikokoak izateak arazo bat dakar berarekin. Alegia, hizkuntza gutxituko telebistak, definizioz gutxiengo batzuentzako komunikabideak izanik, lurralde horretako biztanle guztion diruz finantzatu eta biztanle guztion zerbitzuan egon beharuko luketen erakundeetatik eratzen dira. Hori bereziki nabarmena da telebista propioa duten komunitateen kasuan. Izan ere, Katalunia, Galizia eta Luxenburgo kenduta (non lurraldeko populazioaren ehuneko oso altu batek uler baitetzake hizkuntza gutxitua), telebista propioa duten gainerako hizkuntza gutxituetako komunitateak (euskara, galesera, gaelikoa, irlandera, frisiera, Finlandiako suediera, Esloveniako italiera, friulera, Suediako finlandiera, bretoiara, korsikera, ladinera, sorbiera eta saamiera) gutxiengo demografikoak dira beren lurraldean. Hartara, kontraesana sor liteke hor, lurralde osoko populazioak eskatzen duen politikaren eta bertako hizkuntz gutxiengo batek behar duenaren artean.

Aipatu berri ditugun kasu horietatik hirutan fokatuko dugu gure analisia, kontraesana nola agertzen den eta hari nola heltzen dioten ikuste aldera: Eskoziako gaelikoa, Galesko galesera eta Finlandiako suediera.

Eskozia

Gaelikoz emititzen duen BBC Alba telebista 2008an jarri zen abian, BBC Trust eta Eskoziako Gobernuaren menpeko Gaelic Media Services (MG Alba) erakundearen hitzarmenaren ondorioz. BBC Trusten finantzazio publikoa lortzeko baldintzek oso argi uzten dute telebista zerbitzua ez dela

soilik gaelikodunentzat zuzenduko: «Gaelikoz mintzatzen direnei zuzendu beharko die zerbitzua, baita hizkuntza ikasten ari direnei, hizkuntza ikasi nahiko luketenei, zein hizkuntza eta kulturaren interesa dutenei» (BBC Trust 2012). Hori horrela dela ziurtatzeko, asteroko *reach* edo estaldura 250.000 ikuslekoa³ izan behar dela ere ezarri zuen zerbitzuen 2008ko emakidak. Helburu hori 60.000 hitzun dituen hizkuntza batean ezarri zuen, edo, mintzatu ez baina ulertzen dutenak gehituta, 90.000 mila lagun biltzen dituen hizkuntza batean (General Register Office for Scotland 2005).

Kontuan hartu behar dugu BBC Alba sortu zenean, 2008ko irailaren 19an, jadanik ezagunak zirela oraingo krisi finantzariaren lehen kolpeak; edota BBCn bertan lanpostu galearra gerta zitekeela. Horrek ez zuen lagundu proiektu berri honen legitimazioa finkatzen, eta zenbait kritika egin ziren gutxiengo txiki batentzat (Eskoziako populazioaren %1,8 dira ulertzen dutenak) 16 milioi euroko finantzazio publikoa izatearen inguruan.⁴

Audientziaren helburu zail hori lortzeko, azpitoluetara jotzen du BBC Albak, oro har BBCk bere kanal guztietan gauzatzen duen politikari jarraiki. Horrela, umeentzako programazioa eta zuzeneko emanaldi batzuk kenduta, gainerako guztiak ingelesezko azpitoluekin emititzen dira, hizkuntzaren ezaguera txikiagoa dutenak edota batere ez dutenak erakarri nahian (Murray 2009). Modu honetan, kanalak BBC Trustek ezarritako audientzia helburuak lortzen dituela esan daiteke: bere datuen arabera (BBC Scotland 2012), Eskoziako populazioaren %12rengana iristen dira astero, hau da, 480.000 pertsonarengana. Horrela, gaelikozko telebistak Eskozia osoari zerbitzua ematearen erronka justifikatzen da, eta finantzazio publikoa zilegitzat jotzen da.

Gales

Galesen ere agertzen da gutxiengo linguistikoaren interesen eta interes orokorraren arteko kontraesana, eta azken

urteetan debate bizia izan da horren inguruan. Euskal Herriatik begiratuta, oso ezaguna egiten zaigu Galesko kasua: antzeko biztanle kopurua, antzeko lurralde tamaina, eta antzeko bizi maila. Hitzun kopurua gurean baino baxuagoa: populazioaren %21ek hitz egin dezake galeseraz, eta beste %5ek ulertu egiten du. Antzekotasunekin jarraituz, S4C galeserazko emanaldiak ematen dituen telebista gure EITB baino bi hilabete lehenago aireratu zen lehen aldiz.

Hasieratik bertatik, zerbitzu publikoaren britainiar tradizioari lotuta agertu zen S4C. Horrela, azken 30 urtean bera babestu duten lege ezberdinen arabera, S4Cren egitekoa zera da: Galesko populazioari kalitate handiko telebista-zerbitzuak eskaintzea.⁵ Galeserazko emanaldiak zabaltzea zerbitzu publiko horren barruan kokatuta, lege ezberdinek zenbait arau ere ezarri izan dituzte, hala nola —ele bitan jokatzen zuen urteetan— emanaldien kopuru esanguratsu bat galeseraz eman beharra, edota horiek *prime time* delako urrezko ordutegian kokatu beharra. Legeen testuinguruak, horrenbestez, zabalik uzten du atea S4C telebista galestar guztientzako edota galeseradunentzako telebista izan behar ote duen eztabaidatzeko; izan ere, galesera lehenetsi arren, publikotzat populazio osoa jotzen baita, hiztuna izan edo ez («members of the public in Wales»). Eztabaida hori, esate baterako, oso bizia gertatu da azken urteetan, Erresuma Batuko telebistagintzaren inguruko debateetan S4C Gales osorako telebista eta ez nagusiki galeseradunentzako telebista izan behar duelako planteamenduek gogor jo baitute (Jones 2009).

Ingurumari horretan, hasierako urteetan telebista elebiduna zen S4C: urrezko ordutegian galeseraz soilik emititzen zuen, eta gainerakoetan Channel 4 ingelesezko telebistako programazioa igortzen zuen. Telebista digitalaren hedapenarekin batera, aldiz, 2000koetan, S4C Digidol kanala gehitu zitzaion aurreko eskemari; baina kanal digital hori, ordea, galesera hutsezkoa zen. Azkenik, 2010eko itzaldura analogikoarekin batera, hasierako S4C kanal analogikoa de-

sagertu zen, eta harekin batera eskema elebiduna; kanal elebarkar digitalak hartu zituen haren lekua eta izena: S4C.

Galeserazko audiodun kanal horrek, baina, aukera ematen die hizkuntza ez dakitenei ere haren zerbitzua jasotzeko, horretarako azpigituluak erabiliz. Gaur egungo programazioaren %80 inguru ingelesezko azpigituluekin emititzen da (gehienak aukerako azpigituluak izanik, hots, ikusleak bere agintearen bidez jartzen edo kentzen dituenak); horrez gain, %8 galeserazko azpigituluekin emititzen da (S4C 2011). Esan behar da, halaber, aukerako azpigituluen politika hori sareko nahierako telebista eskaintzan ere mantentzen dela, posible izanik Internetez ikusten diren bideoei hizkuntza bateko edo besteko azpigituluak jarri eta kentzea.

Azpigituluen erabilera esanguratsu hori ondo ulertzeko, Galesko biztanle guztiei zerbitzua eman beharraz gain, beste osagai bi hartu behar dira kontuan S4Cren jarduera ondo kokatu nahi badugu. Batetik, Erresuma Batuko telebistek oro har —eta BBCk bereziki— tradizionalki egin duten azpigituluen erabilera intentsiboa, besteak beste entzuteko arazoak dituztenei zuzendutako zerbitzu gisa. Bestetik, S4Ck oso goizetik detektatu zuen publiko potentzial gisa galesera ikasten ari zirenen multzoa, publiko horrengana iristeko azpigituluak bide garrantzitsua izanik.

Estrategia horrekin, S4Ck ikusle kopuru esanguratsuak lortzen ditu. 2011. urteko ekitaldian, asteko 15 minutuko batez besteko *reacha*⁶ 635.000 lagunena izan da Gales osoan, populazioaren %23, alegia. Alabaina, hori baino datu esanguratsuagoa iruditzen zaigu honako beste hau: ikusle horietatik 360.000 ez dira galeseraren hiztunak, S4Cren ikusleen erditik gora (%53), alegia. Hemen kontuan hartu behar dugu jadanik eman dugun datu bat: Euskal Herrian ez bezala, Galesen elebidun pasiboen (hots, ulertu bai baina hitz egi ten ez dutenen) kopurua gurean baino nabarmen baxuagoa da, populazioaren %5 inguru. Beraz, S4Ck galesera ulertzen ez dutenen artean lortzen duen harrera adierazgarria dela esan daiteke.

Finlandia

Finlandian ere aurki dezakegu gutxiengo linguistikoaren-tzako eta populazio osoarentzako telebista zerbitzuaren barne kontraesana, bereziki suedieraren komunitatearen inguruan. Suediera Finlandiako hizkuntza ofiziala da, finlandierarekin batera, batez ere suediarrek herrialde honetan izan duten nagusitasun historikoaren ondorioz. Gaur egun suediera ama-hizkuntza duten finlandiarrak populazioaren %6 dira, 300.000 inguru, alegia, bost milioi terdiko populazio-tik; horietatik heren bat suediera-finlandiera elebidunak (Euromosaic 2004). Hitzun kopuru txikia izan arren, suedierak estatus esanguratsua du herrialdean. Ez soilik ofizialtasun mailagatik, baita Finlandiako eskola sisteman duen presentziagatik (finlandiar ume guztiek derrigorrezko ikasgai gisa dute suediera hiru urtez; horrez gain, ume suedieradunek suedierazko eskoletara joateko aukera izaten dute) eta baita komunikabideetako presentziagatik ere.

Telebistako presentzia nagusia Yle Fem kanalarekin lorzen du (duela gutxira arte FST5 izeneko). Kanal hori 2001. urtean sortu zen suedierazko kanal gisa. Lehenago Finlandiako Yle telebista publikoak bere kanaletan suedierazko programak (propioak zein Suediako telebistakoak) emititzen zituen, finlandierazko programazio nagusiaren baitan. Geroago, 2007ko digitalizazioarekin batera, Ylek suedierazko Yle Fem kanalean kontzentratu zituen suedierazko emaldi guztiak.

Ylek helburu nagusi bat aitortzen dio bere buruari: «demokrazia eta Finlandiako kultura sendotzea»; horretarako, finlandiar guztiei zerbitzua ematea bilatzen du (Yle 2012a). Filosofia horren baitan sartzen da Yle Fem kanala, suediera Finlandiako ondare kulturalaren partetzat jotzen baita. Areago, helburuak xehetzean, telebista publikoak kulturen arteko elkarrekintza aipatzen du, besteak beste (Yle 2012b). Are zehatzagoa da Mary Gestrin Yle Femeko Director of Media kargua duenak, suedierazko telebistaren helburu nagusietan

ko bat bi hizkuntzen —finlandieraren eta suedieraren— arteko zubi lana egitea dela dioenean (Gestrin 2009).

Zubi lan hori egin ahal izateko eta suedieradunen komunitate txikitik haratagoko publikoa eskuratu ahal izateko, azpтитuluen politika garatu du Yle Femek. Horren arabera, suedieraz dagoen gehiena finlandierara itzultzen da (haurrentzako programak, albistegiak eta goizeko programa bat ezik —orotara egunean ordu bi terdi—), eta suedieraz ez dagoen guztia azpтитulatzen da hizkuntza horretara. Bide hori erabiliz, suedieradunen artean lortzen duen harrera onaz gain (hiztunen %70engana iristen dira astero), audientzia esanguratsua lortzen dute suedieraz gutxi edo ezer ez dakitenean artean ere. Horrela, batez besteko pantaila kuota %1,6 da, edo 70.000 ikusle. Horietatik asko, ordea, ez dira suedieradunak, finlandieradunak baizik: M. Gestrini jarraiki, zenbait programatan ikusleen %20 baino ez dira suedieradunak (Gestrin 2009).

Komunitate txikitik komunitate handira

Aipatu ditugun hiru kasuek, zein bere ezaugarriekin, gauza komun bat dute: hizkuntza gutxituko telebistak bere jomugan kokatzen ditu hizkuntzaren jabe ez direnak. Helburu horren azpian arrazoi ezberdinak aurkitzen ditugu, batzuetan kasu bakar batean eta beste batzuetan bat baino gehiagotan agertuak. Horrela, arestian aipatu dugun kontraesana (nola legitimatu guztion diruaz gutxiengo txiki baten telebista baten finantzazio altua) Eskozian agertzen da modurik gordinenean, zehazki BBC Trustek BBC Alba telebistari finantzazio publikoa lortzeko ezarritako baldintza gogorretan. Bestetik, hizkuntza gutxituko kanala lurralde oso baten telebista «nazional» bakarra izateak ere ekarri du, hala Eskozian nola Galesen, populazio osora (hiztun zein ez hiztun) ireki beharra. Izan ere, beste kanal batzuek lurralde horietarako emanaldi berezituak dituzten arren, horiek Erresuma Batu osorako emititzen diren kana-

len deskonexioak izaten dira, ez lurraldeari lotutako kanal osoak. Bi ezaugarri horiekin batera, hiztunak ez direnei gutxiengoaren kulturaren berri ematea ere agertzen da zabaltearen arrazoi gisa, edota, Finlandiako terminoetan formulatuta, bi hizkuntz komunitateen arteko zubi lana bilatzen da (kontuan hartuta finlandieradun gehienak ez direla suediera ulertzeko gai, eta suedieradun askok ez dutela finlandiera ulertzen). Azkenik, Galesen beste helburu bat jartzen da mahai gainean: hizkuntza gutxitua ikasten ari direnentzako tresna baliotsua izan daiteke telebista.

Arrazoiak arrazoi, hizkuntz komunitate txikitik komunitate handira irekitze horretarako estrategiak garatzen dituzte aztertu ditugun telebistek, nagusia izanik —baina ez bakarra— hizkuntza nagusiko azpтитuluen erabilera, hizkuntza gutxituan soilik emititzen duen kanalaren eskemaren barruan. Estrategia horren bitartez lortzen diren emaitzak ez dira, ikusi dugunez, edonolakoak, beti ere kontuan hartuta herri bakoitzeko desoreka soziolinguistikoa; eta irekitzearen helburua, neurri garrantzitsu batean, bete egiten dela esan daiteke.

Honaino iritsita, Euskal Herrira etortzeko tenorea dugu, eta hemengo telebista publikoak garatzeko unean hizkuntza gutxituko komunitatearen eta populazio osoaren arteko kontraesanaren auzi horri nola heldu dion aztertuko dugu hurrengo ataletan.

ETBren kasua

1982ko testuingurua

1982an sortu zen EITB, Eusko Jaurlaritza jaio berriaren ekimen nagusietako bat izanik. Autonomi Estatutua onartu eta handik hiru urtera telebista eta irrati sistema publikoa abian jartzea bi faktore nagusiren ondorio gisa ulertu behar dugu. Batetik, aspalditik zetorren euskarazko komunikabideen aldeko errebindikazio soziala, zeinean telebistaren al-

darrikapena oso handia baitzen. Bestetik, Euskal Autonomia Erkidegoaren eraketa instituzional eta politikoa.

Euskarazko irrati-telebistaren aldarrikapena

1975ean Franco jenerala hil eta hurrengo urteetan sistema politiko berria ezarri zenerako, oso hedatuta zegoen euskarazko komunikabideen eskakizuna. Aldarrikapen hori mugimendu sakonago baten testuinguruan ulertu behar da: diktadura garaitik zetorren adierazpen askatasunaren, hedabide propioen eta euskal kulturaren zein euskararen aldeko mugimenduaren aldarrikapenaren baitan, hain zuzen ere. Horrela, bi hamarkadetan zehar egindako lanak fruituak emanak zituen jada beste arlo batzuetan: euskarazko irakaskuntzan (ikastolen mugimendua, 1960tik aurrera, zeinak 53.000 eskolaume baitzituen 1978an, haur eskolen %10), aldizkarigintzan (1956tik aurrera), egunkarigintzan (*Egin* eta *Deia*,⁷ 1977tik aurrera), helduen euskalduntze-alfabetatzean (40.000 ikasle 1976an), irratigintzan, unibertsitate propioan (Udako Euskal Unibertsitatea, 1973an; Euskal Herriko Unibertsitatea,⁸ 1980an), eta beste zenbaitetan. Testuinguru horretan, ezinbestekotzat jotzen zen, euskal kulturaren eta hizkuntzaren berreskurapenerako, euskarazko telebista sortzea. Mugimendu horrek indar handia bildu zuen bere inguruan, eta, zalantzarik gabe, 1982an Eusko Jaurlaritza eratu berriak Euskal Irrati Telebista (EITB) sortu zuenean, guztiz markatu zuen haren izaera. Horrela, EITB bere osotasunean, baina bereziki telebista, euskararen berreskurapenerako ezinbesteko tresna gisa definitua izan zen testu legeletan, eta baita pertzepzio sozialean hartua ere (Torrealdai 1985).

Euskal Autonomia Erkidegoaren eraketa instituzional eta politikoa

EITB sortzea, esan dugun bezala, Eusko Jaurlaritza eratu berriaren egitasmo nagusietako bat izan zen, eta aldi berean

sistema politikoaren aldaketaren emaria. 1978an Espainian onartu zen Konstituzioak autonomi erkidegotan banatu zuen lurraldea. Banaketa hark Estatu espainolaren menpeko herri guztien eskakizunak asebetetzen ez bazituen ere (gaur egungo egoera horren adibide), ukatu ezineko autonomia politiko eta ekonomikoa ekarri zituen Euskal Herriaren alde honetara. Horrek bidea ireki zuen diktadurapean inolako onarpen ofizialik izan ez zuen Euskal Herria subjektu politiko gisa onartzeko, aitortza horren mugak handiak izanagatik (ez ziren Euskal Herriaren zazpi probintziak aintzat hartzen; Espainia aldeko laurak bi erakundetan banatu zituen —Nafarroa batetik, eta Euskal Autonomia Erkidegoa bestetik—; eta autonomiaren gainetik Espainiaren batasun ukiezina ezarri zen). Araba, Bizkaia eta Gipuzkoarako onartu zen Euskadiko Autonomi Estatutuak, hartara, botere politiko berri baten eratzea ekarri zuen berarekin. Besteak beste, Eusko Jaur-larritza eta Eusko Legebiltzarra sortu ziren 1980an, eta Bizkaiak zein Gipuzkoak 1936ko gerraren ondorioz galdutako itun ekonomikoa berreskuratu zuten. Botere egitura berri horren kudeaketaz arduratu zirenek garbi zuten oso handia zela telebistak subjektu politikoaren eraikuntzan zein botere gune jaio berriaren legitimazioan joka zezakeen rola. Zeregin horiek, hizkera ofizialean hitzez hitz esanda, «euskal jendartearen integrazioa» bilatzen zuten erakunde autonomo sortu berrien inguruan. Hizkera soziologikoan, ordea, integrazio hori nortasun legitimatzaile baten eraikuntzaren parametroetan definitu beharko genuke (Castells 1997). Hots, subjektu politiko bat eratzen da, horretarako nortasun bat eraiki eta elikatuz, eta aldi berean subjektu politiko hori mamituko eta ordezkaturiko duen botere egitura berria (botere autonomikoa kasu honetan) legitimatzea bilatzen da.

ETBren sorrera

1982ko abenduaren 31rekin aireratu zen Euskal Telebista lehen aldiz. Horrekin gauzatu egin zen hilabete batzuk lehe-

nago Eusko Legebiltzarrak onarturiko *Euskal Irrati-Telebista (EITB) Herri Erakundea sortzeko 5/1982 Legea*. Lege hori 1979ko Euskadiko Autonomi Estatutuaren 19.3 artikulua-ren babespean sortu zen:

Euskal Herriak erregula, sor eta atxiki ditzake bere telebista, irrati eta prentsa propioa, eta, oro har, bere helburuak lortzeko behar dituen giza komunikabide guztiak.

Artikulu horren itzalpean sortu izanak zenbait inplikazio zituen: batetik, EITBren gaineko arauketa Euskadiko Autonomia Erkidegoari dagokio, ez Espainiako Estatuari, nahiz eta beronen oinarritzko legeria errespetatu behar duen. Bestetik, eta Espainiako ereduari jarraiki, euskal telebista eta irrati publikoen titulartasuna Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailarena da. Horren ondorioz, britainiar ereduan ez bezala, telebista eta irrati publikoek botere politikoarekin izango duten harremana mendekotasunezkoa izango da. Horrela, Eusko Jaurlaritzak zuen, hasieran, EITBko Zuzendari Nagusia izendatu zein kargugabetzeko eskumena. Administrazio Batzordeari, Zuzendari Nagusiaren aldean, eskumen murrizak esleitu zitzaizkion, eta Eusko Legebiltzarrak izendatua izango zen, bi herenen gehiengoarekin, talde parlamentarioen proposamenei jarraiki; praktikan, Legebiltzarren ordezkaritza bilakatu da, hamarkadetan zehar, Administrazio Batzordea, aldian aldiko bazterketekin (zenbait urtetan alderdi politiko batzuen ordezkaritza baztertuak izango dira Batzorde horretatik).⁹ Horrez gain, Legebiltzarreko Batzorde bat sortu zen, kontrol eginkizunak betetzeko. Eta finantzazioa nagusiki Kultura Sailaren funtsetatik egingo zen, telebista eta irratiaren jardueretatik egon litezkeen sarrerez gain.¹⁰

Euskal Irrati Telebistak Jaurlaritzarekin duen egiturazko mendekotasunak erakunde horretako medioen kontrol politikoa ahalbidetu du. Horrela, beste irrati-telebista publiko eredu batzuetan ulergaitza gerta bazitekeen ere, erakundearen bizitzaren zatirik handiengan EITBko Zuzendari Orokor guztiak egon izan dira, EITBtik pasatu aurretik edo on-

doren, gobernuan zegoen EAJ alderdiari guztiz lotuak.¹¹ Joe-
ra PSE-EEren gobernu eratu ostean hautsi zen 2009an, or-
ganikoki bederen alderdiari lotuta ez zegoen kazetari bat
kargu horretarako izendatuz. Egitura politikoen eta komu-
nikabideen arteko lotura horrek, ikusiko dugunez, eragin
zuzena izango du ETBren hizkuntza planteamenduetan.

EITBren eginkizunak

EITB sorrarazi zuen legeak bi eginkizun nagusi aitortzen
zizkien euskal irrati eta telebista publikoei: herritarren in-
formazio eta parte-hartze politikoa bata, eta euskara eta
euskal kulturaren sustapena, bestea. Horrela, lege horren
babesean sortutako komunikabideak

herritar euskaldunak argipide eta politikan eskuhartzeko le-
hen-lehen mailako bide direnez eratzten dira, eta bai hezkun-
tzarekiko eta euskal kulturaren suztapen eta zabalkundeare-
kiko gure erapidetzaren oinarritzko lankidetasun-tresna dire-
nez ere, euskararen suztapena eta zabalkundea bereziki kon-
tutan izanik (5/1982 Legearen aitzinsolasa).

Lehenengo eginkizuna (parte hartze politikoa) aipatu du-
gun Autonomia Erkidegoko erakundetzearen argitan ulertu
behar dugu. Bigarrena, berriz, euskarazko ikus-entzunezko
komunikabideen aldeko aldarrikapenari lotuta. Bestalde, le-
ge horrek berak dioenez, Eusko Jaurlaritzaren menpeko ko-
munikabideek, euskararen erabilera erabakitzean, helburu-
tzat izango dute Autonomia Erkidegoko irrati eta telebista-
ren panorama globalaren barneko hizkuntzen oreka bila-
tzea. Kontuan hartuta garai hartan euskarak ez zuela inola-
ko presentziarik Madrildik igorritako gainerako telebista-
tan, horrek eraman zuen Euskal Telebista hasieratik nagusi-
ki euskaraz emititzera.

Azpimarratu beharra dago, telebistak euskararen susper-
kuntzan eta normalkuntzan zuen garrantzia inork gutxik
zalantzan jarriko bazuen ere, uste hori gehiago zela hipote-
sia kontratatutako egitatea baino. Oraindik orain, jadanik

esan bezala, ez dugu telebistak hizkuntza gutxituen bilakae-
 ran zehazki nola joka dezakeen hausnartzeko nahikoa ebi-
 dentzia enpiriko, ez eta oinarri teoriko sakonegirik ere. Ga-
 rai hartan hutsunea are handiagoa zen; euskarazko telebis-
 tak euskarari «berez» lagunduko ziola uste zen, eta, beste
 alor askotan bezala, gehiago ekin zitzaion lanari intuizioz,
 zehaztutako plangintza baten arabera baino. Legeak politika
 haren helburuak —oso zuhurki— «euskararen garapen eta
 susperkuntza» bezala definitu bazituen ere, orduko testuin-
 guruan ulertu beharra dago. Eta testuinguru hartan, euska-
 raren susperkuntzaren inguruan «berreskurapenaren» dis-
 kurtsua zen nagusi: hots, euskara, Euskal Herriaren berezko
 hizkuntza izanik, euskal herritar guztien ondasun eta egu-
 neroko hizkuntza bilakatu beharra zegoen. Horixe bilatzen
 zuen, hain zuzen, ikus-entzunezkoen panorama linguisti-
 koki orekatu beharrak. Eta horregatik sortu zen euskara hu-
 tsez ETB.

Baldintza horietan abiatu zen beraz ETB. Arestian aipatu
 dugun logikari jarraiki, euskara hutsez ematen zituen bere
 eguneroko lau orduak, batzuetan gaztelerazko azpitoluak
 zituela. Baina eredu horrek ez zuen luzeegi iraun, eta han-
 dik urtebetera gaztelerazko albistegia ematen hasi zen, gai-
 nerako euskarazko programazioaren artean. Gazteleraren
 sarrerak, jakina, aurretik aipatu dugun eginkizun politiko-
 arekin eta Erkidegoko egoera soziolinguistikoarekin zuen ze-
 rikusia: izan ere, euskaldunak populazioaren %21 baino ez
 ziren. Hartara, Eusko Jaurlaritzak bere telebistari jarritako
 integrazio politikoaren helburua, helmugan populazioaren
 %100 hartzen zuena, hankamotz gera zitekeen euskara hu-
 tsezko emanaldiekin.

Gazteleraren sarrerak zenbait auzi jarri zuen agerian. Bes-
 teak beste, ETBren hizkuntza politika argirik eza. Izan ere,
 gauza jakina baitzen ETB sortu zen une berean egoera so-
 ziolinguistikoaren nolakoa, eta testuinguru horretan euska-
 ra hutsezko kanalak nekez hel ziezaiokeela legeak ezartzen
 zuen helburu politikoari.

Hizkuntza politika argirik eza, ala hizkuntza politika ezkutua? EITBko zenbait arduradunek esana duten legez, lehenago edo beranduago gaztelerak ETBn presentzia izango zuelakoan zeuden hasieratik bertatik (Diez Urrestarazu 2003). Horren arabera, beraz, denbora kontua izan zen gaztelerak bere lekua izatea ETBn.

Gaztelerazko kanalaren sorrera

Horrela, behin sartuta, gaztelera presentzia irabaziz joan zen, 1986ra arte. Urte horretan ordura arteko eredua (euskararen nagusitasunarena, alegia) hautsi eta kanal bikoizketa erabaki zen: bata, ETB1, euskara hutsez arituko zena; eta bestea, ETB2, gaztelera hutsezkoa (denbora tarte txiki batean euskarazko saioen batzuk aineratzen zituen arren, berehala jo zuen hizkuntza bakarrera). Asmoa lehenagotik bide zetorren, lehenago aipatu ditugun arrazoiengatik. Baina gaztelerazko kanala sortzeko une zehatza, zalantzarik gabe, boterearen inguruko lehien barnean ulertu behar da. 1984an bere alderdiaren barruan lehertutako krisi baten ondorioz, Eusko Jaurlaritzako lehendakari Carlos Garaikoetxeak dimisioa eman zuen. Dimisioak areagotu egin zuen alderdi barneko krisia, eta ordura arte hegemonikoa izandako EAJ alderdia bitan banatu zen, Eusko Legebiltzarreko parlamentarien herenak sortutako alderdi berrira alde egin baitzuen. EAJk, hartara, inoiz baino handiagoa zuen komunikabideen beharra hegemonia politikoari eusteko, ezinbestean etorriko ziren hauteskundearen aurrean. Eta gaztelerazko telebista bat eskura edukitzea, artean beste kanal bi baino ez zeudelarik (Espainiako telebista publikokoak), gozoki handiegia zen bazter batera uzteko. Horrela hasi zen ETB2 bere gaztelerazko programazioarekin 1986ko maiatzaren 31n, hauteskundeak baino sei hilabete lehenago.

EAJ alderdiak kanal horren sorrerari emandako lehentasuna ondo erakusteko, esan dezagun hura izan dela Eusko Jaurlaritzak bere sorreratik Madrilgo Gobernuari botatako

erronkarik handiena. Espainiako Gobernuak legez kanpotzat jotzen baitzuen bigarren kanal autonomiko baten sorrera, Guardia Zibilaren dotazio bat bidali zuen ETBren egoitza nagusira, lehen emanaldiak eragozteko asmoz. Barruan, berriz, Eusko Jaurlaritzaren menpeko Ertzaintzako kideak zeuden, emanaldiak babesteko. Azkenean, ordu baitzuen buruan auzia baretu, eta lortu egin zuen Jaurlaritzak kanala abian jartzea.

Kanalen bikoizketak, halaber, hasierako asmoen berrirakurketa ekarri zuen, bereziki euskararen susperkuntzari dagokionean: lehenago aipatu dugun berreskurapenaren asmotik (euskara populazio osora hedatu beharra), beste asmo batera pasatu zen, kanal bakoitza populazioaren zati bati zuzentzeko joera nabarmenduz. Horrela, euskarazkoa euskaldunentzako kanal bilakatuko zen, eta gaztelera euskararik ez dakitenentzako kanal —itxuraz bederen—. Diskurtso berri horren eraikitzaileen arabera, horrelako desdoblamentuaren bidez lortuko litzateke telebista publikoak jendarte elebidun batengana iristea: nori bere hizkuntzan. Planteamendu aldaketa sakona datza hemen, zalantzarik gabe. Izan ere, errealitate linguistikoa aldatu eta elebitasuna orokortu nahi izatetik, errealitate linguistiko hori neurri handi batean aintzat hartu eta haren barruan jokatzeko erabakira igaro zen ETB. Alegia, bi hizkuntza komunitate daudela aintzat hartu eta bakoitzari hizkuntza batean zuzendu. Horrek, ordea, desitxuratu egiten du benetako egoera soziolinguistikoa: euskararen hizkuntza komunitatetzat definitzen dena, euskara-gaztelera edo euskara-frantsesa elebidunak diren pertsonen osatuta dago. Pertsona horiek, erdara erabiltzeko aukera ez eze, erabili beharra ere badute beren bizitzako zenbait egoeretan, euskararen aurkako diglosia dela eta (Ferguson 1959). Horrek erdaren hizkuntza komunitateko kide bihurtzen ditu nahi eta nahi ez. Beraz, ez daude komunitate linguistiko bi, bata bestearen ezberdina. Hego Euskal Herriari dagokionez, komunitate handi bat dago, gaztelera aduna, eta txiki bat, euskaraduna, komunitate

handiko kide ere direnek osatua. Hartara, euskaraz aritzen den kanala euskaraz dakien populazioaren zatiari soilik zuzentzen zaion bitartean, gazteleraz aritzen dena populazio osoari zuzentzen zaio, euskaldun elebidunak barne. Horrek inplikazio sakonak izan ditu ETBko bi kanalen arteko eginkizunen banaketan, aurrerago aipatuko dugun moduan.

Hemen atzematen dugun aldaketa lehenago gertatu zen Irlandako irrati eta telebistan, M. Cormackek azpimarratzen duen bezala. Haren aburuz, 1930 eta 1940ko hamarkadetan irlandartasuna Estatuan hedatzeko tresna zen irrati —eta gero telebista—; egun, ordea, gutxiengo baten eskubideen inguruko auzi izatera mugatuta dago (Cormack 2005). Hots, gurera etorrira, euskarazko telebistaren auzia Euskal Herri osorako telebistaren auzia izatetik euskaldunentzako telebistaren auzia izatera pasatu zen, gutxiengo baten esku-bide kontua, herri oso batentzako egitasmoa baino areago.

Eredu duala

Honaino iritsita, euskarazko kanalaren eginkizuna gero eta gehiago murriztu zen euskaldunentzako telebista kanal bakar izatera. Horrela ulertzen da ETBren arduradunak eta beste zenbait denbora luzean arduratu dituen kezka: nola egin «600.000 lagunentzako telebista?» (euskaldunen kopuruari erreferentzia eginez, eta ez Autonomia Erkidegoko zein Euskal Herri osoko populazioari: 2 milioi baino gehiago eta ia 3 milioi, hurrenez hurren). Kezka horrek, euskararen suspertuntzaren jatorrizko eginkizuna definitzean, euskaldunei telebista eskaintza bakarra ziurtatzearekin parekarazi du neurri handi batean. Salbuespenik egon da, ordea, ETBren eredu dualaren historian zehar: umeentzako programazio osoa edota kirol emanaldiak kanal horretan soilik kokatu izanak kanal horren bitartez euskaldunetarako haratago iristeko asmoa ere erakutsi du. Kirol emanaldiek, hasiera batean, aukera eman zioten ETBri gazteleraz aritzen ziren etxeetara sartzeko, eta hura estrategia oso egokitzat jo behar dugu,

abiatu berri zen telebista bat hedatzeko. Are emaitza hobeak izan zituen umeentzako programazioa euskarazko kanalean emateak (lehenago ETB1en eta geroago ETB3n), urte luze-tan ia eskusiban izan baitzuen euskarazko telebistak publiko hori. Estrategia horiek, ordea, zapuztu egin dira azken urteetan: ikusle gehien erakartzen duten kirol emanaldiak (futbola) ETBren aukeretatik kanpo geratu dira, emanaldien esku-bideen kostuen igoera nabarmenagatik; eta umeentzako programazioa ugaritu egin da digitalizazioaren eskutik etorritako gaikako kanaletan, ETBri ume ikusle asko kenduz. Horrela, saiakera garrantzitsu baina mugatu horien salbuespenarekin, nagusiki aipatu dugun 600.000 laguneko multzo horri zuzendu zaio ETB1, bigarren kanalaren sorreratik hona.

Aldi berean, ETB2 gazteleradunentzako kanal gisa aritu izan da. Baina, esan dugun bezala, kontuan hartzen badugu euskaldun ia guztiak elebidunak ere badirela (beraz gazteleradunak, Hegoaldean), haiei ere zuzendu zaie ETB2, gazteleraz hutsez. Horrekin batera, euskararen suspertzearen helburua euskarazko kanalaren lepora utzita (eta euskaldunnei euskarazko zerbitzua ematearekin parekatuta), gaztelerazko kanalak «parte hartze politikoaren» eginkizuna hartu du beretzat.

Eredu dual hori 1992an finkatu zen modu ofizialean. ETB2ren sorrerak hasierako planteamenduak aldatu zituelarik, aldaketa horri nolabaiteko euskarri instituzionala emateko asmotan Batzorde bat osatu zen Eusko Legebiltzarrean. Eztabaidaren oinarri gisa txosten bat igorri zuen Kultura Sailak (gazteleraz), eta bertan oso argi azaltzen zen eredu berria:

El preámbulo de la ley 5/1982, de 20 de mayo, de creación del Ente Público «Radiotelevisión Vasca» establece un doble objetivo para los medios de comunicación social públicos vascos:

- Medio fundamental de cooperación con nuestro propio sistema educativo y de fomento y difusión de la cultura vasca, teniendo muy presente el cultivo y desarrollo del euskera.
- Instrumento capital para la información y participación política de los ciudadanos.

Euskadi Irratia, Euskadi Gaztea y ETB1 responden al primer objetivo y Radio Euskadi, Radio Vitoria y ETB2 al segundo objetivo (Kultura Saila 1992).

Ildo horretatik abiatuta, euskarazko medioen eginkizunak hizkuntzaren ingurura mugatzen dira: «Cumplen dos funciones sociales básicas de toda lengua: comunicación e identificación. Comunicación: función pragmática. Identificación: función simbólica». Gaztelerazko medioek ere eginkizun bi dituzte, ezberdinak, ordea: «Representan las funciones de integración y servicio [...] Integración: función informativa y participativa. Servicio público: función de complementariedad».

Hots, euskarazko irrati zein telebistaren ardura da euskararen susperkuntza, eta gaztelerazko medioena informazioa eta parte hartze politikoa bultzatzea; edo, txostenaren hitzetan, *zerbitzu publikoa*. ETB2, bestalde, gazteleraz baino ezin daiteke izan:

ETB2 nació como una televisión en castellano. Y dada la realidad lingüística de Euskadi así continuará siendo durante muchos años, no siendo posible intuir cuándo pueda plantearse un cambio lingüístico.

Alabaina, kanal horrek ere jendarte elebiduna lortzen lagundu behar duela esaten da: euskalduntzeko emanaldiak eskainiz, elebitasuna goraiatuz eta —apurka-apurka— programa elebidunak sartuz.

Proposamen hori justifikatzeko, zenbait balorazio egiten ditu txostenak (kanal elebidun batean euskaldunak aseko litzuzkeen euskararen presentzia jasanezina —«insufrible»— litzateke; elebkarrek jasan lezaketen euskara maila —«la presencia del euskera que la audiencia no bilingüe llega a soportar sin cambiar de canal»— gutxiegi litzateke euskaldunentzat, eta abar). Gauzak horrela, ondorio honetara iristen da txostena: «El modelo dual aparece como la única solución».

Eztabaidaren ostean, 1993ko urtarrilean irizpen bat onartu zuen Eusko Legebiltzarrak, eredu duala ofizialduz eta, az-

ken batean, EITBren Sorrera Legearen interpretazioa aldatuz (Eusko Legebiltzarra 1993). Izan ere, Sorrera Legeak, esan dugunez, bi eginkizun nagusi ezartzen dizkio irrati-telebista publikoari, baina ez ditu eginkizunak hizkuntzaren arabera bereizten. Areago: sortu zen testuinguruan, gehienbat euskarazko telebista gisa sortu zelarik, eginkizun biak nagusiki euskaraz bete behar zituela interpretatu zen 1982an. Hartara, handik hamar urtera egindako interpretazioa eraldatu egin zen guttiz. Geroztik, bitasun edo dualtasun hori gauzatzea ahalbidetu du, bestalde, telebista kanal biak zuzendaritza beraren mende egoteak. Izan ere, gaztelerazko kanala ez baitzen beste telebista bat gisa sortu, lehendik zegoenaren beste emanaldi baten modura baizik. Horren ondorioz, zuzendaritza, kudeaketa, baliabideak, aurrekontua, langileria eta abarrak partekatzen dituzte. Horrek areagotu egiten du ETBri esleitzen zaizkion helburuei bi kanalen bidez modu berezitan ekiteko joera.

Jokaera dikotomiko horretan, bi kanalen arteko elkar eragin eza nabarmena izan da, zein bere bidetik joanda jokatu izan baitute. Kuantitatiboki, alegia, audientzietan, egitekoen banaketak gaztelerazkoari pisu handia eta proiektzio soziala dakartzkion bitartean, euskarazkoak ez du inongo abantailarik eskuratzen. ETB2k Madrildik heltzen diren gainontzeko telebista kanalen joko-eremuan aritzea erabaki zuen aspalditxo, eta horretarako beharrezkotzat jo zuen gaztelera hutsez aritzea, batetik, eta gaztelerazko gainerako telebistek (publiko zein pribatuek) erabilitako generoez eta programa formatuez baliatzea, bestetik. Horren ondorioz, fikzioa eta informazioa (albistegiak, eztabaidak eta dokumentalak) izan dira kanal horretan lehenetsi diren generoak.

Telebista-eredu dualaren ondorio batzuk

Orain arte azaldutakoaren ildotik, duela hogeita hamar urte sortu zenean ezarritako bi helburu nagusiei heltzeko, eredu duala aukeratu zuen ETBk. Eredu horren arabera,

euskara sustatzearen helburuari euskara hutsezko kanalaren (edo kanalaren) bitartez soilik heldu zaio. Bigarren helburu politikoari, berriz, bereziki gaztelera hutsezko kanalaren bidez. Horrez gain, telebistaren panoraman izandako bilakae-raren eta bereziki kanal pribatuen biderkatzearen zein digitalizazioaren eskutik telebistaren edukietan izan diren aldaketek zaildu egin dute euskarazko kanalaren joko zelaia, oso lehiakor bihurtu baita. Eta, zelai horretan, lausotu egin da euskarazko telebistaren eginkizuna. Horri egoera soziolinguistikoaren bilakaerak ekarritakoak gehitu behar zaizkio: euskararen ezagutzaren hedapena populazioaren sektore gazteen artean, euskararen ulermen mailaren zabalkundea, edota linguistikoki mistoak diren guneen ugaltzea, besteak beste.

Testuinguru horretan, ETBren eredu dualak zenbait ondorio izan ditu. Batetik, euskararen susperkuntzaren eginkizuna euskarazko kanalaren esku geratu da soilik, gaztelera-zkoak zeregin hori guztiz abandonatu duelarik. Horrekin batera, euskaldunek, elebidunak izanik, gaztelera-zko unibertsoa oso ondo ezagutzen badute ere, ez da berdin gertatzen alderantziz: erdaldun elebakarrek oso gutxi ezagutzen dute euskararen unibertsoa (euskaraz egiten diren gauzen eta aritzen den jendearen unibertsoa, alegia), eta gaztelera-zko kanala ez da ezagupen hori handitzeko erabili.¹²

Bestetik, telebista pribatuen etorrerarekin handitu eta digitalizazioarekin biderkatu zen audientziagatiko lehian, gaztelera-zko kanala euskarazkoaren audientzia potentzialaren eremuan aritu da hazkunde bila. Izan ere, biak baitira erakunde bereko kanalak, ezaugarri bertsuekin, beraz, eta biak orotariko telebista gisa aritzen direlarik, audientzia «natural» berbera dutela esan dezakegu. Eta norgehiagoka horretan, euskarazko kanala kaltetuta geratzen da; batetik, gaztelera-zko telebistak euskaldun guztiak erakar ditzakeen bitartean (elebidunak direlako), euskarazkoak gaztelera-dun elebakarrak erakartzea zailagoa delako; bestetik, nahikoa da etxean telebista ikusten ari direnetako bakarra euskalduna

ez izatea, euskarazko kanala alboratu eta hizkuntza partekatua aukeratzeko. Modu honetan, gaztelerazko kanalak lortu ditu proiektio sozial eta audientzia handienak, euskarazkoaren kaltetan.

Horrela, euskarazko kanal batentzat erakargarri izan litekeen ikusleriaren zati bat gaztelerazko kanalak bereganatzen du, 1. taulan ikus daitekeenez:

1. taula: ETB1 eta ETB2ren ikusleak, euskararen ezagutzaren arabera (Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa, 14 urtetik gorako populazioa). CIES 2011 metatua

<i>Euskararen ezagutza</i>	<i>ETB1</i>	<i>ETB2</i>	<i>Populazioa</i>
Hitz egin, irakurri, idatzi	54%	30%	25%
Hitz egin eta irakurri	7%	4%	3%
Hitz egin	7%	5%	4%
Ulertu	11%	25%	20%
Ez du ulertzen	21%	36%	48%
<i>Guztira</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>

Datuek erakusten dutenez, gaztelerazko kanala ikusten dutenen %39 elebidunak dira (alegia, euskaraz hitz egiteko gai), eta beste %25 elebidun hartzaileak (ulertzeko gai). Hartara, ETB2k bere ikusleen heren bi (%64) euskarazko ikusle potentzialen saskitik jasotzen ditu (hots, euskara ulertzen dutenen artetik), eta ez erdaldun elebakarren multzotik; horiek ikusleen %36 baino ez dira.

Gaztelerazko kanalak euskaldunetatik haratagoko ikusleak erakartzen lortzen duen kuota apal hori, bestalde, ETB1ek lortzen duenarekin alderatu daiteke, azken horrek %21 lortzen baitu. Bien artean aldea egon badago, baina ez agian pentsa litekeen bezain handia. Euskarazko kanalak erdaldun elebakarrak erakartzea, bestalde, esanguratsua da, eta telebista kanalaren hizkuntza nagusia erabat determinantea ez dela erakusten du. Alabaina, ETB1ek hiztunak ez direnen artean lortzen duen penetrazioa BBC Albak, S4C-k edota Yle Femek beren lurraldeetan lortzen dutena baino nabarmen txikiagoa da.

Datu horien argitan, kolokan geratzen da ETB1 euskaldunei eta ETB2 erdaldunei zuzentzen zaizkielako ustea. Eta hipotesi bat planteatzeko bidea zabaltzen da: alegia, behar bada bi kanalen artean dagoen audientzia kopuruaren ezberdintasuna ez zaiola hizkuntzari bakarrik zor, baizik eta kanal bakoitzaren ezaugarriari eta programazioari.

Ildo horretan, euskal prentsan sarritan aipatu da gaztele-razko kanalak baliabide gehiago xurgatzen dituela EITBren aurrekontuetatik, euskarazko kanalak baino. Hori argitzeko datu zehatzik ez dugu hemen. Alabaina, ukazina dirudi ETB2k espazioa kentzen diola euskarazko telebistari. Adibide bat jartzearen, gaztele-razko kanalean ikusle gehien dituen saioetako bat dugu: *El conquistador del fin del mundo*. Saio arrakastatsu horretako 2012ko edizioari erreparatuz gero, zera ikusten dugu: aurkezlea euskalduna da; lehiaketan parte hartzen duten taldeetako kapitain guztiak, euskaldunak; lehiakideen erdia inguru, euskaldunak; eta audimetrica datu zehatzik ez badugu ere, populazioaren eta programaren ikusleen soslaian arteko estrapolazio bat eginez gero, audientziaren heren bi edo gehiago euskara ulertzeko gai dela esan daiteke.¹³ Alabaina, programa osoa gaztele-raz eman da, euskaraz ekoiztu eta eman zitekeen arren.

Horrela, audientzia gehien erakartzen duten programak edota sozialki oso garrantzi handikoak diren eginkizunak (parte-hartze politikoa eta integrazio soziala, biak informazioaren bitartez) gaztele-raz burutzen dira: euskara tradizioaren eta umeen hizkuntza gisa agertzen da; gaztele-raz, berriz, gaurkotasuneko politikagintza, aisia eta kanpoko fikzioarena. Horrekin, euskararen aurkako egoera diglosikoa birsortzen da behin eta berriz, euskaldunak beraiek ere gurpil horretara erakarritik, eta erdaldunak elebakartasunean mantenduz.

Gainera, azken hamarkadetan izandako aldaketei erreparatu gabe, gero eta konplexuagoa den errealitate soziolinguistikoki bati (ia euskaldunen hazkundea, euskararen unibertsoan integratu gabeko euskaldunen kopuru hazkorra, etxe mistoen fenomeno eta abar) ETBko kanalek eskema ximple batekin

erantzun diote: kanal bat osorik hizkuntza batean eta beste bat bestean, inolako truke eta osagarritasunik gabe (azpitu-luak, ETB2n hizkuntza biak txertatuz joateko teknika xumeak, e.a.). Horren ondorioz, bi mutur linguistiko horien artean geratzen den eremu gero eta anitzagoa (ia euskaldunena eta etxe mistoena) gaztelerazko kanalarentzat geratu da, gaztelerara baita batzuek zein besteek partekatzen duten hizkuntza.

Eredu zahar bat egoera berri baterako?

Orain arte azaldu dugunagatik, ETB azken hamarkadetan gidatu duen eredu duala modu kritikoan baloratzeko nahikoa osagai dagoelakoan gaude. Oraintsuko egoerak ere hausnarketa sakona eskatzen duela inork gutxi jarriko du zalan-tzan. Hori guztiori gutxi balitz, kontuan hartzen baditugu Euskal Herriko egoera soziolinguistikoan izan diren aldaketak, eta teknologian izan direnak, orduan hausnarketa ekidin ezina bihurtzen da. Hurrengo orrialdeetan aldaketa horiei eta ETBk haiei aurre egiteko egin duenari erreparatuko diogu, geroago gogoetarako ildo batzuk garatu ahal izateko.¹⁴

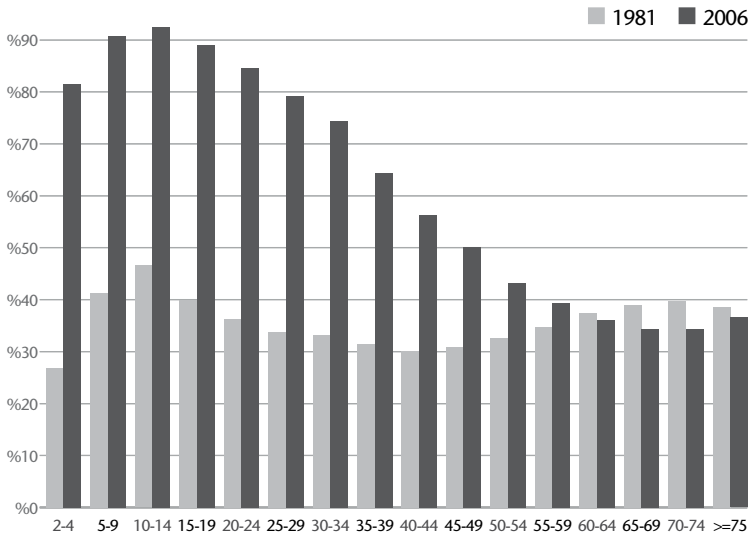
Egoera soziolinguistikoan aldaketa esanguratsuak gertatu dira duela 30 urtetik hona, faktore ezberdinen ondorioz: nagusia, baina ez bakarra, hezkuntza sistema. Horrela, euskaraz hitz egiteko eta ulertzeko gai direnen kopuruak nabarmen hazi dira azken hamarkadetan. Batzuk zein besteak euskarazko telebista ulertzeko gai direla aintzat hartuz gero, irauli egin dira ehunekoak: ETB sortu zenean populazioaren %64k ezin zuen euskarazko emanaldirik ulertu, gaur egun %40 litzateke kopuru hori, 2. taulan ikus daitekeenez:

2. taula: Euskararen ezagutza Araba, Bizkaia eta Gipuzkoan (2 urtetik gorako populazioa). Eustat¹⁵

	1981	%	2006	%
Guztira	2.076.448	100	2.072.541	100
Elebidunak	447.776	22	774.894	37
Elebidun hartzaileak	300.394	15	458.939	22
Erdaldunak	1.328.278	64	838.708	40

Euskarak izandako irabazia, gehienbat, eskolan euskarazko irakaskuntza sartu izanaren emaria izan da (lehenik ikastolen mugimenduarekin eta geroago administrazio autonomikoak emandako bultzadarekin). Horren ondorioz, gizaldi gazteenengan aurkitzen ditugu euskaraz ulertzeko gaitasun mailaren igoerarik handienak, 1. grafikoak erakusten duenez.

1. grafikoa: euskaraz ulertzen duen populazioa (elebidunak + elebidun hartzaileak), adinaren arabera. Eustat

Eskolaren eraginez, euskarak irabazi dituen mintzakide berri ugari familia erdaldunetatik datoz. Horren ondorioz, gaur egungo elebidunen ia erdia, %45, ez dira jatorrizko euskaldunak edo euskaldun zaharrak; gehienek eskola hizkuntza gisa dute euskara. Eta euskara ulertu egiten dutenak ere hartzen baditugu (elebidun hartzaileak), ikusle potentzialen %61ek dute bigarren hizkuntzatzat euskara. Bestalde, gaur egungo euskaldunak, gero eta gehiago, eremu erdaldunetan sakabanatuta bizi dira: elebidunen %60 gutxiengo diren herrietan bizi dira; esan nahi baita, populazioaren erdia baino gutxiago diren herri eta hirietan.

Hazkundearen ondorioz gertatzen den sakabanaketa, bes-tetik, ez da auzune edo kaleko giroan soilik gauzatzen, eta etxeetaraino sartzen da. Etxe mistoak, hau da, elebidunak elebidun hartzaile edota erdaldun elebakarrekin bizi diren etxeak, ugalduz doaz, eta linguistikoki homogeneousak diren etxeak gero eta gutxiago dira. Horrela, euskararen hazkundearen erakusgarri, 1991n Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako populazioaren %30 bizi zen erdaldun elebakarrek soilik osatutako etxeetan, eta 2006an ehuneko hori %18 baino ez zen; lurralde horietako gaur egungo lau etxetatik hirutan badago norbait euskara ulertzen duena. Erdaldunak soilik bizi diren etxeen kopurua jaitsi den bitartean, elebidunak soilik bizi direnena zertxobait igo da, eta etxe horietako biztanleen ehunekoa ez da aldatu epe horretan: %15. Beraz, etxe erdaldun hutsek izandako galera etxe mistoetara joan da, mistotzat harturik egoera linguistiko bat baino gehiagoko kideak dituen etxea (elebiduna, elebidun hartzailea, erdalduna): etxe horiek %53tik %63ra igaro dira hamabost urtean. Horrela, hizkuntzen ezagutzari dagokionez, homogeneousak diren etxeak gero eta gutxiago dira.

Fenomeno horren ondorioz, etxe mistoetan bizi diren euskaldunen ehunekoak gora egin du nabarmen. Eta euskara sustatu nahi duen telebista batek arreta handiz jarraitu beharko lukeen egoera bat erakusten du: 1991n (lehenagoko daturik ez baitugu), hiru elebidunetik bi (%63) etxe euskaldun hutsetan bizi ziren; 2006an, aldiz, erdia baino gutxiago dira, %60 etxe mistoetan bizi baita. Etxekideen hizkuntza gaitasunak telebista kanalen aukera mugatzen duela-koan (nahiz banakako kontsumoak gora egin), egoera horri nola aurre egin lehen mailako erronka izan beharko luke euskarazko telebistarentzat. Areago, bere publikotzat euskara ulertzeko gai direnak ere —elebidun hartzaileak— hartzen baditu. 3. taulan ikus daitezke argiago datu horiek guz-tiak.

Bistan da, beraz, gaur egungo euskarazko telebistaren pu-bliko potentzialaren soslaia ez dela herri euskaldun eta etxe

euskaldunean bizi dena; nagusiki —zenbakiei erreparatuta bederen— elebitasun maila txikiko herrietan eta elebidun hartzaile zein erdaldunekin batera bizi dena da. Eta, publiko potentzialaren kontzeptua zabalduz gero, euskararen ezagutza mugatua —elebidun hartzailea— edota euskararik ez dakiena —erdalduna— da.

3. taula: Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako 2 urtetik gorako populazioa, hizkuntza gaitasunaren eta bizi den etxeetako hizkuntza egoeraren arabera. Eustat 2006

	Elebidunak	Elebidun hartzaileak	Erdaldunak
Guztira	769.759	456.698	830.952
Elebidunek osatutako etxeetan	40%		
Etxe mistoetan (gutxienez euskaldun bat eta bestelako hizkuntza soslai bateko kide bat bizi diren etxeak)	60%	51%	37%
Elebidun hartzaileek eta erdaldunek osatutako edota erdaldunek soilik osatutako etxeetan		49%	63%

Aldaketa soziolinguistiko horiek guztiek hainbat inplikazio dituzte ETBrentzat. Batetik, euskararen unibertsoan integratu beharreko populazio multzo handi bat dago, bereziki gazteen artean. Multzo horretako elebidunek gaitasun desorekatua dute bi hizkuntzetan. Horrek telebistak corpusaren eremuan landu beharreko politikarekiko inplikazioak ditu: alegia, nola lortu multzo horrentzat hizkuntzaren gaitasun baxua traba ez izatea euskarazko emanaldiak jarraitzeko (hizkuntza lantzen duen programazioa, euskarazko azpinituluak, e.a.). Bestetik, multzo horretako askok eskolarekin lotzen dute gehienbat euskara (Alberdi eta Artola 2007). Euskara ikasgelari atxikitako hizkuntza da, ez lagunarteari, ez familiarri, ez aisialdiari, ez telebistari, ez beste zenbait abarri. Hartara, hizkuntza politika batek haientzat euskara hizkuntza erakargarria eta balio desiratuekin identifikatua izan dadin bultzatu behar badu, telebistak zeregin horretan joka dezakeen papera landu beharra dago.

Integratu beharreko multzo hori, bestalde, testuinguru eta etxe erdaldunetan bizi da. Horrek familia mistoetan ikusteko moduko programazioa eta hizkuntza irizpideak eskatzen ditu; hala nola gaztelerazko azpitoluak eta grafismoa, hizkuntza bien arteko zubi-lana egingo duten aurkezpen taktikak, hitzez hitzeko ulermenean baino irudien ikusgarritasunean oinarritutako edukiak eta abarrak erabiliz. Horren aurrean, ezer gutxi egin da etxe mistoetako elebidun eta elebidun hartzaileek erdaldun hutsekin batera euskarazko saioak ikusi ahal izan dezaten.

Testuinguru eta etxe erdaldunetan bizi diren euskaldunak, gero eta gehiago, diaspora baten parametroetara hurbiltzen dira. Grezierazko *diaspora* hitzak hazien sakabanatzea adierazten zuen, geroago Kristo aurreko II. mendean juduen sakabanatzeari aplikatu zitzaionetik. Gaur egun, munduan zabaldua dauden zenbait etorkin komunitateri esaten zaie. Ikusi dugunez, oraingo euskaldun asko ez dator familia edota herri euskaldunetatik; testuinguru erdaldunetan txertatuta daude, lurralde txiki batean linguistikoki sakabanatuta dauden aleak izanik. Eta telebistak, neurri batean, lotu egin ahal ditu, diasporen kasuan bezala nolabaiteko «espazio geolinguistikoa» eraikiz (Sinclair, Jacka eta Cunningham 1996). Kontzeptu hori satellite bidezko telebistaren bitartez lotutako komunitateei aplikatu zaie; baina beste nonbait azaldua dugunez (Amezaga eta Berriozabal 2012), euskarazko prentsak eskualde erdaldunetan lortzen duen hedapen-indize altuak gurea bezalako ingurune batean ere aplikagarria dela iradokitzen du.

Euskara eskola sisteman modu orokorrean sartu zenetik asko hazi da elebidun hartzaileen kopurua. Multzo horretakoak ez dira gai euskaraz normaltasunez hitz egiteko; haien artean, gainera, egoera ezberdinak aurkitzen ditugu: batzuek euskara idatzia ulertzeko arazoa duten bitartean, beste batzuek hizkuntza mintzatuarekin dute arazoa. Horren aurrean, ETB1en joera nagusia honakoa izan da: euskaraz ondo ulertzen dutenentzako programazioa egitea, kontuan

hartu gabe euskara ikasten ari direnen edo ulermen mugatua dutenen beharrak, erraz erabil litzakeen baliabideak (soinuzkoak zein idatziak) profitatu gabe. Hemen kontuan hartu behar da, telebistako ikusle potentzialez ari garenean, «euskaldun osoaren» kontzeptua (hots, euskaraz ulertu, mintzatu, irakurri eta idatzi egiten duena) laburregi gertzen dela. Telebista ikus-entzunezko medioa den neurrian, eta bere mezuan ahozko hizkuntzaz gain beste kode ugari agertzen direnez (irudiak, bestelako soinuak, testu idatziak eta abar), bere ikusle potentziala euskara ulertzeko gai direnek osatzen dutela esatea ez da desegokia; beti ere horretarako bideak asmatzen badira, jakina. Horri bigarren abantaila bat gehitzen zaio, populazio horrengana iritsi nahi izanez gero: neurri handi batean ume eta gazteak dira, eta beraien dira telebistaren kontsumo ohitura irekienak dituztenak (hizkuntza ezberdinetako kontsumoa, azpitoluen erabilera, multimedien kontsumoa eta abar).

ETBk ez die, oro har, aldaketa soziolinguistiko horiei erantzun, eta 1986an abiatutako ereduarekin jarraitu du; alegia, kontuan hartu gabe eskolatik euskaldun berri andana irteerari zela, euskara ulertzeko gai direnak gero eta gehiago zirela, edota euskaldunak gero eta sakabanatuago daudela. Eta ez die erantzun, nahiz eta azken urteetan teknologian izan diren aldaketek aukera handia eman dioten beste bide batzuk bilatzeko. Horietako bat, baina ez bakarria, azpitolaketa da, euskara maila apalagoa dutenengana eta euskara ulertzen ez dutenengana iristeko zein ez euskaldunen artean bizi diren euskaldunei telebista jarraitzeko aukera emateko tresna paregabea. Jaurlaritzak 1992an egindako txostenean, ordura arte erabilitako azpitolaketaren politika alde batera uzteko gomendioa egin zen, euskaldunari on baino kalte handiagoa egiten ziolakoan. Gaur egungo emanaldi digitaletan, aldiz, azpitoluak ikusleak berak jarri edo kentzen ditu, bere beharren arabera. Areago: azpitoluak hizkuntza batean baino gehiagotan eskaintzeko aukera dago. Horrekin batera, audio duala emateko aukera ere badute telebista ka-

nalek, ikusleak erabakiko duelarik programa bat hizkuntza batean edo beste batean jarraituko duen.

Zalantzarik gabe, bi baliabide horiek ate ugari irekitzen dituzte, guztiak esperimentatu beharrekoak jendarte elebidun batean. Alabaina, ETB ez dago oso aurreratuta arlo horretan. 4. taulan, 2012ko ekainean egin dugun jarraipenaren emaitzak agertzen dira. Bertan, zortzi kanal orotarikoren aste osoko programazioa aztertzen da, programen hizkuntz eskaintzaren arabera (audioa eta azpitoluak):

4. taula: Hego Euskal Herriko orotariko telebisten hizkuntza aukerak (2012ko ekaina). Egileek egina

	<i>Azpitoluak</i>	<i>Bigarren audio kanala</i>
ETB1	%11,36	%4,15
ETB2	%69,69	%26,93
Antena 3	%65,27	%10,79
Cuatro	%52,08	%37,28
Tele 5	%15,63	%1,37
La Sexta	%77,40	%41,32
TVE 1	%77,39	%9,35
La 2	%71,76	%35,11

Ikus dezakegunez, ETB2k azpitoluak sarritan erabiltzen dituen arren (programazioaren heren bi aukerako azpitoluak ematen da), ETB1en oso gutxi erabiltzen dira, bera izanik aztertutako kanal guztietatik baliabide hori gutxien erabiltzen duena (esan dezagun azpitolu horiek euskaraz direla ETB1en kasuan, eta gaztelerez gainerako guztietan). Pentsa liteke hain zuzen euskarazko kanalak erabili beharko lituzkeela gehien azpitoluak (euskaraz zein gaztelerez), hizkuntzarekin duen ardura nagusia dela medio; areago, arestian ikusi ditugun beste kasu batzuk ezagututa. Baina ez da horrela gertatzen, eta horretan atzean geratzen da ETB1, euskaldunen soslai berriak (ezaguera apalekoak edota erdaldunek inuratuak) zein erdaldun elebakarrak bere *targetetik* at utziz.

Adierazgarria da, halaber, taula horretan, bigarren audioaren presentzia. Zenbait kanaletan, programazioaren herena baino gehiago gaztelera ez den beste hizkuntza batean entzun

dezake ikusleak, aginteko botoi bakar bat sakatuta. Gehiengotan ingelesa izaten da bigarren hizkuntza hori, ekoizpen jatorriaren lekuko. Hemen ere, oso atzean geratzen da ETB1.¹⁶

Ikusleek hizkuntza aukeratzeko ahalmenak (oraingoz audioari soilik aplikatua, baina teknikoki azpituluei ere aplikagarria, beste kanal batzuek egiten duten moduan) galdera bat jartzen du mahai gainean: alegia, noraino mantendu daitekeen «kanal bat = hizkuntza bat» ekuazioa. Izan ere, eskaintzari begiratuta, badirudi ekuazio hori pitzatuta dagoela, nahiz eta pentsa litekeen (hizkuntzen araberrako audientzien daturik ez baitugu oraindik) gaur-gaurkoz bigarren audioko kontsumoa txikia dela. Aukera tekniko hori dagoelarik, erabilera eta ohituretan datza orain auzia (gazteek ikus-entzunezkoek egiten dituzten erabilerak arakatu beharreko eremu direlarik). Baina bere helburu nagusietan hizkuntza bat sustatzea duen telebista kanal batek ezin dio galdera horri muzin egin, eta asko leukake aukera horietaz baliatzeko. ETBk, ordea, oso modu kontserbakorrean jokatu du orain arte, datuek erakusten dutenez.

Ondorioak

Euskararen berreskurapenaren eta erakundetze politikoa-
ren testuinguruan sortua, bi helburu nagusiri aurre egin die ETBk bere historian zehar: euskara eta euskal kulturaren sustapena, eta integrazio politikoa. Horretarako eredu jakin bat aukeratu zen hura gobernatzeko —gobernuari eta gehiengo parlamentarioari estuki lotua—, eta eredu duala helburu nagusiak erdiesteko (hots, telebista kanal bat euskaraz, helburu batekin, eta beste bat gaztelera, beste batekin¹⁷). Lehenak ahalbide egin dio erakundearen erabilera politikoa al-
dian aldiko gobernuari. Eta horrela integrazio politikoa-
ren xedea euskararen sustapenaren aurretik jarri da. Emaitza begi bistan dago: gaztelera-
zko kanala euskarazkoa baino sendoagoa da, hala emaitza kuantitatiboetan (audientziak) nola kualitatiboetan (irudia eta ospe soziala).

Galdetu beharko genioke geure buruari gauzak horrela gertatu izanaren arrazoiak. Helburutzat jotzen den euskal «gizartearen integrazio eta parte hartze politikoaren» eta unean uneko gobernuaren legitimazioaren arteko marra oso lausoa izan daiteke, bereziki legeak berak marra hori ondo finkatzen ez duenean (eta EITBren kasuan, aukeratu zen gobernantza ereduarekin, ez dago batere finkatuta). Horrela, pentsa liteke gauzak modu horretara egin izana, eta ETB legitimazio politikorako tresna gisa erabili izana, daudela EITBren ibilbidearen azpian. Kasu honetan, EITB gobernatzeko eredia aldatu beharko litzateke, gobernuarekiko autonomia handiagoa emanez, orain gaztelerazko kanalaren bitartez erdietsi nahi den helburua ez dadin euskararen susperkuntzaren gainean jarri; eta, ondorioz, euskarazko telebistak orain baino lehentasun handiagoa eskuratu dezan.

Alabaina, auzia are sakonago eta zailagoa izan daiteke, baldin eta arazoaren jatorria, gobernantza ereduan barik, eredu dualean kokatzen badugu. Funtsean, hemen planteatzen den galdera honakoa da: posible ote da EITBk bete beharko lituzkeen helburu biak kanalaren eta hizkuntzen araber bereiztea? Alegia, euskara euskaraz sustatzea, eta integrazio politikoa gazteleraz bultzatzea? Gure aburuz, hain zuzen hortxe dago koska. Eta eredu horrek gainditu ezineko kontraesana planteatzen duela uste dugu. Izan ere, integrazio politikoa (edo, Sorrera Legearen hitzez hitzezko definiziora jota, «herritar euskaldunak argipide eta politikan eskuhartzea»), azken finean, hizkuntza batean edo bestean egiten da. Helburu horrek, bistan da, zerikusi zuzena du J. Habermasek proposatu zuen eremu publikoaren ideiarekin (Habermas 1962). Hots, komunikazio eta eztabaida gune batekin, gaur egun komunikabideak euskarri nagusi dituen, non herritarrek arazo komunez eztabaidatu eta adostasuna bilatzen baitute. Eremu horren gainean eraiki ziren XIX. mendeko sistema demokratikoak, eta gaur egun ere ugaria da komunikabideek demokraziarako —eta nazioaren eraikuntzarako, biak loturik baitaude— eremu hori erai-

kitzerakoan duten zeregin garrantzitsua aztertzen duen bibliografia. Baina eremu hori, komunikazio espazio bat den neurrian, hizkuntza batean egiten da (Cormack 1998). Eta hizkuntza horretan egiteak hizkuntza hori sendotzea dakar, beste hizkuntza posibleen kaltetan. Hartara, integrazio politikoaren helburua gazteleraz burutzen bada, gaztelera indartu egiten da; eta euskarak gizarteko zentraltasuna galtzen du, ezinbestean. Fergusonek diglosia deitu zion horri (Ferguson 1959). Beraz, eredu dualak bere baitan daraman kontraesana gaindiezina dela esan daiteke, eta diglosia birsortzen du. Zenbat eta integrazio gehiago, orduan eta hizkuntza nagusiaren hegemonia handiagoa.

Hori, ezbairik gabe, gaztelerazko telebistak euskaldunak bere xede bezala erakartzearen arazoa baino askoz ere auzi zailagoa da, eta bertatik dator, gure ustez, ETBk gaur egun duen erronkarik handiena. Alegia, nola lagundu telebistatik euskal gizarte baten eratzeari —berdin diolarik Espainiaren barneko Autonomia Erkidego baten kohesio sozial eta parte hartze politikoari zein zazpi herrialdeetarako proiektu nazional bati buruz ari bagara—. Esperientziak erakutsi diguna kontuan harturik, beste toki batzuetako errealitateak ezaguturik, eta gaur egungo testuinguru soziolinguistikoko, mediatiko zein teknologikoari erreparaturik, irtenbidea eredu duala gainditu eta eginkizun biak —euskara eta integrazioa— batera eramatea dela esango genuke. Eta hori, telebistagintzaren kasuan, honetan mamitu liteke: euskara nagusi izango den telebista kate publiko bat.

Euskara nagusi izango den telebista kate edo sistema bat esanda, zera adierazi nahi dugu: gaur egun «hizkuntza bat = kanal bat» ekuazioa ez da, aurretik argudiatu dugunez, lehen bezain finkoa. Teknologia berriek eta erabilera berriek hizkuntzekin modu ezberdinetan jokatzeko ahalbidetzen dute (aukerako azpтитulu eta bigarren audio kanalak, adibidez). Eskozia, Gales eta Finlandiatik ekarri ditugun kasuek bidea posible dela iradokitzen dute; eta bide konkretuak erakutsi baino gehiago, kasu horiek zera erakusten digute: hizkuntza

gutxituko telebista batek bere helburuen edo *targeten* artean har ditzakeela hizkuntzaren jabe ez direnak ere. Gakoa helburu hori aintzat hartu eta erdiesteko estrategiak garatzean datza, dela teknologiaren bitartez, dela baliabideak kanal bakar batean kontzentratu eta kalitate handiko programazio erakargarri baten bitartez, edo beste edozeinen bitartez.

Politika hori gauzatzeko, bere alde du ETBk panorama soziolinguistikoko berria, duela hogeita hamar urteko egoeraren aldean; are aztertu ditugun hiru kasuen aldean. Populazioaren erdiak baino gehiagok euskara ulertzea (joera, gainera, hazkorra izanik) oinarri oso sendoa izan daiteke euskarak lehentasun osoa izango duen telebista batentzat. Areago: ikusi dugun moduan ETB1 erdaldun batzuk erakartzeko gai bada, eta ETB2k euskaldunak ere erakartzen baditu, argi gertatzen da ikusleria ez duela hizkuntzak soilik determinatzen, eta beste faktore batzuk (programazioaren erakargarritasuna izan liteke bat) agertzen direla.

Euskal Herrian azken hamarkadetan gertatu diren aldaketa soziolinguistikoek, bestalde, erraztu ez eze exijitu ere egiten dute ETBren paradigma aldaketa bat. Euskal gizarteak esfortzu handia egin du eskola sistemaren bitartez populazioa euskalduntzeko, eta emaitzei egin ahal zaizkien kritikak kritika, ezin ukatu ahalegin horrek lehen ez bezalako testuinguru batean kokatu gaituenik. Horrela, gaur egun hizkuntz normalkuntzarako oztoporik handiena ez da ezagutza mailan kokatzen —oraindik erronka handia izan arren—, erabileran baizik; 2011ko Inkesta Soziolinguistikoaren zein Kale Neurketaren inguruan plazaratu diren kezkek dira horren lekuko (Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza eta Euskararen Erakunde Publikoa 2012, Soziolinguistika Klusterra 2012). Eskolak egindako lan erraldoiak ez du bere taimainako segidarik izan geletatik kanpo. Eta, hemen, komunikabideak —telebista barne— lehen mailako eragileak izan litezke.

Ildo honetan, jadanik esan dugu teoriak ez duela oraindik orain erabat argitu zein diren komunikabideek hizkuntza

gutxituen joan-etorrietan eragiteko moduak eta aukerak. Intuizioz jokatu da hizkuntza gutxituko komunitate gehiengotatik jakintza sendoz baino gehiago, eta ETB ez da salbuespena izan. Agian arlo horretan izan den ekarpen interesgarrienetako bat hizkuntzaren ekologiarena izan da (Haugen 1972). Euskal Herrian gero eta gehiago zabaltzen ari den ikuspuntu horren arabera, hizkuntzaren dinamikak bere testuinguruari lotuta agertzen dira, eta harreman horretan ulertu behar dira. Ikuspuntu hori proposatzen du M. Cormackek komunikabideek hizkuntza gutxituen dinamikan izan dezaketen lekua ulertzeko ere (Cormack 2007). Autore horren arabera, ikuspuntu hori erabiliz jauzi egin beharko genuke komunikabidea-hartzailea harremanaren eskematik hizkuntz komunitatearen baitan komunikabideak beste askoren artean agertzen den osagai bat direlako eskemara. Ekosistema horretan harreman ezberdinak sortzen dira hizkuntzen, hiztunen eta eragile ezberdinen artean, eta komunikabideek beren lekua bilatu behar dute harreman sare horretan.

ETBren kasuan, horrek zera esan nahiko luke: bere buroari galdetu beharko liokeela zein den bere lekua euskararen ekosisteman, eta horren araberrako estrategiak garatu. Eta euskararen ekosistemari erreparatuta, ikusi dugunez, badira zenbait osagai eta dinamika oso kontuan hartzekoak. Hartara, ETBk aztertu eta definitu beharko luke zein den bere egitekoa, gutxienez honako helburuei begira: euskal gizartearen integrazioa eta parte hartze politikoa bultzatzea; euskaldunei telebista zerbitzua ematea; euskaldunen arteko euskararen erabilera sustatzea; elebidun hartzaileak euskararen unibertsoan integratzea; etxe mistoetan bizi diren elebidunengana iristea; ingurune erdaldunetan sakabanatuta bizi diren euskaldunei komunikazio espazio baterako sarre-ira irekitzea; euskara ikasten ari direnei laguntzea; erdaldun elebarkarrei euskararen unibertsoaren berri eman eta bertara erakartzea; eta abar.

Behin eragin beharreko arloak definituta, orduan estrategiak garatu ahal izango ditu ETBk —berriz ere ekologiaren

paradigmara jota, bestelako euskarri eta komunikabideekin elkarlanean— bere sorrerako helburuei sendo eutsi ahal izateko; besteen zein norberaren esperientziatik ikasita, aldaketa teknologikoak baliatuta, eta dinamika soziolinguistikoak kontuan hartuta.¶

1. Artikulu hau ikerketa proiektu bitan egindako lanetik sortua da: UPV/EHUK finantzaturakoa bata (EHU 06/41), eta Madrilgo MICIINEk finantzaturakoa bestea (CSO2011-28060-C02-01).
2. Zehaztasunaren izenean gehitu egin beharko genituzke hemen Espainiako telebista pribatu batzuek katalanez eskaintzen dituzten emanaldiak, kasu batzuetan anekdotikoak izan arren. Edozelan ere, ezin ahaztu katalana kasu atipikoa dela Europako hizkuntza gutxituen eremuan, hala bere dimentsioengatik nola lortutako hedapen eta normalkuntza mailagatik.
3. 2012rako zerbitzuen emakidak bikoiztu egiten du helburu hori, 500.000 ikusle helburutzat jarritz.
4. Adibidez, John Whittingdale, Westminsterreko Parlamentuan komunikabideen —tartean BBCren— finantzazioaz arduratzen den batzordearen burua, argi azaldu zen jendaurrean proiektu horren aurka, arrazoi bera argudiatuz (Thomas 2008).
5. 2003ko Komunikazio Legearen arabera: «Galeseraren Agintearen egitekoa da kalitate altuko telebista zerbitzuak ematea, osoki edo nagusiki Galesko jendearen eskura egongo direnak» (Communications Act 2003, 204. art.).
6. Hots, astean zehar gutxienez 15 minutu jarraian ikusi dutenen kopurua.
7. *Egin* eta *Deia* egunkariak gehienbat gazteleraz argitaratzen ziren arren (lehenaren kasuan euskarak presentzia handiagoa zuen, baina ez zen %20tik gorakoa izaten), lehen aukera eman zioten euskarari, 1937tik, eguneroko prentsan agertzeko.
8. Euskal Herriko Unibertsitatearen eskaintza gehiena gazteleraz izan arren, irakasle batzuk euskaraz irakasten hasiak ziren ordurako. Gaur egun ikasleen %45ek euskaraz egiten ditu, osoki edo partzialki, bere ikasketak.
9. 1996 eta 1998an aldaketak izan ziren Legean. Horren arabera, Zuzendari Orokorra Jaurlaritzak proposatu eta Legebiltzarrak izendatuko zuen, gehiengo absolutuz; kargugabetzea ere Legebiltzarraren eskura pasatu zen, Jaurlaritzak proposamen hori egiteko eskumena gorde zuelarik. Administrazio Batzordearen osaketa berriz handitu egin zen, alderdi politikoan 15 ordezkari ez gain eragile sozialen beste 4 ordezkari hartuz.
10. Oro har, EITBren aurrekontuaren hiru laurden inguru Kultura Sailaren funtsetatik etorri ohi izan da, baliabide propioak (publizitatea eta abar) laurdena inguru izanik.
11. Lehen urteetako Zuzendari Orokorrak nola edo hala alderdiari lotuta egon baziren ere, joera hori gehiago nabarmendu zen hirugarren agintalditik aurrera. Horrela, J.M. Gorordo (1985-1987), lehenago EAJko zinegotzia izana, telebista utzi ostean Bilboko alkate bilakatu zen EAJren eskutik, 1995era arte. Haren ordezkari etorri zen Josu Ortuondo (1987-1991), zuzenean EAJren agintaritzara goi karguetatik: ETB utzi ostean Bilboko alkate izan zen zortzi urtez, eta jarraian europarlamentari 2010era arte, beti ere EAJren zerrendetan. Iñaki Zarrakoa izan zen hurrena (1991-1999), Jaurlaritzako Kultura sailburuorde izatetik etorria, eta kargua utzi eta zortzi urtez Getxoko alkate izan zena, EAJren barruan. Azkenik, Andoni Ortuzar, lehenago EAJren barne egituretan ibilia eta gero Jaurlaritzako Kanpo Ekintzarako idazkari izatetik EITBko Zuzendari Orokor izatera igaro

- zena (1999-2008). Kargua utzi zuen EAJko Bizkai Buru Batzarreko lehendakari lehenik eta gero Euskadi Buru Batzarreko lehendakari izateko. Geroritik eta PSE-EEren eta PPren gehiengoarekin Alberto Surio izendatu arte, urte terdiz egon zen EITB Zuzendari Orokorrik gabe. Tarte horretan telebistako zuzendaria Ardanza lehendakariarekin hamar urtez (1989-1999) komunikazio arduraduna izandako Bingen Zupiria izan zen.
12. Gogora dezagun gaztelarazko kanala euskara zabaltzeko bide gisa ere agertzen zela, hala Kultura Sailaren txostenean nola Eusko Legebiltzarrak onartutako irizpenean. Alabaina, ezerezean geratu zen adierazpenaren pasarte hura.
  13. Izan ere, ordutegiagatik eta programaren ezaugarriengatik, neurri handian gazteak bide dira programa horren ikusle asko, horien artean euskararen ezagutza maila nabarmen igotzen delarik.
  14. ETBren testuinguruan gertatu diren aldaketei nola aurre egin zien aztertzeko garaian, ez legoke txarto zera gogoratzea: EITB arautzen duen legea ez dela funtsean aldatu azken hogeita hamar urtean, komunikazioaren panorama erabat aldatu delarik. Europako testuingurura begiratu besterik ez dago estatu ezberdinetan arlo honetako legediak zenbat aldaketa izan dituen —beti ere gizarteko eta teknologiako aldaketen eskutik—, gurean gertatu den izoztearen tamainaz ohartzeko. Alabaina, gai horren azterketak luze joko luke; beraz, ETBren politikara mugatuko gara oraingoan.
  15. Eustaten terminologiaren arabera, elebidunak euskaraz ondo ulertu eta mintzaten direnak dira; elebidun hartzaileak euskaraz ulertu bai baina mintzatzeko zailtasunak dituztenak dira; eta erdaldunak euskaraz ulertu ez eta mintzatu ere egiten ez direnak.
  16. ETB1ek hirugarren berezitasun bat du aztertutako kanalen artean, bereziki esanguratsua bere helburu nagusitzat hizkuntza bat sustatzea duen telebista bakarra dela kontuan hartzen badugu: alegia, emanaldien %17k ez du hizkuntzarik erabiltzen, programa musikalak (%14) edota mutuak (%3) baitira. Gehien hurbiltzen zaion kanala ETB2 da, emanaldien %12 hizkuntza gabekoak dituelarik (denak musikalak), eta jarraian datoz La 2, TVE1, Antena 3, La Sexta, Tele5 eta Cuatro (%11, 7, 7, 5, 3 eta 2, hurrenez hurren, denak musikalak).
  17. Gogoeta honetatik at uzten ditugu ETBren gainerako eskaintzak: ETB3, ETBK, Canal Vasco, ETBSat eta ETB Nahieran. Lehen biak berriegiak direlako ondorio sendorik ateratzeko; satellite bidezko biak kanal nagusi bien errepikapenak direlako; eta Internet bidezkoa aurreko arrazoi biengatik.

Bibliografia

Artikulu, txosten eta webguneak

- Alberdi, Josune, eta Iñaki Artola. 2007. «Zer egin, hura izan ala Nor izan, hura egin». *Eskola hiztun bila XI. Jardunaldian aurkeztua*. Ulibarri Programa, urriak 1, Gasteiz (www.slideshare.net/ibiainsa/nor-izan-hura-egin-i-artola-arindua).
- Amezaga, Josu, eta Edorta Arana. 2012. «Minority Language Television in Europe: Commonalities and Differences between Regional Minority Languages and Immigrant Minority Languages». *Zer: Revista de estudios de comunicación = Komunikazio ikasketen aldizkaria* 32: 89-106.
- Amezaga, Josu, eta Maite Berrizabal. 2012. «The Role of Media in the Linguistic Integration of Basque New Speakers». In *Celtic and Scottish Studies*. University of Edinburgh (<http://prezi.com/6vmpuxbm0hsm/basque-new-speakers-and-media>).
- BBC Scotland. 2012. *Management Review 2011/12*. Eskuratua: azaroak 14 (www.bbc.co.uk/scotland/aboutus/management_review_2011_2012.shtml).
- BBC Trust. 2012. «BBC Alba Service License». *BBC - BBC Trust*. Eskuratua: azaroak 14 (www.bbc.co.uk/bbctrust/our_work/services/television/service_licences/bbc_alba.html).
- Castells, Manuel. 1997. *The Power of Identity*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Cormack, Mike. 1998. «Minority Language Media in Western Europe: Preliminary Considerations». *European Journal of Communication* 13: 33-52.
- . 2005. «Broadcasting in Irish: Minority, Language, Radio, Television and Identity». *Media, Culture & Society* 27 (1): 149-150.
- . 2007. «The Media and Language Maintenance». In M. Cormack eta N. Hourigan, arg. 2007. *Minority Language Media. Concepts, Critics and Case Studies*, 52-69.
- Cormack, Mike, eta Niamh Hourigan, arg. 2007. *Minority Language Media. Concepts, Critiques and Case Studies*. Multilingual Matters 138. Clevedon: Multilingual Matters Limited.
- Diez Urrestarazu, Rosa. 2003. *ETB: el inicio de una nueva era*. Durango.
- Euromosaic. 2004. *Euromosaic III*. European Commission (http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc145_en.htm).
- Eusko Legebiltzarra. 1993. *EITBri buruzko Txostenarekiko Erizpena (Batzordearen txostena)*.
- Ferguson, Charles A. 1959. «Diglossia». *Word* 15: 325-340.
- General Register Office for Scotland. 2005. *Scotland's Census 2001 - Gaelic Report* (www.gro-scotland.gov.uk/census/censushm/scotcen2/reports-and-data/scotcen-gaelic/index.html).
- Habermas, Jürgen. 1962. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. The MIT Press.
- Haugen, Einar Ingvald. 1972. *The Ecology of Language: Essays*. Stanford University Press.

- Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza eta Euskararen Erakunde Publikoa. 2012. *Inkesta soziolinguistikoa 2011*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza (www.eke.org/eu/kultura/euskara/soziolinguistika/inkesta-soziolinguistikoa-2011).
- Kultura Saila. 1992. *Euskal Telebista. Informe*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- S4C. 2011. *Annual Report & Statement of Accounts 2011* (www.s4c.co.uk/abouts4c/authority/e_annualreports.shtml).
- Sinclair, J., E. Jacka eta S. Cunningham. arg. 1996. *New Patterns in Global Television: Peripheral Vision*. Oxford University Press.
- Soziolinguistika Klusterra. 2012. «Euskal Herriko Kale Erabileraren V. Neurketa». Eskuratua: azaroak 28 (www.soziolinguistika.org/node/13).
- Torrealdai, Joan Mari. 1985. *Euskal Telebista eta euskara*. Donostia: Elkar.
- Yle. 2012a. *Annual Report 2011*. Eskuratua: azaroak 15 (<http://yle.fi/yleisradio/about-yle/annual-report>).
- . 2012b. «yle.fi». Eskuratua: azaroak 20 (<http://yle.fi>).

Elkarrizketak

- Gestrin, Mary. «YLE - FST, Director». Estokolmo, 2009.
- Jones, Elin Haf Gruffydd. «S4C - Director of Mercator Media». Leioa, 2009.
- Murray, Margaret Mary. «BBC Alba - Head of Gaelic Digital Service, BBC Scotland». Glasgow, 2009.

Euskal komunikazio sistemaren arauketaren inguruko erronkak

RAMON ZALLO

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko irakaslea

Ikus ditzagun (Hego) Euskal Herriko komunikazioaren eta kulturaren erronketako batzuk eta Euskal Autonomia Erkidegoaren (EAE) arauketaren inguruko beste batzuk.

Komunikazioa eta kultura Euskadin: ezaugarritu nahian¹

- EAEn eta Nafarroan *komunikabideen kontsumo* maila nabarmendu egiten da; irrtiaren eta, batez ere, prentsaren kontsumoak ez du espainiar batez bestekoekin inolako zerikusirik. Prentsaren *hedapenak* eta irakurketak eta irratietako audientziak Europako batez bestekoak dituzte; seguru asko hezkuntza-mailaren, etengabeko tentsio politikoaren eta gizarte zibil indartsuaren ondorioz gertatuko da hori.
- *Nahiago dira* bertako informazio-bideak, eta gehiago erabiltzen dira horiek egoitza nagusia Estatuko hiriburuan dutenak baino. Hobespen hori are nabarmenagoa da prentsaren kasuan, batez ere bertako prentsa irakurtzen baita.

- Prentsan ez bezala, *irradi-telebistaren kudeaketaren* kasuan indartsuagoak dira Madrilen egoitza daukatenak.
- Dena dela, aurreko puntuan azalduetako egia izan arren, bertako komunikabideen aldeko aukera ere nabarmen-tzen da irradi-telebistan, EITB informatiboan audien-tzietako buru izateko lehian ibiltzen baita nahiz telebis-tan nahiz irratan.
- *Desorekak* daude komunikazioko barne-sistemako titu-lartasunaren eta ideologiaren eta gizarte-errealitatearen artean. Hori bereziki nabarmena da prentsaren kasuan. Herrialde oso politizatua eta polarizatua izan arren, ez da oso plurala kanpoko irradi-telebistetan eta barneko idatzizko komunikabideetan. *Plutokrazia mediatiko kon-tserbadorea* da nagusi —nahiz EAEn nahiz Nafarroan— eta erreferentzia nazional espainiarra du.
- Hego Euskal Herriko *lurralde* bakoitzak bere prentsa du, baina Araba salbuespena da. Hala ere, *El Correoren* ara-bar edizioa oso nagusi den arren, *Noticias de Álava* egon-kortu egin da.
- Batez besteko *soziolinguistikoetatik* aldenduta, komuni-kabideetan euskarak duen presentzia hizkuntza manten-tzeko eta garatzeko batez bestekoetatik oso urrun dago. Komunikazio-sistemaren eskaintza *erdarazkoa* da batez ere; ondorioz, hizkuntza-normalizaziorako tresna izan ordez, oztopoa da. Harritzekoa da gobernu abertzaleek irrati- eta telebistako normalizazio-prozesuak artatzeko Ikus-en-tzunezko Kontseiluren bat ezarri ez izana.
- Erakunde arautzailerik ez dagoenez, *gizarte zibilak eta erabiltzaileak* ez dute euren kexak eta kritikak non aur-keztu; ondorioz, blogak ugaritzen ari dira eta gizarte-sa-reak ere gero eta gehiago erabiltzen dira komunikatzeko.
- Euskal kulturak eta ahotsak ez dituzte euren muga fisi-koak ia gainditzen; hori dela eta, kanpora komunikatu daitekeen kultura eta euskaldunen *kanpo* irudia besteen erabakien mende daude.

- Bi paperezko komunikabide minoritariok —*Garak* eta *Deiak*, eta, ez hain nabarmen, Noticias taldeak— lotura zuzenak dituzte alderdi politiko abertzaleekin. Joera berezia europar ereduarekin alderatuz gero.
- Komunikabideen pisua oso erlatiboa da, nahiz eta hutsaren hurrengoa ez izan *Iritzi Publikoa* eratzeko.

Laburbilduz, komunikazio-maparen koherentzia hobetu daiteke. Komunikazio-sistema mugatua eta mendekoa da, ez dator bat europar herrialde instituzionalizatua izatearekin eta kultura-proiektua edukitzearekin. Gaur egun, Euskal Herri penintsularreko komunikazio-sistemak ez ditu behar bezala betetzen bertako kultura- eta komunikazio-espazioaren beharrak. Informazio- eta komunikazio-beharrak eta eskariak betetzetik oso urrun dago.

Batetik, muga politikoek eta administratiboek harremanak zabaltzeko eta sendotzeko trabak jartzen dituzte eta komunikaziorako espazio libre eta garatzailea eratzeko oztopo dira. Bestetik, euskal ikus-entzunezko komunikazio-sistema mugatua eta mendekoa da estatuko arautze-arrazoien ondorioz —Estatu-nazio espazioari eta horren ikuskera erradial eta piramidalari lehentasuna ematen baitio—. Oso urrun dago eremu soziolinguistiko eta integratzaileetako printzipio pluralistei, deszentralizatzaileei eta normalizatzaileei erantzutetik.

Lurreko Telebista Digitalari buruzko 2006ko dekretuaren ondoren gertuko eremuari lotutako telebista-eskaintza hobetu zen arren, prentsan bertako operatzaile kopurua hazi beharra dago, batez ere *on line*koak. Era berean, erkidegoko irratia babestu beharra dago —gaur egun aintzatesten ez diren arren— eta tokiko telebista euskalduna suspertzeko beharra ere badago, komunikabideen kalitatea, pluraltasuna eta deontologia hobetzeko beharra egoteaz gain.

Harrigarria da subiranotasun politikoa halako suhartasunez eskatzen duen Estaturik gabeko Nazio batek komunikazio arloko subiranotasunean horrelako zabarkeria izatea. Katalunian ez da horrelakorik gertatzen, han gai hauek le-

henengo lerroan egon dira beti. Gure klase politiko osoa, salbuespenik gabe, ez da gai honetan inondik eta inora ere eskuzabala izan. Egon den eta egongo den zeruertz bakarra kontrol politikoa izan da. Denontzako eta, bereziki, herrialdearentzako arau egokiak egon ordez.

Gure komunikabide-sistema definitzen saiatu nahi izanez gero, honelako zerbait esan beharko litzateke: *pluralismo polarizatua*, *dua* (kanpoko/barnekoa), *barne desorekaduna*, *ar*lo soziolinguistikoan *normalizaziorik gabea* eta *sozialki al-dendua*.

Egiteko dagoen oinarritzko arauketa

Herrialde handi askotan agenda politikoko gai nagusia da hau, baina ez da hala gertatu euskal agenda publikoan, gainerakoek baino esposizio eta arrisku handiagoko kultura minoritarioa izan arren. Egin beharreko bi oinarritzko lege daude, ondorengo garapenerako bide izango direnak biak ere (FM eta tokiko telebisten dekretuak, balizko Albiste Agentzia batenak).

Ikus-entzunezko Komunikazioaren eta Ikus-entzunezkoaren Kontseiluaren Legea

Arautzen lehentasuna du Ikus-entzunezko Komunikazioaren Legeak eta Euskadirako Ikus-entzunezkoaren Kontseilua martxan jartzeak.

Bada lege horren zirriborro bat; Ibarretxeren garaian egin zen, baina tiraderaren batean sartuta dago, EAJk —arautzearen aurkako alderdia, gobernuaren konpromisoetako bat izan arren— horrelako legerik ez baitzuen nahi izan. Ibarretxek bete zuen agindutakoa, baina alderdiak ez, blokeatu egin baitzuen.²

Halako erakunderik —Ikus-entzunezkoaren Euskal Kontseilua— ez dagoenez, komunikazioen sistema kolapsatuta egon da oihanaren legepean: garai batean, inolako betebe-

harrik gabeko tokiko telebista alegalez bete zen; ondoren, 2006ko Dekretuak normalizatu zuen etapan, esleipendunek betebeharrak bete gabe uzten zituzten. FM irratien kasuan ez da gutxieneko baliorik eta betekizunik partekatu edo eskatu...

Kontseilu honen zeregin nagusia ikus-entzunezko gizarte komunikabideentzat ezarritako araudia betearaztea eta zaintzea izango litzateke; horrek mota askotako eragileen egitura ekarri beharko luke, eta gai honetako printzipioen eta legezko arauen arabera edukiak (publizitate-arauak, publizitate-denbora eta -mezuei dagokienez, kulturaren eta euskararen sustapena, gutxiengoei errespetua, erabiltzaileen eta eragileen eskubideak eta betebeharrak). Kontseiluaren osakerak eta funtzioek ez lukete gobernuen eta enpresa-interesen mende egon beharko. Programazioa zaintzea litzateke bere zeregina; izan ere, gobernuak ez dute nahi eta ezin dute gai hori ukitu, eskarmentatuta baitaude.

Ikus-entzunezko Komunikazioaren eta Ikus-entzunezkoaren Kontseiluaren Legeak honakoak jaso beharko lituzke:

- Irrati eta TB operadoreak *gaitzeko* sistema juridiko bakarra, espainiar Ikus-entzunezko Komunikazioaren Lege Orokorrekin kontraesanik gabe.
- *Gutxieneko betebeharrak* batzuk programazioan, bertako ekoizpenari, euskal obraren sustapenari, hizkuntza-ehunekoei eta zerbitzu publikoaren beste betebeharrak batzuei buruz. Era berean, Lege batek baino ezin ditu definitu oraindik definitu gabe dauden oinarritzko kontzeptuak (zer da euskal obra, zer da erkidegoko irratia, hizkuntza arau orokorrak...), eta are gehiago orain, nahiz FMn nahiz tokiko telebistan kudeaketa pribatua nagusi denean.
- Ikus-entzunezko Komunikazioaren Euskal Kontseiluak tokiko eta erkidegoko igorpenak *arautzeko* eta zehatzeko gaitasuna luke, legea betearazteko eta pluraltasuna eta ikusleak defendatzeko, eta baita estatu mailako deskonexioetan ere.

EITBri buruzko Lege berria

EITBri buruzko Lege berria behar da; multimedia bokaziodun korporazio bezala definituko duena, bere gizarte-rola eta informazioaren gizartean duen tokia eguneratuko duena, aniztasunari eta *gobernantzari* helduko diona, euskal komunikazio-espazioa sustatuko duena eta zerbitzu-publikoaren xedeak edo informazio-, kultura- eta hezkuntza-arloak azpimarratuko dituena.

Garrantzi berezia du Zerbitzu Publikoaren defentsak. Zerbitzu Publikoaren ohiko ezaugarriei (denentzako sarbidea, gehiengoarentzako programazio-eskaintza eta gutxiengoak gogoan hartzea, kalitatea, informazioa, neutraltasuna, nortasuna, kudeaketa demokratikoa, independente izateko moduko finantzazioa) aldaketetara nahitaez egokitzearen ondoriozko zeregin batzuk gehitu behar zaizkie: kultura- eta komunikazio-espazio propioaren artikulazioa; kultura-memoria, berrikuntza eta sormena; euskal eremurako eta kanporako komunikatzeko modu berrietan gaitasuna, zerbitzu lotuak eta elkarreragileak eta edukien kanalizazioa dena delako euskarriak erabilia; egiazko hizkuntza-normalizazioa; erkidego askotarikoaren bertebrazioa; gizartearekiko gertutasuna, lotura eta babesa; ekoizpen propioa; multiplataforma; espazio publikoaren eraikuntza; kudeaketa eraginkorra...

Hori dela eta, EITBren funtzioak zehaztu beharra dago. Aukera hauek lirateke: informazioaren independentzia eta kalitatea; Zerbitzu Publikoaren zereginetan eredugarritasuna; nortasun indartsua; gertutasun emozionala; hizkuntzaren aldeko apustu argia; taldeko imajinarioan oinarritzea; berezko agenda sortzea; telebista tematikoan eta zerbitzuetan sartzea; euskarri anitzen aldeko apustua, barnean eta globalean erreferentzia izateko; sormena; funtzio integratzaileak, parte hartzaileak eta hezitzaileak; langile gogotsuak; bertako ekoizpena eta gertuko ikus-entzunezko industria sustatzea...

Agintaldi Marko eta Kontratu Programa figurak

Egokia dirudi Agintaldi edo Akordio Marko eta Kontratu Programa eredia izatea, gauzak zehazteko, 2010eko Komunikazioaren Lege Orokorra adierazi bezala. Eusko Legebiltzarrak, gehiengo osoz, zortzi edo bederatzi urterako Agintaldi Marko bat onartuko balu helburu orokor eta lerro estrategiko batzuei buruz, gauzak oso erraztuko liriateke Kontratu Programentzat. Kontratu horiek gobernuak eta EITBk adostuko lituzkete hiruzpalau urtean behin, eta Legebiltzarrari horren berri emango litzaioke.

Administrazio Kontseilua

Agintaldi Markoetarako eta Kontratu Programetarako go-reneko organo eragilea litzateke, eta programazioa eta Korporazioaren kudeaketa zuzenduko lituzke.

Administrazio Kontseiluak ez luke profil politikorik izan beharko, ezta legealdi bakoitzera lotuta egon beharko ere; Legebiltzarrak aukeratu beharko luke urtean behin, eta hiru urtean behin erdia berritzeko aukera egon beharko litzateke.

Kontseilariak ez lukete profil politikoa izan beharko. Full time eredia aukeratuz gero, eta komenigarriena dirudi, gehienez sei kide egon beharko liriateke, presidentea barne. Presidente hori Zuzendari Orokorra ere izango litzateke eta kalitatezko botoa izango luke. Eredu orekatua izateko, kontseilarien erdiek kudeaketaren mundukoak beharko lukete eta gainerakoek ikus-entzunezko ekoizpen mundukoak edo komunikazio-ikerketaren mundukoak. Bi hereneko gehiengoz aukeratu beharko liriateke, bigarren txandan hiru bosteneko gehiengoz eta, geldialdia luzatuz gero, gehiengo osoz. Administrazio Kontseiluaren funtzioetan sartuko liriateke kudeaketa ekonomikoa eta programazioko jarraibide orokorrak. Kontseilua litzateke eskumenduna eta Zuzendaritza betearazlea.

Horien artetik aukeratuko luke Legebiltzarrak *Zuzendaritza Orokorra* bi herenez, hiru bostenez eta, geldialdia luza-

tuz gero, gehiengo osoz. Zuzendaritza Orokorra ez litzateke pertsona bakarreko organoa izango, baina ordezkatzeko eta betearazteko funtzioak izango lituzke. Hautagaiak Ganberako Osoko Bilkurari azalduko lioke agintaldi horretan Kontseiluarentzako izango lukeen «jarduera programa».

Beste organoak eta funtzioak

Era berean, *governantza* demokratiko ona lortze aldera, *Programaziorako Gizarte Batzorde Aholkularia* arautuko luke. Hori ere Legebiltzarrak aukeratuko luke eta oso egokia izango litzateke legitimaziorako, parte hartzeko, prestigiorako eta autojagoletzarako, zentzu publikoan.

Informatiboen Kontseilu Profesionalak eta Erredakzioaren Estatutuak informatiboen kalitatea eta deontologia bermatuko lukete...

Sarbide aktiborako eta pasiborako eskubidea aintzatestearen funtzioa honakoa izango litzateke: komunikazioa ekoizten duenari eta zentzua duenarentzat itzultzea; hau da, gizarteari itzultzea, baina ez izaki abstraktu bezala, baizik eta bere aniztasunean. Aholku Batzordearen funtzioa litzateke sarbide-eskubidea zehazteko proposatzea, agintari independenteak arduratuko lirateke gainbegiratzeaz, eta Administrazio Kontseiluak onartuko luke, araudi baten bidez.¶

[Arantzazu Azpillagak euskaratua]

1. Bilbon 2012ko urriaren 4an eta 5ean EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Sailak antolatutako «Krisia eta politikak. Irrati-telebista publikoa ikusmiran» izeneko II. Nazioarteko Kongresuan azaldutako ezaugarriak laburtu dira hemen eskematikoki (www.ehu.es/ehusfera/congresoradiotelevisionpublica/files/2012/11/Ramón_ZALLO_RETOS-DEL-SISTEMA-VASCO-DE-COMUNICACIÓN_EL-PAPEL-DE-EITB.pdf).
2. EAJren 2012ko hauteskundeetarako programaren 15. ekimena hauxe zen: «Ikus-entzunezko Komunikazioaren Legea sortu»; aldiz, EITBren Legea aldatzerik ez zen aipatzen, Andoni Ortuzarrek Ikus-entzunezko Komunikazioaren II. Kongresuan egin zen alderdien arteko eztabaidan aipatu bazuen ere. PSE-EEren programan bai bata eta bai bestea zeuden. Bildurenean ez bata eta ez bestea.

Euskadiko ikus-entzunezko industriaren erronkak

PATXI AZPILLAGA

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko irakaslea eta NOR Ikerketa Taldeko kidea

Euskal Telebistarekin batera Euskal Herriko ikus-entzunezko industriak ere hiru hamarkadako ibilbidea bete berri du. Zinemari atxikia gorpuzten hasia, telebistari eskainitako zerbitzu teknikoak joan ziren gero pisua hartzen (bikoizketa, kamerak, produkzio zerbitzuak...), ETBren beharrianen eskutik, nagusiki. Laurogeita hamarretik aurrera, berriz, telebistarako edukien produkzioak irabazi zuen nagusitasuna, ETB ardatz, berriz ere, baina Espainiako Estatuko telebista pribatuen hedapenak ere lagunduta. Urte horietan guztietan, enpresa eta instituzioentzako bideoen, publizitatearen eta beste hainbat komunikazio jarduera osagarrien hedapena ere garrantzitsua izan da industriaren oinarritzko biziraupen eta garapenerako.

Ikus-entzunezko produkzioaren inguruan Euskal Herrian eratu den enpresa, teknikari, sortzaile eta zerbitzuen industri sare edo ehuna aintzat hartu beharrekoa da, bai haren dimentsio ekonomikoan, aberastasun eta enplegu iturri gisa, bai, batez ere, dimentsio kulturallean, ikus-entzunezko kultur edukien sorburu eta bideratzaile gisa. Izan ere, gaur

egungo ikus-entzunezko sistemetan edukien produkzioa industri atal autonomo gisa egituratzen da kasurik gehiengotan, eta, beraz, ikus-entzunezko industria antolatu, osasuntsu eta jasangarri bat izatea ezinbesteko baldintza da euskal kulturaren garapenerako ere.

Ikuspegi horretatik, urte horietan guztietan egindako ibilbideak merezi du hausnarketarik eta begirada kritikorik. Izan ere, bada orain arte landutako bide, eredu eta politike-tan zer aztertu eta ikasi, baita zer berrikusi eta hobetu ere, zalantzarik gabe. Batez ere gaur egun sektoreak bizi duen egoerari begiratuta: merkatuak uzkurtuta, finantza iturriak murriztuta eta teknologia digitalen eraginez produkzioak egiteko eta hedatzeko moduak ere goitik behera aldatzen hasita. Hartara, ezagutzen ditugun ohiko zinema eta telebistaren ondoan, formatu eta eduki berriak ari dira etengabe zabaltzen: mota guztietako *reality*-ak, web-serieak, narrazio *transmediak*, bideojokoak...; produkzioan, *low-cost* edo kostu baxuko ereduak ari dira inposatzen; eta hedapenean, Internet ari da bihurtzen ikus-entzunezko produktuak hedatu eta kontsumitzeko modu nagusia, batez ere gazteen artean. Eta ezin ahaztu, ezta ere, gero eta ugariago eta aberatsagoak gertatzen ari diren gizarte ekimeneko proiektuak eta egitasmoak (gizarte interbentzioko eta gizarte gaietako dokumentalak eta *lip-dub*-ak, funtsean) edota norberak sortu eta egindakoak (*do-it-yourself* —*DIY*— edo *user-generated-content* —*UGC*—).

Eduki eta eredu berri horiei erantzun beharko die Euskal Herriko ikus-entzunezko sistemak, oro har, eta produkzio sektoreak, zehazki; baina, edozein kasutan, zinemaz eta telebistarako produkzioaz jardungo dugu hemen batez ere, horiek baitira gaur-gaurkoz industriaren funtza eta muina, eta horietan jokatzeko baitira oraindik ere neurri handi batean gure kultur erronka nagusiak. Amaiera aldera aipatuko dira horien erronkak. Hemen, istorio orokorrak, azken hamarkadako ezaugarriak, enpresa egitura eta berariazko politikak eta azken joerak.

Zinemagintza

Honela genion duela bederatzi urte, ordura arteko Euskal Herriko zinemagintzaren balantze modura, *Jakin* aldizkari-ko orri hauetan bertan:

... ez da sortu jarduera zinematografiko propioa garatzeko moduko ez enpresa-ehun sendorik, ezta ganorazko instituzionalizaziorik edo babes eta sustapen sistemarik ere. Ibilbide honetan, gainera [...] euskarak ez du lekurik izan «euskal zinemaren» marka eta egituraren baitan, zeina, diruak hala aginduta, Espainiako merkatuari begira jarri eta antolatu baita neurri handi batean (*Jakin* 144, 2004: 87).

Laurogeitik 2003ra bitarteko euskal ekoizpen zinematografikoaren ibilbidea aztertzen zen artikulu hartan, eta ondorio ezkor honetara ailegatzen zen industriari zegokionean: ia 25 urte horietan egindako lanek, talentua eta lantalde artistiko eta tekniko ugari garatzen lagundu bazuten ere, ez zuten ordea balio izan horien gainean taxuzko egiturarik osatzeko.

Euskal merkatuaren txikitasuna, zinemaren dimentsio ekonomikoa handia, tradizio falta zinema industrian, produkzio zinematografikoaren berezko irregulartasuna, arrakastaren iheskortasuna, arriskuaren tamaina, horiek guztiak gure industria zinematografikoaren berezko ezaugarriak ziren, politika, finantzaketa eta instituzionalizazio egoki batek kudeatzen ikasi beharko lituzkeenak. Ez zen, ordea, horrela gertatu. Arrazoi ezberdinengatik.

Batetik, oso txikia izan zen ETBren inplikazioa zinemagintzarekin. Laurogeiko hamarkadaren hasieran sinatutako iraupen laburreko hitzarmenez aparte, ETBk ez zuen ezarri, produkzio puntual gutxi batzuen salbuespenarekin, ia batere harreman instituzionalik zinemagintzarekin. Eta laurogeita hamarrekotan ere ezezko tematia eman zion legeak —Europako Batasunaren Mugarik Gabeko Zuzentarauak, alegia— zinemagintzan inbertitzeko agintzen ziona betetzeari.

Bestetik, Eusko Jaurlaritzaren diru laguntzak produkzio zinematografikoa sustatzeko, lehen momentuko efektu zirikatzaila, higiarazlea gaindituta, urriak, mugatuak, ezegon-

korrak eta Espainiako Estatuko laguntza sistemarekiko dependenteegiak gertatu ziren urteekin. Gainera, baten zein bestearen urte haietako erabakiei, ETBrenei zein EJrenei, alegia, dirigismo eta klientelismo zantzu gehiegi atzeman zekizkiekeen ekoizle zehatz batzuen onurarako, batez ere Euskalmedia elkarte publikoa indarrean egon zen garaietan.

Horrenbestez, gutxi izan ziren hasieran mobilizatutako zuzendari eta produkzio etxe haietatik modu jarraituan jarduteko era aurkitu edota bertan irauteko aukera egin zutenak. Produkzio etheen jarduera ere, tamainarik gabe, kapitalizatorik gabe eta ETBrekiko harremanik gabe, oso esporadikoa, noizbehinkakoa zen, zinemagintza telebistagintzarekin uztartu gabe, salbuespenak salbuespen. Hain zuzen ere, zinemagintzatik telebistara baino gehiago izango ziren geroago telebistagintzatik zinemagintzarako bidea egingo zuten produkzio etxeak, Irusoin, Pausoka, Orio edo Baleukoren kasuak, esate baterako. Aipamen berezia merezi du, edozein kasutan, animazioko estudioen lanak, Juanba Berasategi aitzindariarenak batez ere, Jaizkibelekin hasi eta Loturarekin jarraitzen duena, eta jarraipena emango zioten Dibulitoon, Baleuko, Somuga eta Katue estudioek. Baita Irusoin, Pausokoa edo Abraren sarrerak ere. Animazioa, egitura finkoa, egonkorra, hor aurkitu zuen hain zuzen ere euskarak gordelekua, 2005 arte ez baitzen *Aupa Etxebeste* filma egin.

Beste asko, berriz, Madrilgo bidean jarri ziren lan egiteko edota euren proiektu zinematografikoei irtenbidea emateko (Imanol Uribe, Montxo Armendariz, Julio Medem, Alex de la Iglesia, Enrique Urbizu...). Izan ere, ikus-entzunezko industria, gainera, Madrilen inguruan hasi zen pilatzen eta antolatzen modu hazkor eta inkrementalean, batez ere 90etatik aurrera, sekulako indar zentripetua eraginez «periferiako» industria eta zinemagileekiko.

Ikus-entzunezko politikak, bada, ez ziren nahikoak izan urte horietan Euskal Herrian sustatzen ari zen talentuari eusteko eta sortzen ziren enpresak egonkortzeko edo bertan

ainguratzeko. Geometria aldakorreko eta oso geografia eta identitate lausoko industria bilakatu zen, hartara, neurri handi batean Euskal Herriko zinemagintzarena. Ahula eta ezegonkorra bertakoentzat, eta, bestetik, Euskadi eta Madrilen artean joan-etorrikoa erreferentziazko teknikari, zuzendari eta ekoizle askorentzat: Madrilen burutzen zuten euren lanaren parte nagusia eta Euskal Herrira hurbiltzen ziren proiektu puntualak burutzeko, beti ere bertan diru laguntzak lortuz gero.

Azken hamarkadan, ordea, eta batez ere 2005etik hona, aldaketa garrantzitsuak gertatu dira ikus-entzunezko produkzioari zuzendutako politiketan. Eta haiekin batera produkzioaren ugaritze eta egonkortze esanguratsua gertatu da. Aldaketa horien oinarrian Eusko Jaurlaritzaren kultur politikak birdefinitzeko borondatea egon zen, 2001ean ezarritako Ibarretxeren gobernu berriaren eskutik. Kulturaren Euskal Plana izan zen horren markoa, progresiboki garatuz joan eta 2004an formulatu zena, ikus-entzunezkoari izaera estrategikoa eta zentrala aitortuz Euskadiko kultur industriaren sistemaren baitan. Aldaketa zehatzak, baina, pixkanaka-pixkanaka joan ziren gauzatuz. Hartara, 2002an Eusko Jaurlaritza eta EITBren arteko harremana arautuko zuen kontratu-programa onartu zen. Bertan EITBren betebeharrak programatikoak zehazten ziren, baita trukean Eusko Jaurlaritzak horiek finantzatzeko egin beharreko ekarpenak ere; urte bat geroago, 2003an, ikus-entzunezko sektoreko Liburu Zuria argitaratu zen, zeinaren bidez arlorako hurrengo urteetarako estrategia finkatu zen. Bertan, besteak beste, euskarazko produkzioa berariaz sustatu beharra aipatzen da, bai eta zinemagintzaren garrantzia azpimarratu ere sektore osoaren proiektiorako, nahiz eta telebistako produkzioa lehenesten den ikus-entzunezko industriaren etorkizuneko garapeneren oinarri modura. Bestalde, Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailaren diru-laguntza sistema ere egonkortu, osatu eta diruz hobeto hornituz joan zen, batez ere 2003tik eta 2008tik aurrera, eta 2003 urte horretan bertan erosketa-kontratuak

eta maileguak interesik gabe finantzatzeko lerro berriak ireki zituen Eusko Jaurlaritzak. Azkenik, EITBk hitzarmena sinatu zuen Euskadiko ikus-entzunezko ekoizleen elkarteekin, IBAIA eta EPE/APVrekin, alegia.

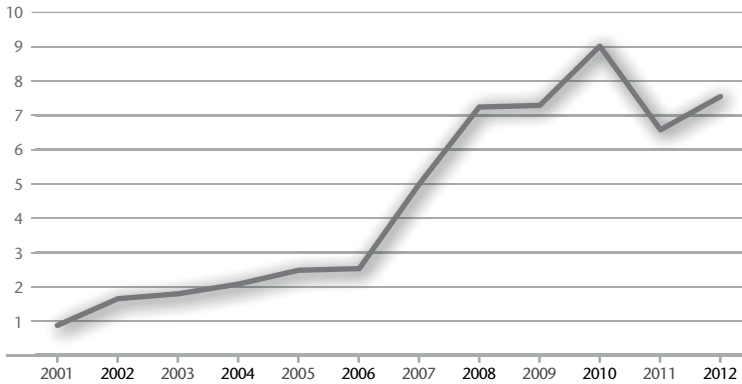
Azken hori izan zen, seguruenik, gertaera garrantzitsu eta eraginkorra, eta Euskadiko zinemagintzaren hurrengo urteetako garapenaren motorra. Hitzarmenaren lehenengo bertsioa 2005ean sinatu zen, 2007 arteko iraunaldiarekin, nahiz eta azkenean 2008 arte luzatu zen; bigarren bertsioa 2009an sartu zen indarrean, eta, 2011 arteko iraupena bazuen ere, 2012 eta 2013rako luzatu da. Funtsean, ETBk zinemagintzan eta produkzio independentean inbertitu beharri buruzko legea¹ betetzeko konpromisoa hartu zuen hitzarmenean, nahiz eta horretarako Eusko Jaurlaritzak hura finantzatzeko aparteko obligazioa bere gain hartu behar izan zuen².

EITB eta sektorearen arteko hitzarmena klabea izan da, ordea, ez bakarrik berarekin zinema produkziara ekarri duen finantzabide berrien kopuruagatik, baizik eta modu xehe eta osoan antolatu duelako, batez ere bigarren hitzarmenetik aurrera, ikus-entzunezko ekoizleen eta telebistaren arteko harremana. Hartara, ETBren inbertsioaren ekarpen moduak (produkzio elkartua, antena eskubideak, publizitatea) finkatzen ditu eta irizpide objektiboak eta ia automatikoak ezartzen ditu horiek ematea erabakitzeko (ekoizleak inbertsioaren maila minimoa ziurtatuta izatea, euskal produkzio etxeek proiektuaren gaineko gutxieneko eskubideen jabe izatea) eta kopuruak zehazteko (kostuen gaineko ehunekoa —%16 eta %23 bitartean, adibidez, gaztelerazko film luzeetan eta %35 eta %45 bitartean euskarazkoetan—, eta, edozein kasutan, gehienezko kopuruak —300.000 euro gaztelerazko film luzeetan eta 525.000 euskarazkoetan—). Hala ere, urteroko gutxieneko konpromisoak zehazten ditu obra mota bakoitzeko sustatuko den lan kopuruarekiko: film luzeak (11 urtero, bi gutxienez euskaraz), animazioko film luzeak (2) eta telebistarako sortze dokumentalak (7).

ETBren inbertsioak zinemagintzan (2001-2012) (eurotan)

2001	884.000
2002	1.671.000
2003	1.804.000
2004	2.089.000
2005	2.485.000
2006	2.548.637
2007	5.013.833
2008	7.264.464
2009	7.299.178
2010	9.034.269
2011	6.605.373
2012	7.574.859

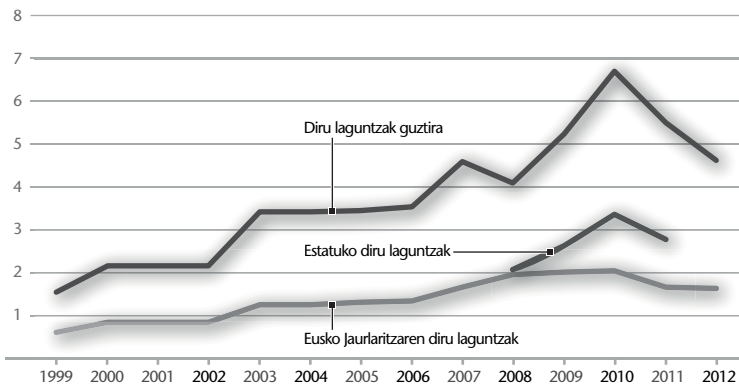

Oharra: 2001 eta 2012ko datuak behin-behinekoak dira.

Beste alde batetik, garrantzitsua izan da baita Estatuko diru laguntza sistemen hornikuntza zabaltzea, eta horietan, gainera, lehenengo aldiz, galegoz, katalanez eta euskaraz eginiko jatorrizko produkzio propioa sustatzeko fondo berriak ezartzea. Horien kudeaketa Autonomia Erkidego bakoitzak egin du, indarrean egon diren bitartean, 2008tik 2011ra; izan ere, iazko diru laguntzetatik desagertu egin ziren, krisialdiaren eraginez. Hartara, euskarazko zinemagintzak 124.000 euro jaso zituen 2008an, 613.420 2009an, 1.305.000 2010ean eta 1.100.504 2011n. Diru kopuru horiek Eusko Jaurlaritzaren deialdietako diru horniduretarako inkorporatu ziren euskarazko produkzioa sustatzeko.

*Eusko Jaurlaritzaren diru laguntzak zinemagintzari
(2000-2012) (eurotan)*

2002	817.376
2003	1.236.000
2004	1.236.000
2005	1.276.000
2006	1.311.000
2007	1.640.000
2008	1.920.000
2009	2.000.000
2010	2.029.800
2011	1.646.000
2012	1.623.400

*Estatuaren ekarpenak euskarazko produkzio
zinematografikoari (eurotan)*

2008	124.000
2009	613.420
2010	1.305.000
2011	1.100.504

Horrela, bada, 2003tik jada, baina batez ere 2007tik aurrera, modu esanguratsuan igo da zinemaren finantzaketa, eta nabarmen igo da hartara baita produkzio kopurua ere.

Horrek guztiak ez du, ordea, sektorearen kontsolidazio enpresariala ekarri. Edo ez nahi bestekoa behintzat. Produkzio zinematografikoa lehengo enpresa txiki eta kapitali-

zazio ahalmen gutxiko berberen esku jarraitzen du oraindik, nahiz eta, hori bai, ari den gertatzen zinema eta telebistako produkzio jardueren arteko teilakatze lehen baino es-tuagoa, baita produkzio jarduera erregular eta egonkorra-go enpresa esanguratsuenen partetik ere: Irusoin, Orio, Pausoka, Baleuko, Dibulitoon, Abra, Somuga, Zurriola, Bas-que Films... Alde horretatik, 2008 eta 2012 bitartean hitzar-menaren baitan egindako 222 obretan (alde batera utzita film laburrak) 90 produkzio etxek parte hartu bazuten, ho-rietatik 62 produkzio bakar batean egon ziren. Alegia, 28 produkzio etxek bakarrik jardun zuten produkzio bi edo gehiagotan denbora horretan.

Telebista(ra)ko produkzioa

Telebistarako produkzio jarduera dimentsio ekonomiko handiagokoa izan da Euskadin zinemagintzarena baino, bai-ta egonkorragoa ere, enpresen ikuspegitik begiratuta. Hala eta guztiz ere, hiru aldi bereiz daitezke haren bilakaeran.

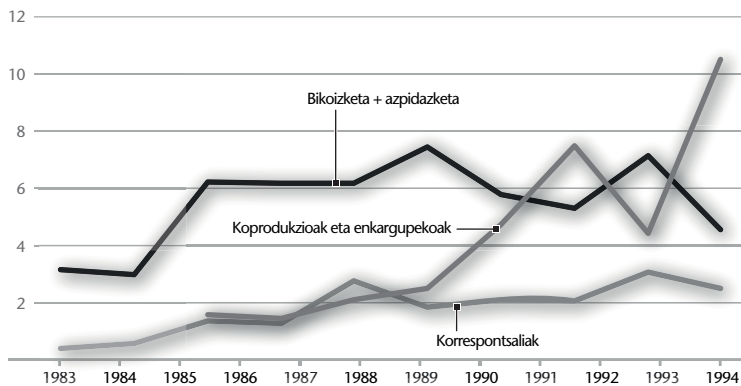
Zerbitzuen enpresak garatu ziren lehenik eta behin Euskal Telebistaren itzalean, 80ko hamarkadan. Izan ere, ETBk, sortu eta berehala, azkar zabaldu zituen programazio or-duak, eta horiek atzerrian erositako produkzioarekin bete zituen funtsean. Hartara, bikoizketa enpresak sortu ziren segituan, baita ETBren lehenengo momentuko gabezien au-rrean grabazio eta produkzio zerbitzuak eskainiko zizkiote-nak ere (kamerak, platoak...): K-2000, Eresoinka, Videonor, Videostudio, Edertrack, Videobai, BST..

Pixkanaka-pixkanaka, ordea, programen produkzio jar-duerak joango dira indarra hartuz, batez ere Miramongo Produkzio Zentroa eraiki eta gero (ikus hurrengo grafikoa). Magazinak, lehiaketak, haurrentzako saioak, erreportajeak, ikuskizunak eta laster baita fikzioa ere eskainiko dituzte sortuz joango diren produkzio etxe berriek, beti ere ETBren eskaeren eta programazio politiken funtzioan. RGU, Itesa, Pausoka, Ikuskin, Irusoin, Baleuko, Koma, Abasolo... mo-

duko enpresak sortuko dira orduan, propio telebistarentzat lan egiteko. Lehen esan bezala, gutxi izan ziren, ordea, zinemagintzatik telebistaranzko bidea egin zuten enpresak: Angel Amigoren Igeldo (*Bi eta bat* eta *Jaun eta jabe* bezalako komediekin) edo Juanba Berasategiren Lotura Estudioa, Fernando Amezketarra edo Bilintxen oinarritutako marrazkien sail gogoangarriekin, dira aipagarrienak.

Eta horrekin batera sektoreko enpresen lehen birmoldaketa garrantzitsua gertatuko da. Bikoizketen eta zerbitzu teknikoen beherakadarekin, haietako batzuk desagertu egingo dira (Videonor, Videobai, VideoStudio), eta besteak berregituratu (Eresoinka Irusoin bihurtuz).

ETBren zenbait gasturen bilakaera 1983 eta 1994 bitartean (bikoizketa eta azpidazketa, korrespontsaliak (ENG) eta produkzio zerbitzuak eta enkarguzko produkzioak)

Grafikoak erakusten du, halaber, enkarguzko produkzioak igoera garrantzitsua ezagutu zuela 1994an. Hain zuzen ere urte horretan hasi zen *Goenkale* telesaila. Hamarkada horretan garatu zen ETBko telesailen produkzioa modu esanguratsuan³: 20 telesail ekoiztu ziren guztira 1990etik 2000ra, 13 euskaraz, 3 gazteleraz eta bat mutua. Hala eta guztiz ere, enkargupeko produkzioaren aurrekontuak ez zuen aldaketa esanguratsurik izan.

Atal horretako aurrekontuaren hedapena 2002tik aurrera gertatuko da. Urte horretan eta hurrengoan, 2003an alegia, ETBk enkarguzko produkziara dedikatuko duen aurrekontua 9 milioi eurotik 18ra igaroko da lehenengo eta 20 milioira gero, %130eko hazkundera bi urtetan, aurrekontu orokorra %35 hasten zen bitartean. Hamarkada osoan zehar, gainera, gorako joerari eutsiko dio, eta 2009an 31 milioira helduko da kapitulu hori, edozelan ere aurrekontu orokorraren gorakadaren tonu berean (104 milioi eurotik 152 milioira). Apustu nabarmena egiten du beraz ETBk produkzio mota horren alde. Izan ere, fikzioaren produkzio mailari eusteaz gain, urte horietan hasiko dira baita *reality*-ak, esketxak eta formatuak ere garatzen: *Basetxea*, *El conquistador del fin del mundo*, *Barnetegia*, *Vaya semanita...* Azken urteotan, aldiz, hasi da aurrekontuen murrizketa atzematen. Hartara, enkarguzko produkziarako 2012ko aurrekontua 2005eko kopurueta itzuli da ia, zazpi urte atzera, alegia. Fikzio seriatuaren produkzioa izan da sakrifikatua, azken urteotan ez baita *Bi eta bat* klasikoaren berrikuspenaz edo *Goenkalez* aparte ezer berririk produzitu.

Produkzio etxeen egituran ez da aurreko hamarkadan bezalako birmoldaketarik gertatuko, baina bai izango dira itxiera esanguratsuak eta enpresa berrien sorkuntza ere. Nabarmentzekoak dira, hartara: Globomedia espainiar enpresaren sarrera Hostoil filialaren eskutik, baita zuzenean ere Tentazioa produkzio etxearekin *Mi querido Kliksky* edo *Martin* telesailak elkar produzituko dituenen; 3Komaren bat egitea Espainiako Boomerang produkzio etxearekin; Mediapro kataluniar enpresa taldeak K-2000 erostea. Kezkagarriagoa izan da Vertice 360 espainiar taldearen sarrera Euskadiko merkatuan Erpin 360 filialaren eskutik; izan ere, SPRI industri sustapeneko elkarte publikoak, modu harri-garran, 3 milioi terdi euro eman zizkion hain zuzen ere horretarako.

Telebistek, zerbitzuen eta produkzioaren parte handi bat bere gain hartu beharrean, kanpoko etxeekin lan egitearen

logika argia da: etengabe aldatzen ari den merkatu batean (programak, teknologiak, zerbitzuak...) egitura malguak eraginkorragoak dira lehengo zerbitzu publikoko telebisten egitura zurrinak baino, ez horrenbeste merkeagoak direlako, baizik eta, batez ere, unean uneko beharretara moldagarriagoak direlako. Azpikontratazioarekin, gainera, kostu finkoak aldagarri bihurtzen ditu telebistak; eta denborarekin, azpikontratazioak, halaber, telebistari balioko dio, hornitzaileekiko nagusitasun posizioan baldin badago behintzat, horiek estutuz kostuak murrizteko eta barneko enplegua diziplinatzeko.

Merezi du aipatzea, halaber, lan egiteko modu horiek, hasieran kontrara pentsa bazitekeen ere, ez dakartela jardueraren deszentralizazio geografikorik, are lurralde zentralizazio eta polarizazio handiagoa baizik, hainbat arrazoiengatik. Batetik, transakzio kostuak murrizteko: harreman ugari mantendu behar dira, horietako asko aldi berean, eta horrek hurbil egotera bultzatzen du. Bestetik, harremanetako asko izaera informalekoak dira, batez ere informazio fluxuak: garrantzitsua da erabakiak hartzen diren lekuetatik eta informazioa dabilen gunetatik hurbil izatea. Azkenik, hurbilean diren agenteen artean sortzen dira errazago dinamika konfiantzazkoak, lankidetzazkoak, elkarrekin lan egiteko moduak eta interes komunak, distantziara baino. Jakina, dinamika horiek metatzaileak dira, eta pilaketak pilaketa dakar azkenean: aglomerazio ekonomiak. Eta aglomerazio ekonomia horiek, Espainiako Estatuan, batez ere Madrilan inguruan gertatu dira. Bertan dira telebista publiko eta pribatu nagusien egoitzak, bai eta produkzio eta zerbitzu etxe nagusiak ere, sektorearen gaineko trakzioa egiten dutenak.

Ez da, beraz, harritzekoa Euskal Herriko sektorea funtsean ETBren inguruan antolatuta egotea. Gutxi izan dira modu autonomoan kokatu diren enpresak edukien edo zerbitzuen hornitzaile erregular modura beste telebista, enpresa edo merkatuetarako. Bainer da horren kasurik nabarmenena, pilota, sukaldaritza eta etxe eta aisialdiko beste kontuen in-

guruko programekin. Gehienek, ordea, ETBrentzako egiten dute lan batez ere, eta oso modu puntualean edo marjinalen lortu dute edo lortzen dute euren zerbitzuak, formatuak eta programak kanpoan ere saltzea edo hornitzea: 3Komaren kasua, *Esta es mi gente* magazina edo *El coro de la cárcel* programa Espainiako Estatuko zenbait katetarako produzitu dituenen; Pausoka *Vaya semanita* edo *Agitación+iva* saioekin; eta, maila txikiagoan, Orio *Mihiluzerekin*. Berdin gertatzen da soinu eta postprodukzio estudioekin edo produkzio zerbitzuenekin ere, zeinentzat oso zaila gertatzen baita kanpoko merkatu hiperkonpetitiboetara ailegatzea. Aitzitik, lehen ikusitakoagatik, badirudi Estatuko enpresak direla hain zuzen merkatu periferikoak bereganatu nahian dabiltzanak.

Euskadikoaren gisako ia monopolioko egoerak, non bezero bakar batek absorbitzen duen eta finantzatzen duen sektorearen ia produkzio guztia, kaltegarriak izan daitezke sektorearen garapenerako, batez ere erraztu egiten dutelako klientelismoa, dirigismoa eta manipulazioa. Eta horien adibideak ugariak izan dira Euskadiko ikus-entzunezko sektorean: hainbat zerbitzu eta produkzio etxek alderdi batekiko izan duten lotura zuzena; batez ere 80etan, produkzio etxe batzuen erraztasuna diru laguntzak lortzeko, nahiz eta zorrak nonahi utziak izan; aipatu Vertice-Erpin enpresarena; edota zenbait kontratu eta programen enkarguen esleipenarena, non urtetik urtera badirudien hurbiltasun eta lerrokatze ideologikoko arrazoiek behar baino gehiago agintzen dutela; ez aipatzearren azken urteotan ETBren parte hartze zuzenarekin sortutako Vilaumedia, M4F edo Expressive enpresen kasua.

Bestelako kontua da fakturazioaren kontzentrazioa enpresa gutxi batzuen eskuetan. Hain zuzen ere, ETBren bueltan programen produkzioan dabiltzan 90 enpresa ingurutik 10ek eramaten dute fakturazioaren %75, eta beste 9k %14. Alegia, 19 enpresek bereganatzen dute ETBk programen produkzioan inbertitzen duen %89. Gaia, garrantzitsua izanik,

konplexua da, lotuta baitago saio batzuek eta besteek duten dimentsioarekin berarekin, bai eta produkzio etxeek apor-tatzen duten baliabide, *know-how* edo egiten jakitearekin.

Ondorioak / Erronkak

Finantzaketa izanik zinema industriaren arazo nagusietako, batez ere gurea bezalako merkatu txikietan, Eusko Jaurlaritzaren diru laguntzekin batera ETB klabea da zinemagintzaren finantzaketarako; ETBren azken urteotako inplikazioak aldaketa kualitatiboa ekarri du Euskal Herriko zinemagintzara, ez bakarrik kuantitatiboa: produkzioaren eta talde kreatibo zein teknikoen estabilitatea, planifikazioa...

Euskadiko eta Espainiako Estatuko produkzio etxeek egindako film kopuruak

	<i>Espainiako Estatua</i>	<i>Euskadi</i>
2004	133	13
2005	142	12
2006	150	20
2007	172	15
2008	175	17
2009	186	12
2010	201	13
2011	198	17

Ikus-entzunezko produkzioaren dependentzia finantzaketa publikoarekiko, gaitz endemiko ez, egiturazko ezaugarria du Euskal Herriko zinemagintzak; ikus-entzunezko produkzioak gaur egun babes publiko indartsua eskatzen du, eta finantzaketa ziur eta egonkorra.

Euskarazko produkzioak beharrezkoak ditu berariaz ezarritako baldintzak eta finantzaketak; Espainiako Estatuko ekarpena euskarazko produkzioa laguntzeko desagertuta, bertan euskarazko produkzioa laguntzeko funts bat edo sustapen lerro berezko bat eratu beharko litzateke, bai eta zinemagintzaren gaineko konpetentziak erabat transferitzeko eskatu ere.

Orain arte ezarritako politikak finantzaketan egon dira zentratuta. Maila instituzionaleko beste neurriak ere inportanteak dira, ordea: kulturaren euskal planean aurreikusten zen kultur industriren agentziak lagundu dezake sektorea gorpuzten eta kudeaketa gardenagoa egiten, zinema eta telebistako egiturak teilakatzen, uztartzen... Berdin Eiken *cluster*-ak. Horrekin batera, formakuntza, ikerketa eta garapena, berrikuntza, ekintzailetasuna, giltzarri izango dira etorkizun hurbilean datozen aldaletetara egokituz joateko.

Merkatu eta publiko arazo larria du Euskal Herriko zinemagintzak eta ikus-entzunezkoak, oro har; produktu gero eta gehiago egiten da, baina horrek ez du gero korrelazio zuzenik ikusleekin eta gizartearekin. Ez da irudi arazo bat bakarrik, baina azken urteetako produkzioa ikusita, parte handi bat kulturalki irrelebantea izan da. Jendearengana heltzeko, produkzioa gizartean txertatzeko modu berriak aztertu eta landu behar dira, gizartetik ikasi eta berrikuntza sustatu ikus-entzunezko produkzioan ere: transmediak, sare sozialak...

Merkatuak irabaztea eta nazioartekotzera jotzea ere ezinbesteko erronka da ikus-entzunezko enpresentzat. Kimuak, Niniak eta Basque Audiovisual programak izan dira orain arte ikuspegi horretatik bideratutako ekimenak. Orain In-nobasque Audiovisual programa zabaldu da, elkarlanean ETB eta produkzio etxeen arteko lankidetzan nazioarteko merkatuetarako formatuak egitea sustatzeko. Halako programak ezinbestekoak dira enpresa egitura indartu eta modernizatzeko. Baina, hala eta guztiz ere, ezin dute ordeztu barneko oinarri eta egitura nahikoen beharra. Alde horretatik, ez dago arrazoirik ETBren aurrekontuetan murrizketak egitea justifikatzen duenik. Ez da telebista garestia Europako beste hainbat telebista publikoekin alderatuta, eta ezinbesteko zerbitzua eskaintzen dio euskal gizarteari.¶

1. Betebehar horrek formulazio ezberdinak izan ditu denborarekin. Europar Batasuneko 1989ko Mugarik Gabeko Telebista Zuzentzarauak ezarri zuen lehen aldiz telebistek euren diru sarreraren %5 inbertitu beharra europar produkzio zinematografikoaren finantzaketan; Zuzentzaraua 1994an ekarri zen espainiar legislaziora, baina telebisten inbertitzeko obligazioa ez zen 1999ko moldaketara arte ezarri. Bertan zehaztu zen %5en %60 (diru sarrera orokoren %3, hartaz) Espainiako Estatuko hizkuntzaren batean inbertitu beharra. Eusko Jaurlaritzak, bere aldetik, 2007an emandako Dekretuan zehaztu zuen %3 horren erdia euskaraz sortutako lanetan inbertitu beharko zela. Azkenik, Espainiako Estatuko 2010eko Ikus-entzunezko Lege Orokorrak %6ra igo zuen telebista publikoen inbertsio betebeharra —telebista autonomikoak barne—. Azken lege horrek aukera ematen die, halaber, telebista guztiei inbertsio gisa aintzat hartzeko *TV-movie*, miniserie eta telesailetan egindakoak ere, baina modu mugatuan (inbertsio betebeharraren %25 arte operadore publikoek, %40 arte pribatuek).
2. ETB eta produkzio sektorearen arteko harremanak gutxitan izan dira gozoak. Hitzarmena ere sektorearen presio handiaren ondorioz heldu zen, epaitegietara jotzeko mehatxuaren ondoren. Hartara, lehen edizioan ETBk diru sarreraren oso interpretazio estua erabili zuen, aintzat hartu gabe sumentzio publikoak. Bigarrenean, horiek ere aitortu zituen azkenean eta, hartara, aurreko urteetan inbertitu gabeko diruak ere jarri egin behar izan zituen.
3. A. Irazu, *Telelilura, 1990-2000*, Fundación Autor, Madril.

EITBren albistegiak aztergai

**ARKAITZ MARTINEZ DE ALBENIZ
EDORTA ARANA**

Aztikerreko ikerlaria

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko
irakaslea eta NOR Ikerketa Taldeko kidea

Sarrera

Komunikabideek zabaltzen dituzten mezu informatiboetan, gertaeren deskribapenak, interpretazioarako gakoak, balioak, harremanetarako mapen mugak eta pertsonen zein erakundeen arteko erlazioen errepresentazioak proposatzen dizkigute, besteak beste. Diskurtso horiek bereziki formalizatuak izaten dira telebistako zein irratiko eguneroko albistegietan.

EITBren informazio-saioak langai hartuta eta horretarako Aztikerrek burututako ikerketan oinarrituta¹, aktualitatea deitzen denaren kontakizunak zein osagarri dituen aztertuko dugu. Horretarako, EITBren eguneroko albistegietan aipatzen dituzten gaietan, subjektuetan eta orokorrean erreferentziatzen hartzen dituzten eremu geopolitikoetan jarri dugu arreta.

Euskaraz eta gazteleraz aritzen diren telebista eta irrati hauen albistegiak hustu eta Kirolak eta Politikak daukaten garrantzia azaleratzen da berehala. Neurri handi batean, hori dela-eta Euskal Autonomia Erkidegoaren eta, bere osota-

sunean, Espainiako Estatuaren lurralde ikuskeraren markak nagusitzen dira albistegietan. Baina ez dira horiek EITBren informazio-saioetan aipagarriak diren elementu bakarrak; izan ere, instituzio autonomikoetan agintean dagoen alderdira bideratutako diskurtsoak sekulako pisua hartzen du. Gainera, gizon eta emakumeen karakterizazio soziala eta Euskal Herriko estamentu sozioekonomikoen portreta oso modu desorekatuan ageri da, ondoko pasarteetan ikusiko dugun modura.

Metodologia

ETB1ek, ETB2k, Euskadi Irratiak eta Radio Euskadik eskainitako eguneroko albistegiak aztertu ditu Aztikerrek, 2010eko irailetik azaro bitartean. Guztira 28 albistegi eta 1.066 notizia jorratu dira, horretarako propio eraikitako azterketa-fitxa erabiliz.

Telebista eta irrati albistegi horietako kontakizunean sakontzea izan da helburua, informazio-saioetako gai aipatuenak zeintzuk diren bereziki landuz eta baita presentzia gehien daukaten subjektuen zerrenda eginez ere. Guztiaren gainetik, EITBren albistegietan hitzez zein irudiz egiten diren errepresentazioak nolakoak diren jakin guran burututako lana da.

Emaitzak

Albistegietako gaiak

Kirola (%29,7) eta Politika (%20,4) dira EITBren hedabideetako albistegietan bloke tematiko nagusiak, notizia kopuruari zein eskuratzen duten denborari dagokionez. Gero datoz Jendarteak (%14,8) eta, maila txikiagoan, Kultura (%12,6), Ekonomia (%9,4) eta Nazioarteko (%9,3) multzoko berriak.

Kirolaz ari garela, nola ez, futbola ageri da lehen postuan, askogatik ere (albiste guztien %13,6). Bestetik, erakundeen

zein alderdi politikoen zereginei buruzko notiziak Politikan metatzen dira.

Albistegien erdia Kirolaren eta Politikaren inguruan antolatzeak baldintzatu egiten du, neurri handi batean, gainontzeko gaien, gertaeren zein pertsonaien agerpen maila; baita informazio-saioen tratamendu orokorra, eta, beraz, pantailaratzen duten diskurtsoaren nortasuna ere.

Notizia kopuruaz edo eskainitako denboraz gain, titularrerara aupatzen dituzten notizien artean ere, Kiroletakoa da hirutik bat (%33,1) eta Politikakoa %16,7; Kultura eta Jendartea hasierako notizia aipagarrienen artean agertzen dira, kasuen %13,5ekin bakoitza.

Aktualitatea deitzen denaren gauzatzea ez da, baina, modu berean ematen EITBren hedabide desberdinetan, ezta telebisten edo irratiaren artean ere.

Hala nola, Kirolaren pisua handiagoa da gazteleraz aritzen diren ETB2n eta Radio Euskadin (%30,4 eta %35,3), eta baxuagoa Politikarena. Kontrakoa gertatzen da ETB1en eta Euskadi Irratian: Politikak gora egiten du (%19,6 eta %24,9) eta, altua izanik ere, proportzionalki apalagoa da Kirola (%25,4 eta %27,7).

Bestela, eta hedabideka egiten denari erreparatuz, telebistetan handiagoa da Nazioartekoaren eta Jendartearen pisua, eta irratiaren, aldiz, altuagoa Kulturari eskainitako notizia kopurua.

Informazioaren protagonistak

Telebistako eta irratiaren albistegietan sakonduz, interesgarria da ikustea nortzuk diren gertaeren subjektu modura aurkezten dizkigutenak. Beraz, informazioaren protagonista diren horien izaerari, kokapen politiko eta sozioekonomikoari buruz arituko gara ondoko lerrootan.

Gizonezkoen protagonismoa erabatekoa da EITBren albistegietan. Subjektuen %75 gizonezkoa da eta %16,6 bakarrik emakumezkoa. Gainontzeko %8,4 subjektu definiturik

ez daukaten gertaerei dagokio (animaliak, natura, egile anonimokoak...). Gizonen eta emakumeen agerpen mailan dagoen desoreka oso deigarria izateaz gain, bataren zein bestearen inguruan sortutako diskurtsoa topikoz josia da (emakumezkoak ageri dira *soft news*en barruan kokatuta, ingurune pribatua arituz eta balio tradizionalak erakutsiz), eta, androzentrikoa izanik, ikusezintasunera bultzatzen ditu emakumezkoak, ikerketaren alderdi kualitatiboak erakutsi duen bezala.

Albistegietako protagonista modura ageri zaizkigun pertsonen izaera soziopolitikoari erreparatuz, presentzia handia dute kirolariak (%22,7), erakundeen ordezkari modura daudenek (%18,9) eta alderdi politikoetakoek (%14,4). Bestelako subjektuen presentzia, alegia, biztanle arruntan, erakunde sektorialetako ordezkarien, langileen edota enpresariaren agerpen maila, askozaz apalagoa da eta kopuruetan ez da inoiz ehuneko hamarrera heltzen. Lehen aipatu dugun modura, Aztikerrek eginiko ikerketa hirukoitz honetako batean, «Trataera sozioekonomikoa eta klase sozialen errepresentazioa» izenekoan, gainera, erakusten da krisiari buruzko eta langileriaren ongizatea kaltetzen duten berrien jatorria anonimotu egiten dela eta egoera soziala eta ekonomikoa ikuspegi ekonomizista eta parametro teknikoetan kokatzeko joera nabaritzen dela (hemen ere, esaterako, enpresariak eta langileak tipifikatzerakoan oso balio topikoetan murgilduta).

Albistegietan aurkezten dituzten subjektuen adskripzio politikoari dagokionez, ia erdia, %47, PSOEkoak dira aztergai ditugun irratietako eta telebistetako albistegietan. Gogoan izan arren garai horretan Madrilgo zein Gasteizko gobernuan zegoela PSOE, begi bistakoa da alderdi horren ordezkariak bereganatzen duten denbora eta notizia kopurua oso handia dela eta ez duela ekibalentziarik, esaterako, parlamentariaren kopuruarekin edota bestelako erakunde politiko zein sozialetan daukaten ordezkariak mailarekin. Albistegietan bistarazten dituzten subjektuen kopuruari dagokio-

nez, atzetik datoz EAJ (%21,9), PP (%8,6), Ezker Abertzalea (%6,1) eta Aralar (%5,8). Desoreka kuantitatibo hori, gainera, berriak jorratzerakoan erabilitako teknika eta errekurso informatibo desberdinekin ageriago gelditzen da.

Aktualitatearen kontakizuna eskaintzen duten EITBren albistegietan, bestalde, euskal jendartea hiru multzotan hierarkizaturik ageri da subjektuen bidez: erakundeetako partaideak, langileak eta enpresariak. Lehenak albistegietako protagonisten artean nagusi dira (%46,8); langileen multzoko ordezkariak, aldiz, %20,4ko agerpen maila daukate, eta enpresariak %6,7koa. Azken horiek, baina, ekintzailetasuna eta ikuskera kolektiboa bezalako balioez jantzirik ateratzen dira irrati-telebistako albistegietan. Gainontzeko protagonisten (%26,1) «klase sozialaren» marka hori ez dago hain definitua.

Joko eremuak

Esandakoaren ildotik, albistegietan ageri diren gaien eta subjektuen bidez garbi ikusi daiteke EITBrentzako zeintzuk diren informazioaren garrantziguneak. Orain lurraldetasunaren trataera jorratuko dugu, eta modu horretara agerian geldituko da nola zedarriztatzen diren harreman pertsonal, kolektibo zein instituzionaletarako eremuak. Horretarako, subjektuen jatorriaz gain, aipatzen diren notiziak non gertatu diren eta eragina non daukaten aztertuko dugu; eta, nola ez, kazetariak egiten dituzten hitz zein irudi bidezko esplizitazioei egingo diegu kasu.

EITBren medioetako albistegietan, subjektuen %61 Euskal Herrikoa da eta %19,8 Espainiakoa, %1,3 Frantziakoa eta gainontzeko ehunekoak hortik gorako eremu geopolitikoetakoei dagozkie. Hala ere, datu horietan sakonago miaz, ageri-agerikoa da Euskal Autonomia Erkidegoko protagonistak hobesten dituztela (%44,8) eta, beraz, nagusiki autonomia erkidego horretara mugatzen duela EITBk bere albistegien joko eremua. Nafarroako Foru Erkidegoko subjek-

tuen ehunekoak 9,4 baino ez da. Bertoko beste eremu batzuk ala Euskal Herria bere osotasunean marrazten dutenen presentzia oso apala da.

Albiste-saioretan aipatzen diren gertaerak nongoak diren aztertzen badugu, hor ere EAEn zentraltasuna agerian gelditzen da. Izan ere, modu batera ala bestera Euskal Herrian kokatzen badira ere notizien %64,9, EAEn da garrantzi gehien eskuratzen duen azpi-eremu geopolitikoak (%46,5). EITBren irratien eta telebisten lan eta erreferentzia gunea, beraz, hiru probintziako lurralde autonomoa da; hortik gorako lurraldetasuna erakusten duten notiziek ez dute pisu handirik.

Berrietara heltzen diren gertaeren eraginari erreparatuz, markatuagoa da Espainiaren presentzia eta ahulagoa EAEna. Hau da, albistearen itzal informatiboa noraino heltzen den aztertzen badugu, espainiartasunak gora egiten du (%30,1) eta ahuldu egiten da EAEn erreferentzialtasuna (%33,6).

Bestetik, harreman politiko, ekonomiko, kultural eta sozialetarako erakusten zaigun lurraldea aztertzen ari garen honetan, interesgarria da neurtzea nola erabiltzen diren hizak eta irudiak bertakotasuna adierazteko.

Esatarako, albistegietako esatarien eta kazetarien hizkeran agertzen diren aditzondoetan EAE izaten da gehien azpimarratzen dena (%68), eta, aldiz, Hego Euskal Herria ez da aipamenen %17,3tik gorakoa izaten. Erabiltzen diren esamolde geopolitikoaren hurrenkera honakoa da: «Euskadi» (%29,1), «Espainia» (%24,7), «Vasco/a» (%19,7), «Navarra/Nafarroa» (%9,4), «Comunidad Autónoma Vasca» eta «Euskal Herria» (azken bi horiek %8,5).

Irudiei kasu eginez, EITBren albistegietan lurraldearen marka dutenen artean nagusi dira Espainiako Estatu irudikatzen dutenak (%51,4), EAE (%37,7) edota Nafarroaren aurretik (%4,1), telebista kanal bietan proportzio bertsuetan, gainera. Leku izenak irudietan ageri diren karteletan edota ikustarazten zaizkigun banderetan ere, espainiartasuna oso presente dago aztergai ditugun albistegietan.

Lehen ere esan dugun gisan, Politikak eta Kirolak albistegietan daukaten pisuaren ondorioz, handia da bi bloke tematiko horiek inplizituki ezartzen duten lurraldetasunaren errepresentazioa (Espainiako Estatuko testuinguru politiko-instituzionala, batetik, eta futbol liga profesionala, bestetik). Kopuruetara etorriz, Politikaz ari direla, notizien ia erdiak Espainiako erreferentzia erakusten du erro-errotik, eta are altuagoa da ehunekoa kirol profesionalaren eraginez: %71,8.

Hausnarketarako hainbat puntu

Aztikerrek eginiko ikerketak agerian uzten ditu EITBren albistegietan dauden hainbat gabezia eta desoreka. Tematikoki, badago zer pentsatu aktualitatearen protagonistak aukeratzekoan eta notiziak eraikitzeke erabiltzen diren lurraldetasunaren erreferentzien inguruan.

Albistegintzara dedikatzen diren kazetariak ondo baino hobeto dakite lan errutinek zenbateraino duten eragina, eta eguneroko lan-zamak zein denbora gutxi uzten duen hausnarketarako eta irakurketa orokorrak egiteko. Dena dela, faktore desberdinak direla medio, garbi dago aro berri baten atarian gaudela. Teknologia berriek, komunikabideen egituran etengabeko mugimenduak (gertuko zein emisio-eremu zabaleko medioetan), erabiltzaileen portaeretan gertatzen ari diren aldaketek, audientziaren fragmentazioak eta egoera politikoak parametro berrietan kokatzen ditu komunikabideak, bereziki publikoak. Zurrunbilo horren erdian daude EITB eta bere hedabide guztiak eta, nola ez, informazio-zerbitzuetara dedikatzen diren profesionalak.

Egonkortasunik gabeko egoeran bizi izanda ere, baldintza egokiagoak daude orain EITBren zereginak eta baliabideak birdefinitzeko eta horien artean informazioak daukan garrantzia errebindikatzeko.

Aztikerrek burututako lanak erakusten dituen hutsuneak (alderdikeriak, tipifikazio sozioekonomiko pobrea, emakumeen ikusezintasuna, pluraltasun falta, tratamendu eta in-

formazio-formatu berrien gabezia eta EA Eren mugak gainditzen dituen errealitate soziokulturalari bizkar ematea, besteak beste) ez dira oraingo kontuak bakarrik, aspalditik datarren molde bati erantzuten diote: agintean dagoen alderdiarekin sintonian mugitzen den irrati-telebista izatea eta, nolabaiteko instrumentalizazio horren eraginez, politikoki lerrokatutako albistegiak edukitzea.

Esan bezala, hausnartzeko eta etorkizuneko lerroak ezartzeko momentu ezin hobea da hau. Ikus-entzunezkoen garrantzi soziala ukaezina da, eta komunikabide publikoen inguruko «krisi» kronikoak agerian utzi du komunikabideak zerbitzu publiko gisa ulertu beharra dagoela eta berme sistemak beharrezkoak direla. Zeregin horretan, komunikabide publikoen lana ezinbestekoa da. Dena ezin baita merkatu legearen pean utzi, are gutxiago gurea bezalako herri batean, non informazioak, kulturak eta entretenimenduak trañera berezitua behar duten eta komunikabideak euskarenen sustapenean ezinbesteko tresna diren.

Bide honetan, profesionaltasuna, aginte-gune politikoetiko autonomia, legitimazio soziala, ikus-entzuleen parte hartzea eta lan baldintza duinak ezartzeko eta zaintzeko ordua heldu da, izan arauketa berrien bidez zein EITBren barruko berme sistemak erabiliz (erredakzio kontseilua, estilo liburua, promozio eta izendapen sistemak berrituz...).

---

1. Artikulu hau idazteko Aztikerren datu-basea erabili ahal izan dugu, Ipar Hegoa-Ikasketa Sindikalerako Fundazioaren eta Baietz Fundazioaren baimenarekin.

Ikerketaren emaitzekin Ipar Hegoa Fundazioak kaleratutako hiru txostenak sarean daude ikusgai (www.labsindikatua.org/eu/iparhegoa-argitalpenak/bestelakoak/1501-betetzen-al-du-eitb-komunikazio-taldeak-bere-zeregin-informatiboa-zerbitzu-publiko-moduan).

Euskal Telebista eta euskal telebista

Berrantolatzeke oinarri batzuk

JON SARASUA

Mondragon Unibertsitateko HUHEZI Fakultateko irakaslea

Euskarazko komunikazio esparrua edo euskarazko hedabide esparrua deitutakoa antolatzea da zereginetako bat datozen urteotako euskararen garapenari begira. Horren baitan *euskarazko telebista esparrua* alor esanguratsua dela begi bistakoa da. Esparru horren etorkizuneko konfigurazioa desberdina izango dela eta desberdina izan behar duela pentsatzeko arrazoiak badira. Euskarazko telebistari buruzko politika publikoak eta estrategia sozialak berritzeko beharretik abiatzen da orriotako gogoeta. Berritze horretarako ideia batzuk modu eskematikoan agertzen ditu testuak, txosten estiloan, oin oharririk gabe eta paragrafoei xehetasun gehiago eskatu gabe. Zenbakiz seinalatutako puntutan banatu ditut ideiak, eztabaidarako material moduan errazago erabiltzeko.

1. Bereizketa bat egin behar dugu hasieratik: gauza bat da Euskal Telebista eta bestea euskal telebista. Hau da, bi plano dira ETB eta euskarazko telebista espazioa. Nagusi diren iritziek, oro har, ideia batean oin hartzen dute: ETBri dagokiola euskarazko telebista espazioaren ardu-

ra, zentroa eta ia osotasuna islatzea. Gai hau beste modu batez ikustea beharrezkoa iruditzen zait.

2. Euskarazko telebista-espazioa pentsatzean, eredu desberdinez pentsa genezake. Joan diren hamarraldietan ere hautu desberdinak egin zitezkeen, eta hautu jakin bat egin zen: monokultiboa, telebista publiko-autonomiko baten monokultiboa. Enpresa publiko bakar batek euskarazko telebista-espazioa betetzea aukeratu zen, eta enpresa bakar hori kate generalista baten bidez euskarazko ikusleak oro hartzen eta fidelizatzen saiatzea. Eztabaida liteke kalitatean zenbat asmatu den (horretan aitorpena egitea sortzen zait kritika adina) edota baliabide aski bideratu den. Baina debatea ezin da mugatu baliabide gehiago eskatzera eta programazioan asmatzera soilik. Beste gai bati heltzeko garaia ere bada: egindako hautu horri 30 urtez eustea egokia izan den, ze aukera dauden, eta ea aurrera begira modu honetan edo beste batean egituratu litekeen euskarazko telebista espazioa. Eta, ondoren, hor nola koka genezakeen kate publiko honen tokia eta funtzioa.

3. Esan beharrik ez dago euskararen hedabide esparruak garrantzia duela gurea bezalako hizkuntza-komunitate minorizatuarentzat. Elkarren artean sortu beharreko sinergiak eta multimediaren aldaketak gorabehera, esparru honetako alor bakoitza (telebista, irratia, prentsa idatzia, Internet sarea...) nola egituratu pentsatu behar dugu, erakunde publikoen eta euskararen hauspo moduan sortutako EGEen artean (EGEak: Euskararen Gizarte Erakundeak, horietan dago euskararen inguruko ekimen eta materia grisaren zatirik handiena).

Erakunde publikoen bilakaera eta euskal hiztun komunitatearen potentzial, erakundetze eta kapital sozialean oinarrituta birpentsatu beharko da *euskararen hedabide esparrua*. Irrati espazioan zenbat irrati eta nolakoak irudikatzen ditugun, prentsa idatzian ze apustu egin behar

diren, Interneten nola jokatu, eta telebistaren alorra nola egituratu behar dugun, ekimen sozialeko eta ekimen publikoko enpresen arteko paper banaketari dagokionez, esparru osoari eta tokian tokikoari dagokionez.

4. Ez du gehiegi merezi 30 urtetan monokultiboaren eredu bultzatu izanaren arrazoiak bilatzen luzatzea. Masa kritiko txikia eta telebistaren kostua argudia litezke, baina, bereziki azken hamarraldietan, eztabaidatzeko moduko argudioak dira. Garbi dago euskal munduan bazegokeela telebistak sortzeko adina energia euskaltzale sozial, enpresa forma har zezaketenak, beste alor bazuetan gertatu den bezala. Zalantzarik gabe, egin den hautua egiteko arrazoiaren artean dago joko politikoa ere. Eta hala izan beharko zukeen ziurrenik, euskal hiztunen hautu politikoak bi estrategia politiko antagonikotan (erakunde autonomikoen legitimazioan eta deslegitimazioan) zatituta egon baitira hiru hamarraldiotan, eta egoera horretan telebista ez baita nolanahiko tresna eta nolanahi banatzeko pastela.
5. Badira arrazoiak pentsatzeko euskararen komunitatearen desafioetan gizarte ekimeneko enpresen bidez, enpresa sozial errotuen bidez, lortzen dela eraginkortasunik eta errentagarritasunik handiena. Honetarako, gai hau euskal erakunde sarearen analisi instituzionalean kokatzea komeni da. Estatuak, kapitalak eta gizarte antolatuak osatzen duten hirukia da etorkizuneko gogoeta politiko global askoren gaia. Honetan Euskal Herria, eta bereziki euskararen komunitatea, errealitate aipagarria da: euskal hiztun komunitateak *gizarte kapitala* deitutakoaren aldetik indargune bereziak ditu eta bertako gizarte antolatuak duen energia edo pisu espezifikoa nahiko ezohikoa da. Horixe da gure gizartearen ezaugarri nabarmenetako bat ikuspegi unibertsal batetik.

Errealitate hori funtsezkoa izan da, besteak beste, euskararen berreskurapenaren arloan azken bost hama-

rraldiotan. Bestetik, ordea, euskal hiztun komunitatea politikoki zatitu duen pitzadura sakonak distortsionatu du egitate hori. Alor estrategikoak gizarte ekimeneko sareen esku, enpresa publiko-administratiboen esku ala bien arteko banaketaren esku uztearen gaia, neurri handian baldintzatu du lehia politikoak, kontrol nahiak eta kontrol susmoak. Gure herriaren potentzial sozial nagusietakoa —autoeraketaren bidez tresna, erakunde eta enpresak sortzekoa— ahuldu da horrela.

6. Iraganera beste begiratu labur bat eginez, aurreko hiru hamarraldietan euskarak aukera on bat izan zuen espazio garrantzitsu bat irabazteko, oportunitismo apur batekin jokatu izan balu. Tokian tokiko telebisten gaia erabat birjin zegoen garaian (80ko bukaeran eta 90eko hamarraldiaren hasieran), izan ziren ahotsak adierazi zutenak euskarak aukera historikoa zeukala espazio hori lehentasunez betetzeko, eta komunikazio lokalaren funtzioan hizkuntza handiagoei aurrea hartzeko. Horretarako sare eta baliabideak baziren (euskara elkarteak, aldizkarien mugimendua, euskalgintzako erakundeak, udalak, mankomunitateak...), baina Debagoiena bezalako salbuespen bat edo beste kenduta, apustu hori erdibidean baino atzerago geratu zen, ekimen sozialaren eta agintarien aldetik apustu koordinatu bat egiteko ezintasunagatik, eta bisio faltagatik. Tokiko telebisten gaia etorkizuneko panorama elementu bat besterik ez da, jakina. Horretan ere, atzera begiratzea baino hobe dugu aurrera begiratzea.
7. Dena den, gauden puntuan gaude. Eta badira hiru arrazoi planteatzeko euskarazko telebista espazioaren eredu matrizziala bera birpentsatu beharra dagoela. Batetik, euskararen bilakaera bera, euskarazko produktuen kontsumoaren egoera, bere masaren hazkuntza eta sintoma kezkarriekin. Bigarrenik, telebistaren arloan abiadura bizian gertatzen ari diren aldaketak, eta teknologia nahiz eskaintza uholde baten panorama berria. Hiruga-

rrenik, hiru hamarraldiotako pitzadura politikoa beste egoera batera pasa izana, eta horrek blokea zitzakeen hainbat posibilitate irekitzeko ahalbidea. Hiru arrazoi multzo horien pilaketak abagune berezia sortzen du.

8. Euskal hiztun komunitatearen analisi bat izatea beharrezkoa da euskarazko telebista esparrua pentsatzerakoan. Hiztun komunitate horrek indikadore soziologiko batzuetan perfil propioak ditu. Bada joera bat gizarte osoaren parametroak aplikatzeko euskarazko hiztun komunitateari, automatikoki eta ikerketa berariazkoen faltan. Esan gabe doa euskal hiztun komunitateak horietako ezaugarri asko konpartitzen dituela, baina gauza batzuetan perfil propio eta ezaugarri estatistiko bereziak ematen dituela ere bai. Perfil horietako batzuk esanguratsuak izan litezke telebista espazioa, telebista motak nahiz programazioak pentsatzerakoan.
9. Bestetik, beharrezkoa da kontuan izatea hizkuntza komunitatearen mailakatzea edo barne-egitura ere. Hiztun komunitatearen erdigunean kokatzen dira 'hiztun osoak', funtzio informal eta formal desberdinak euskaraz egoki egiteko gai direnak. Horiek baino erdigunerago, euskaraz bizi eta euskaraz kontsumitzeko hautua egin dutenak. Eta horien artean biziberritzearen gidaritzan are erdirago, euskararen garapen prozesuan aktiboki engaia-tuta dauden milakak. Egitura honetan ertzeragoko zirkuluetan daude hizkuntzaren ezagutza eta erabilera-maila desberdineko pertsonak, hizkuntza hezkuntza prozesuaren bidez soilik ukitzen dutenak, hartzaile pasiboak, eta beste hainbat multzo.

Egitura hori duen hiztun komunitatearen taupada eza-gutu behar da berorren komunikazio esparrua kudeatzeko. Taupada hori ez da ezagutzen gizarte zabaleko ezaugarriak mimetikoki berorri aplikatuta. Adibidez, kontuan hartu behar da euskaraz bizitzeko hautua egin duena ez dela hiritar 'estandar' baten egoeran bizi. Euskaraz bizi-

tzeak plus bat, ahalegin bat, neke bat, jarrera bat eskatzen diola leku gehienetan. *Nahimen* bat izatea eta elikatzea. Eta horrela beste gauza asko.

Baliteke programa batek, edo apustu mota batek, edo hedabide oso batek, audientzia mugatua izatea baina hitzun komunitatearen muinean edo beste geruzaren batean funtzio kualitatibo berebiziko bat betetzea. Edo baliteke aitzakia horretan ahaleginak alferrik galtzen ibiltzea. Gauza asko hartu behar dira kontuan. Kopuruek bakarrik ez dute balio hemen. Kopuruek ere bai, jakina.

10. Guztiarekin, bi galdera egin behar ditugu. Zein da etorkizunean, gaurtik hasita, euskarazko telebista espazioa artikulatzeko modurik egokiena euskararen garapenaren ikuspuntutik? Eta zein da modurik egokiena diru-baliabideei errendimendu handiena ateratzearen ikuspuntutik?
11. Bi abiapuntu daude galdera horien oinarrian. Bata, euskarazko telebista espazioa askotariko telebistek osatuko dutela etorkizunean. Bigarrena, euskarazko telebista espazioak diru-baliabide publikoak izan behar dituela ezinbesteko osagai, formula desberdinen bidez, zerbitzu publiko hori ematen duen enpresaren oin instituzionala edozein dela ere. Euskarazko telebista espazioa birsortzea helburu politiko publiko moduan ulertu behar da, orain artean bezala. Helburu publiko hori lortzea formula desberdinen bidez egin daiteke hainbat gauza konbinatuz: kate publikoen kudeaketa, gizarte ekimeneko kateekin kontzertazioak, bitariko formulak, merkatu doitu baten arautzea, diru-laguntzak eta beste. Alor guztietan dator gai hau agenda politikora. Bereziki Euskal Herrian, gizarte honen 'nerbio' autoeratzailerikoa ikusirik. Are gehiago euskararen gaian: helburu publikoen eta gizarte ekimenaren arteko joko txirikordatzen asmatzea berebizikoa da.

12. Hala, euskal telebista espazioaren etorkizuna pentsatze-rakoan osagai desberdinak sartu behar ditugu jokoan. Internetek eta baliabide teknologiko berriek telebista-ri ekarriko dioten birkokatzea pentsagai moduan har-tu behar dugu batetik. Eta pentsagai hori begi bistatik kendu gabe honako elementuak konbinatu beharko dira: telebista publiko-autonomikoa, ekimen soziale-ko Euskal Herri mailako telebista kateak, tokian toki-ko telebistak eta horien saretzeak eta gainerako euskal hedabideen Interneteko telebista eskaintza, gutxienez. Hori igorleei dagokienean. Ekoizpenari dagokion ar-loa are zabalagoa da.
13. Gogoeta honen lerro artean irakur liteke euskarazko telebistaren *meloia irekitzeaz* ari garela. Hala da, bai, meloia irekitzeaz eta EITB entitate publikoak hartzen duen dirutza modu berri batean banatzeaz ari gara. Beste eztabaida bat da dirutza horrek gehiago izan be-har duen, eta banaketaren ondoren entitate publikoa ere indartzen segi behar den. Hemen planteatzen dena da euskarazko telebista espazioa sortzearen helburu publikora bideratutako dirua etorkizunean modu kon-binatu batean banatu beharko litzatekeela, hala a) diru publikoari etekin handiagoa atereaz, b) ikusleari auke-ra gehiago eta menu zabalagoa eskainiz, c) gizarte eki-meneko enpresak telebistagintzan aktibatuz, d) euskal hitzun komunitatearen dinamika onenetatik gertuago dauden bideak irekiz eta e) euskal telebista esparru txiki eta mugatu baina askotarikoagoa eta sustraitua-go sortuz. Ez dut honekin zalantzan jartzen esparru berri honetan ETBk izango duen eta izan behar duen funtzio ordezkazina eta ziurrenik zentrala.
14. Badakigu oraindik inertziak handiak direla, eta, meloi hori zabaltzearen aurrean, ezagutzen dugunarekiko atxikimenduak nahiz kalkulu politikoak aktibatzen di-rela oharkabeen. Sentsibiltate politiko bakoitzak ba-

du joera kalkulatzeko ze espaziotan norik izan dezakeen abantaila edo kokapen hobea. Inor ez da inozoa hedabideen gaian (baina tira, errezeloei irudimenarekin zirrri eginez, irudikatu liteke etorkizunean ezker abertzaleak kudeatutako telebista autonomiko bat ere, eta berarentzat deserosoa izaten hasi den herri ekimeneko telebista bat alboan). Zilegi dira beldur alderdikoiak. Euskarazko hedabideen espazioak, ordea, ezin du urte gehiago eta aukera gehiago galdu kontu horietan. Ondobidean, euskarazko hedabide esparrua antolatzeke oinarriak jartzeak akordio politikoa eskatuko du.

Badakit oraindik indar handia duela monokultiboaren ideiak, eta euskaltzale askoren erreakzioa dela «bidea da ETB indartsu bat egitea euskaraz» esatea. Eta bai, ETB on bat behar dugu, eta ona litzateke euskarazko katean zentratzea ETBren indarrak. Baina ondoez berriak ez dira errezeta zaharrekin konpontzen. Euskaldungoaren kontsumo eta irudikapen fragmentazioari, edota aukeren biderkatzeari, ezin zaio kate bakarren ideiarekin erantzun, ez hedabide-entitate publiko bakarrean diru ia dena kontzentratzean ere. Euskarazko eskaintzak multipolarragoa izan behar du, eta multipolartasun horretarako aukera ematen digu euskal hiztun komunitatearen eraketa-gaitasun eta erakunde sozial-enpresarialen dentsitate bereziak.

15. Orain arteko puntuak ikusita, iduri lezake ETB1en programazioa garrantzi gutxiko kontua dela idazki hau egin duenarentzat. Ez da hala. Esparruan daukagun tresna nagusia da zalantzarik gabe, eta berorren eredu nahiz programazioan asmatzea garrantzizkoa da. Idazki honen mezua da kate horren funtzioa (edo horri lotutako beste eskaintzena) esparru zabalago bateko paper-banaketan kokatu beharko genukeela laster. Paper-banaketa horrek diru-banaketa ere esan nahi du. Irudika dezagun *euskarazko telebista esparrurako di-*

rutza jakin bat bideratuko dela, eta horretatik bi heren ETBra doala eta beste heren bat gizarte-ekimeneko euskal telebistentzat. Edo irudika dezagun hiru laurden ETBrentzat eta laurden bat gizarte ekimeneko euskal telebistentzat. Edo irudika dezagun lau bosten ETBrentzat eta bosten bat gizarte ekimeneko euskal telebistentzat. Euskal telebista esparrurako bideratuko litzatekeen diruaren laurden edo bosten batekin EGEEK egin ditzaketenak (demagun Berria taldeak, edo Argia taldeak edo Topagunean biltzen den hedabide-sareak) hiztun komunitatearen ikuspuntutik eragin eta etekin handikoak dira.

16. Euskarazko telebista esparruaren matrizea bera birpentsatu behar dugu: eredu monista batetik eredu konbinatu batera pasatzeko abagunea dator. Hori baliabide publikoak gehitu eta modu konbinatuan banatzetik hasten da. Horretarako arrazoirik sakonena euskal hiztun komunitatearen ehun-egiturari erantzutea izan liteke. Baina bada xumeago azaldu litekeen arrazoi bat: eredu monistak jadanik ez du irtenbide onik gure kasuan. ETB bost aukeratik bat zenean, inbertsio handia eginda audientzia txukun xamarrek lor zitzakeen. Gaur egun dozenaka aukerako menu zabal batean euskarazko ikusle potentzial fragmentatua ukitzeko beste bide batzuk behar dira, arazoa ez da kate baten programazioan asmatzea bakarrik.
17. Telebista digitala arautzeko moduak astindua ekarri zuen tokiko telebisten arlora, eta oro har, telebista esparrura. EAEn hobetsi zen arauketak telebista autonomiko bakarrari eman zion esparru osoan uhin bidez jarduteko baimena. Hamaika telebista moduko zerbait ahalbidetzea Ibarretxeren garaiari eskertzeko pausoetako bat da, baina tokiko esparruan jarduteko baimen biderkatuen bidez soilik jardun dezake. Horrek tokiko telebista esparruaren artifizialtze moduko bat ekarri du.

Tokiko gizarte antolatuan, bulkada euskalgilean oinarritutako telebista independenteak behar ditugu, benetako tokikoak eredu instituzionalari, programazioari eta bokazioari dagokienean (Goiena eredu), hori izan liteke hiztun komunitate honen indarguneetako bat. Bestetik, gizarte antolatuaren ekimeneko lurralde osoko telebistak behar ditugu (Hamaikaren benetako bokazioa, ziurrenik). Euskarazko hedabideek Interneten telebista-eskaintza partzial baina erakargarriak izatea behar dugu (Argia batek izan dezakeen bokazioa, esango nuke). Eta, jakina, telebista publikoa behar dugu, orain arte egindako lan handian oinarriturik, bere funtzioa berrasmatzen jakingo duena.

18. Oraingo programazioari dagokionez, gauza bat aitortu behar da, lehengo eta oraingo gidarien alde: zaila eta konplexua da telebista generalista bat arrakastaz kudeatzea, eskaintza uholde baten barruan eta gurea bezalako egoeran dagoen hiztun komunitate minorizatu bati begira. Erraza da kanpotik errezeta politikoki politik ematea («kirola murriztu», «barne produkzioa gehiago bultzatu!»), baina zezenari adarretatik helduta dagoenak daki adarren berri. Alde asko zaindu behar dira eta audientzien diziplina sorgina da. Euskarazko eskaintzaren erakargarritasunak, gainera, ahultzera egin du arrazoi soziolinguistiko, kultural eta globalengatik. Beraz, zalantzatik eta apaltasunetik tokatzen da proposamenak egitea.
19. Aurretik esandako guztiarekin koherentzian, iruditzen zait ETBren euskarazko eskaintza trantsizio epe baterako pentsatu behar dela. Etorkizunean euskarazko telebistaren esparrua irekiko bada, hor birkokatu beharko du kateak, baina goiz da une posible horretako eredu pentsatzeko, aldagai desberdinak sartuko baitira jokoan. Bitartean, euskarazko kateak aurrera egin behar du, beherdialdiari eutsi eta esperimentatu, garai berrietarako.

Trantsizio epe honetan, betiko galdera modu patxada-tsu batez planteatzeko aukera izan daiteke. Zenbateraino jokatu audientzia maila minimo bat eman behar duen kate generalista moduan? Eta zenbateraino bilatu balio erantsia, plus bat, beste kateek eman ezin dutenaren bidetik? Oreak ez da erraza, baina bigarrenetik («beste kateek eman ezin dutenaren bidetik») arrisku batzuk hartuta baliteke lehenbizikotik gehiegi ez aldentzea.

20. Iruditzen zait telebistaz egindako gogoetaren ildo batzuk balio dezaketela irratia esparrurako ere. Edo areago. Irratia arlo zaluagoa da, merkexegoa, malguagoa. Galdera bertsuak egin beharra dago. Zein da etorkizunean, gaurtik hasita, euskarazko irradi espazioa artikulatzeko modurik egokiena euskararen garapenaren ikuspuntutik? Eta zein da modurik egokiena diru-baliabideei errendimendu handiena ateratzearen ikuspuntutik?

Hemen, telebistaren kasuan baino are nabarmenagoa da eredia birpentsatzeko aukera. Ekimen sozialaren potentziala handiagoa da irratia kasuan, eta are errazagoa euskarazko irradi-eskaintza konbinatu bat eskaintzea, baliabideak hobeto banatuz, eta entzuleari aukera desberdinak eskainiz. Euskarazko irradi espazioa sortzearen helburu publikora bideratutako dirua ere etorkizunean modu konbinatu batean banatu behar litzateke, arlo honetan ere a) diru publikoari etekin handiagoa atereaz, b) entzuleari aukera gehiago eta menu zabalgogo eskainiz, c) gizarte ekimeneko enpresak euskarazko irratigintzan aktibatuz, d) euskal hiztun komunitatearen dinamika onenetatik gertuago dauden bideak irekiz eta e) euskal irradi esparru mugatu baina askotarikoagoa eta sustraituagoa sortuz.

Honetaz albo-argudio gehigarri batzuk aipa litezke, baina testua aski luzea bada bestela ere, eta uste dut tesiaren he-

zurdura azalduta dagoela. Etorkizuneko politikak pentsatzeko heldulekuak eskaintzea izan da testuaren asmoa, ezer baino gehiago eztabaidarako material moduan.¶

Tokiko telebistak leku bila

BEA NARBAIZA
MAITE BERRIOZABAL

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko irakaslea eta NOR Ikerketa Taldeko kidea

EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko NOR Ikerketa Taldeko kidea

EITB abian jarri zeneko hamarraldi berean hasiko dira tokiko telebista bezala izendatu eta gerora izen berarekin arautu diren Autonomia Erkidegoa baino estaldura gutxiagoko telebista esperientziak¹. Telebista lokalena gure artean existitzen den errealitatea baita 80ko hamarkadatik. Ia 30 urte luze hauetan, bere baitan aldaketa ugari eta desberdinak izan ditu alor anitzei dagokienez: kanal kopuruan, edukian, emisio bidean, egituran, aurrekontuan, helburuan...

Tokiko telebisten izaera ezagutu ahal izateko, denbora tarte honetako edozein une aukeratuta ere, edukien inguruko azterketa sakon bat egitera baino, honakoak ezagutzera behar-tuta gaude: Estatuaren antolamenduaren eta berori osatzen duten egitura desberdinen arteko eskuduntza banaketa, horiek artikulatzen dituzten lege eta arau desberdinak, komunikabide eta telekomunikazio bideen alorreko lege eta arauak, komunikabide horiekiko alderdien posizioa erakusten duten ekimenak edo berorien gabeziak, unean uneko alderdien arteko botere harremana eta merkatuaren interesak. Erregularizazio prozesu amaigabeak erabat irregularra izan den errealitate bat osatzen lagundu duela ondorioztatzeko, gainera.

Indarrean dauden irizpideak

Edozelan, 2006ko urriaren 23ko *Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian*, 190/2006 Dekretua, lurreko uhin bidezko tokiko telebista-zerbitzua arautzen duena, argitaratuko da. Sektorea erregulatzeko orain arte egin den lehiaketa bakarra dekretu horretan ezartzen ziren baldintzapean egin da; horregatik, egungo egoera ulertzeko, arreta berezia merezi du.

Xedapen orokorretan adierazten denez, dekretuaren helburu gisa, lurreko uhinen bidezko tokiko telebista-zerbitzua eskaintzeko titulu juridikoa emateko erregimen juridikoa zehazteaz gainera, bi alderdi azpimarratuko dira: hurbileko komunikazioa eta euskarazko eskaintza bermatzea. Zeregin horretan, testuinguru digitalean, tokiko telebista zerbitzuei bete dezaketen rol orekatzailea aitortuko zaie.

Premisak horiek izanda, dekretua baino hilabete gutxi batzuk beranduago —2006ko abenduaren 28an— argitaratutako administrazio-klausula partikularren pleguan, zehatz-mehatz zerrendatuko dituzte kontuan hartuko diren irizpideak, lehenik, eta bakoitzaren desglosea eta balio-tarteak, bigarrenik.

Zerbitzuaren edukiari dagokionez, dekretuak, Estatuko legegari jarraiki, jatorrizko programazioa egunean gutxienez 4 ordu eta astean 32 ordukoa izatea ezarriko du; era berean, gutxieneko barne produkzio kopuruak ere aurreikusiko ditu egunean 2 ordu eta astero 16. Edukiok zehazki esleipenaren eremura zuzendu beharra eta emisio ordutegia ere zehaztuko dira, eta, gainera, euskal musika eta ikus-entzunezko produktuen presentzia bermatzeko ehunekoak ezarriko ditu (%15).

Dekretuak ez du gaztelera hutsezko emisiorik aurreikusiko. Errealitate soziolinguistikoa edozein izanik, euskararen gutxieneko ehuneko emisioaren %50ekoa izango da zuzeneko kudeatzaileentzat eta %20koa zeharkako kudeatzaileentzat. Hortik gora, Eustatek (Euskal Estatistika Erakundea)

barruti bakoitzean identifikatutako elebidun osoen kopuruarekin bat etorri beharko da. Dekretuak, urteetan emititzen ari diren telebisten errealitatearen jakitun, baldintzak bat-batean betetzeko baino eredu progresibo baten alde egingo du, egokitzapena egin beharko duenarentzat bost urteko urtez urteko betebeharrak ezarritik.

Horrela, prozesua abian jarriko da. Orotara 60 kanal dira esleitu nahi direnak, teknologia digitalak ahalbidetuko dituen guzti-guztiak, Tokiko Telebista Digitalaren Plan Tekniko Nazionalak egindako EAeko barruti bakoitzeko lau, alegia. Estatuko oinarriko arauari egiten zaion irakurketa malgu edo zurrunaren arabera, lau horietako bat kudeaketa zuzeneko izan zitekeen: hau da, barruti bakoitzeko udalen batek edo gehiagok, bat etorrita, ustiatu ahal izango lukete, baina osterantzean zeharkako kudeaketarako eskaini ahal izango zen, edo beste barik, ustiapenak ustiapen, kudeaketa horretarako erreserbatuta geldituko litzateke.

Guztira 550 puntu jokoan. 260 puntu bideragarritasun planari zegozkionak, plan teknikoari 130 eta plan ekonomikoari beste horrenbeste, programazioari 220, eta zerbitzu osagarriari 20 puntu. Lortu beharreko gutxieneko orokor bat (220 puntu), eta plan ekonomiko eta teknikoan ere beste gutxieneko bat finkatuko dira, bakoitzean 65 puntu.

Arestian aipatu moduan, baldintza-agiriak atal bakoitzean kontuan hartuko diren balio-tarteak zehaztuko ditu. Programazioaren atalean, honakoak izango dira, besteak beste, kontuan hartuko direnak: euskarazko produktuak ezarritako gutxienekotik gora eskaintzea, barne zein jatorrizko programazioa eta barruti barruko gaien inguruko programazioa gutxienekotik gora eskaintzea, hizkuntza koofizialean azpigituluak jartzea, autokontrolerako sistemak ezartzea, eragile sozial eta kulturalekin akordioetara iristea eta zeinu hizkeraren erabilera.

Eskaeren aurkezpenerako azken egun modura 2007ko martxoaren 23a finkatuko da, apirilaren 16a dokumentazio administratiboaren azterketa egiteko, apirilaren 23a akatsak

eta esan gabekoak zuzentzeko, apirilaren 26a eskaintzak irekitzeko, 2007ko uztailaren 17a behin-behineko esleipen prozedura ebazteko, eta urte bereko urriaren 10a behin betikoarentzako.

Tokiko telebistaren eragileak

37 eskaintzailek 89 eskaintza desberdin aurkeztuko dituzte, horietatik 81 izango dira lehia parte hartzeko onartuko direnak. Prozesuaren bukaeran, kanal guztiak esleituko dira. 59 izango dira tokiko telebista-zerbitzua zeharka kudeatzeko esleipena lortuko dutenak, eta bakarra zuzeneko kudeaketarako, Donostiako Udala.

Lehiaketaren emaitzari begiratuta, alde batetik tokiko telebistaren izenpean lehenagotik ere aritutako hiru talde nabarmenduko dira, Vocento (12 emakida), Local Media (12 emakida) eta Prisa (15 emakida); azken horrek, 2008ko azaroan, egungo erregulazio markoaren inkoherentzia, krisi ekonomikoa eta publizitate inbertsioen jaitsiera argudiatuz, esparru lokala uzteko asmoa jakinaraziko du, eta, horrela, urte bereko abenduaren 31n, bere emisioak etengo ditu. Lehiaketa baino apur bat lehenago, EKT (*Berriaren* argitaratzailea), EKTE (*Gararen* argitaratzailea), Corporación Multimedia del Norte (*Deiaren* argitaratzailea), Euskaltel, Elkar eta Bagnet produkzio-etxearen artean euskarazko telebista zerbitzua eskaintzeko sortutako Hamaika Telebista Hedatzeko Taldeak teknikoki ere 15 emakida lortuko ditu, hau da, barruti bakoitzeko bat. Horien artean egongo dira garai analogikoan euskara hutsez hazi eta egin diren tokiko telebista sareko bost ekimenak: Goiena Komunikazio Zerbitzuak Kooperatiba, Tolosako Komunikabideak S.L., Urolaldeko Komunikabideak S.L., Goierriko Ikuskari eta Bermeoko barrutirako Oizmendi Telebista S.L. Bideragarritasun ekonomikoari zegozkion baldintzen beldur, Hamaika Taldearekin elkarrekin joateko akordio batera helduko dira, horrela aurrerantzean ere telebistagintzan jarraituko dutela

bermatuz. Datu orokor horiek modu oso nabarmenean erakusten dute zeintzuk diren EAEn, orain arte, telebistan aritu nahi duten subjektu eragileak eta zeintzuk ez.

Alde horretatik, nobedade kuantitaboak eta kualitatiboak atzeman daitezke. Dekretuak berak egindako diagnostia partekatuz, euskara, barne produkzioa eta hurbileko edukien aldeko apustua egingo dutenek okupatuko duten espazioa eta hartzen duten ardura gero eta handiagoa izango da, eta, zeregin eta proportzio berebean, udalek egiten duten ardura-delegazioa ere handia izango da.

Datu bereberak, bestalde, ez dute horren argi uzten zein esparrutan jokatu nahi duen horietako eragile bakoitzak. Emakida gehien lortu dituzten enpresek barruti guztietara edo ia guztietara aurkeztu dituzte eskaerak. Irakurketa posibleak desberdinak dira: bakoitzak esleipen prozesua baino lehenagoko posizioa mantentzeko modu bat izatea (barruti desberdinetara aurkezteak puntuak ematen baitzituen), aurkeztutako barruti bakoitzerako telebista-zerbitzu baten proiektua izatea, edo prozesu hori Autonomia Erkidego mailako estaldura lortzeko lehenengo urrats modura ulertzea.

Egungo egoera

Gauzak horrela, esleipen prozesuak egokitzeko aurreikusten zituen bost urteak pasa direnean, EAEn edukiren bat emititzen duen tokiko telebisten astebeteko programazioa grabatu eta aztertzea erabaki dugu. Lan honetan bi helburu nagusirekin abiatu gara: kanal bakoitzak izan dezakeen izaeraz gain, errealitatean, eguneroko edukietan nola erretratatzten den jakitea, bata; eta dekretuan ezarritako baldintzen asebetetze maila ezagutzea, bestea.

Emisioak 2012ko abenduaren 9tik 15era artekoak dira guztiak. Telebista kanalen edukien jarraipena egin ohi duten erakundeek formula hori erabili izan ohi dute, eratorritako datuek informazio zehatzagoa eta gainera esparru bereko kanalen arteko konparaketetarako atea irekita uzten

dituelako; guk, orain arte, ez dugu horrela egiteko modurik izan, horretarako derrigorrezkoa zen teknologia gutxi batzuen esku egon izan baita. Sarritan teknologia horren behar eta kostuak edukien jarraipena ez egiteko argumentua ere izan dira. Egun, baina, disko gogor multimedia sorta batek horretarako aukera ematen duenez, guk baliatu egin nahi izan dugu.

Emaitzei gagozkiola, hasieratik bi aspektu gailenduko dira oso modu nabarmenean: lehenik eta behin, esleitutako 60 kanaletatik 15 baino ez dira edukiren batekin bere frekuentzia okupatzen dutenak. Telebilbao, Tele 7, Canal Bizkaia, Bizkaia TV, Hamaika Bilbo, Hamaika Donostia, Urola Telebista, TeleVitoria, TeleDonosti, Goierri TB, Goiena TB, TeleDonostia eta 28 Kanala.

Eta, bigarrenik, ez dira ari betetzen dekretuak euskarari, barne produkzioari eta hurbileko komunikazioari buruz jarritako baldintzak. Euskararen erabileraren inguruan bi errealitate dira nagusitzen direnak. Kanal batzuek euskara hutsez emitituko dute, eta beste kanal batzuek, berriz, gaztelera hutsez. Barne produkzioari dagokionez, esan dezakegu euskaraz aritzen direnen barne produkzio kopurua gaztelera aritzen direnena baino altuagoa dela oro har, eta baita hurbileko komunikazioari dagokion kopurua ere. Horrek ez du esan nahi gaztelera aritzen diren kanal guztiek kanpo produkzioa eta urrutikoa emititzen dutenik, nahiz eta badagoen bere programazio osoa horrelako edukiekin betetzen duenik.

Hartutako konpromisoak betearaztea Eusko Jaurlaritzako Kultura Saileko *Dirección de Gabinete de Comunicación y Medios de Comunicación Social*eko zuzendaritzari dagokio. Arduraduna adieraztean, helburua ez da horrenbeste erruduna seinalatzea, horren nabarmena den gabezia berriro ere agerian uztea baizik.

Lerro hauetan esaten dena Estatuko Ikus-entzunezko komunikazioaren martxoaren 31ko 7/2010 Lege Orokorrera egokitzeke 2011ko azaroaren 8an onartutako 231/2011 de-

kretuak indargabetu duela eta baldintza berriak ezarri dituela argudiatu dezakeenik egon daitekeenez, zein egoeratan gauden argitzea komeni da. Lege orokorrak tokiko telebistaren izaera aldatuko du: lege berriaren arabera, lur uhin bidezko tokiko telebistak, zerbitzu publiko izaera izatetik, lehia askearen araubideko interes orokorreko zerbitzu izatera pasa dira; ondorioz, lege hori indarrean sartu baino lehen emititu ahal izateko emakida bat derrigorrezkoa bazen, izaera berriarekin nahikoa izango da lizentzia bat izatea. Lizentzia ustiatzeko urte kopurua ere aldatu egingo da: lehen 10 urte ziren, aurrerantzean 15 izango dira.

Gauzak horrela, lege berriarekiko egokitzapenean, lehenengo urratsa 2011ko urtarrilaren 11n Jaurlaritzaren kontseiluaren erabaki baten bitartez eman zen: 2007an burututako lehiaketan emakida zirenak lizentzia bihurtu ziren, erabakiaren une beretik hasita 15 urteko epea ezarri zen eta espresuki lizentzien titularrek lehiaketetan aurkeztutako proposamenen bidez hartutako konpromisoak nahitaez bete beharke dituztela adierazi zen. Beraz, aldaketarik ezean, dekretu berriak ezartzen dituen baldintza berriak etorkizuneko lehiaketetarako baliagarriak izango dira; egun loteslea dena eskaintzaile bakoitzak 2006ko dekretuak ezarritako baldintzei erantzunez egin zituen proposamenak izango dira.

Proposamenen eduki zehatza ez da inoiz publikoa izan, erakunde publikoaren eta eskaintzaileen artean sinatutako akordioan horrela jasotzea erabaki baitzen. Hala ere, ezaguna ez izateak ezin du salbuetsi bere konplimentutik; eta, momentuz, horixe ari da gertatzen euskararen erabilerari dagokionez, enpresek hartutako konpromisoek ondo baino hobeto erakusten duten moduan. Marasma eta zirrikitutetan ezkutatu ordez, ezinbestekoa da, daukagunetik abiatuta, etorkizuna marraztuz joatea.¶

Euskararen erabilerari dagozkion datuak

Barrutia: Estatuak egindako Tokiko Telebista Digitalaren Plan Tekniko Nazionalak EA Erako ezarritako eremu geografiko bakoitza.

Indize soziolinguistikoa: Eustatek barruti bakoitzean identifikatutako elebidun osoen ehunekoa.

Lehen urteko indizea: euskarazko emisioen gutxieneko obligazioak lehenengo urterako.

Enpresak: emakidak lortutako enpresa zerrenda.

Orduak orotara: enpresek, euskararen erabilerari dagokionez, hartutako konpromisoa orotara.

Prime time: enpresek, euskararen erabilerari dagokionez, audientzia gehieneko ordutegirako hartutako konpromisoa.

<i>Barrutia</i>	<i>Indize sozioling.</i>	<i>Lehen urteko indizea</i>	<i>Enpresa</i>	<i>Orduak orotara</i>	<i>Prime time</i>
Laudio	%20	%20	Álava Televisión, S.L. Araba Ikusentzunezkoak, S.A. Canal Audiovisual Vitoria, S.L.	%75 %100 %20	%75 %100 %20
Gasteiz	%15	%20	Canal Gasteiz Televisión, S.L. Álava Televisión, S.L. Araba Ikusentzunezkoak, S.A. Canal Gasteiz Televisión, S.L. EUVE (European Virtual Engineering fundazioa)	%25 %75 %100 %25 %50	%20 %75 %100 %20 %50
Beasain	%57	%40	Gipuzkoa Televisión, S.A. Goiherriko Ikuskari, S.L. Producciones Legazpi 10, S.L. Zabalik 2000, S.L.	%54 %100 %40 %75	%40 %100 %40 %75
Eibar	%46	%32	Arno Ikusentzunezkoak, S.L. Gipuzkoa Televisión, S.A. Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L. KTB, Kate Berria, S.L.	%100 %41 %32 %75	%100 %32 %32 %75
Arrasate	%65	%45	Gipuzkoa Televisión, S.A. Goiena Komunikazio Zerbitzuak Koop. Elkartea Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L. KTB, Kate Berria, S.L.	%54 %100 %45 %75	%45 %100 %45 %75
Donostia	%39	%27	Donostialdea Ikusentzunezkoak, S.A. Gipuzkoa Televisión, S.A. Teledonosti, S.L.	%100 %34 %75	%100 %27 %75

Tolosa	%66	%46	Gipuzkoa Televisión, S.A.	%54	%46
			Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	%46	%46
			Tolosako Komunikabideak, S.L.	%100	%100
			Zabalik 2000, S.L.	%75	%75
Zarautz	%78	%54	Gipuzkoa Televisión, S.A.	%64	%54
			Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	%54	%54
			Urolaldeko Komunikabideak, S.L.	%100	%100
			Zabalik 2000, S.L.	%78	%78
Irun	%39	%28	Grupo de Medios Audiovisuales de Gipuzkoa, S.L.	%28	%28
			Televisión del Bidasoa, S.L.	%75	%75
			Jaizkibel Telebista, S.L.	%100	%100
			Oarsoaldea-Bidasoa Ikusentzunezkoak, S.L.	%34	%28
Barakaldo	%12	%20	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	%100	%100
			Canal Bizkaia Producciones Audiovisuales, S.L.U.	%25	%20
			Iniciativas de Comunicación Social, S.L.	%20	%20
Bermeo	%78	%55	Canal Bilbao, S.A.	%64	%55
			Durango Telebista, S.L.	%78	%78
			Oizmendi Telebista, S.L.	%100	%100
			Telebilbao, S.L.	%55	%55
Bilbo	%17	%20	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	%100	%100
			Canal Bilbao, S.A.	%25	%20
			Canal Bilbovisión, S.L.	%75	%75
			Telebilbao, S.L.	%20	%20
Durango	%51	%36	Canal Bilbao, S.A.	%41	%36
			Durango Telebista, S.L.	%75	%75
			Telebilbao, S.L.	%36	%36
			Urkiola Ikusentzunezkoak, S.L.	%100	%100
Mungia	%52	%36	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	%100	%100
			Canal Bizkaia Producciones Audiovisuales, S.L.U.	%41	%36
			Telebilbao, S.L.	%36	%36
Getxo	%22	%20	Bilbo Handia Ikusentzunezkoak, S.A.	%100	%100
			Canal Bizkaia Producciones Audiovisuales, S.L.U.	%25	%20
			Iniciativas de Comunicación Social, S.L.	%20	%20
			Telebilbao, S.L.	%20	%20

1. Artikulu hau CSO2011-28060-C02-01 ikerketa proiektuan egindako lanetik sortua da.

Bibliografia

- Amezaga, Josu; Arana, Edorta (2008). Telebistagintzaren digitalizazioa eta Euskara. *Bat* 68, 37-49.
- Amezaga, Josu; Arana, Edorta; Azpillaga, Patxi (2010). *Euskarazko hedabideak*. Bilbo. Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Arana, Edorta; Azpillaga, Patxi; Lazkano, Iñigo; Narbaiza, Bea (2003). *Panorama de la televisión local en Euskal Herria*. Faksimilea.
- Eusko Jaurlaritza, Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza (2012). *V. Inkesta Soziolinguistikoa*.
- Guimerà, Josep Àngel (2011). Políticas de TDT y configuración del mapa televisivo autonómico digital en la Comunidad Autónoma Vasca. *Zer* 31, 13-30.
- Narbaiza, Bea (2003). Tokiko hedabideen erregulazioa. Non: «Tokiko Hedabideak etorkizunari begira». Abadiño: Topagunea Euskara Elkartearen Federazioa.
- Nerekan, Amaia (2012). *Tokiko telebistagintzaren digitalizazioa EAEn: Hamaika Telebistaren sorreraren azterketa*. Doktore tesia.

Erregulazioari dagozkionak

- 41/1995 Legea, lur uhin bidezko tokiko telebistak arautzen dituen (EAO 309, 1995-12-27, 36.940-23.944).
- 53/2002 Legea, neurri fiskal, administratibo eta gizarte-arlokoen legea (EAO 313, 2002-12-31, 46.086-46.191).
- 62/2003 Legea, neurri fiskal, administratibo eta gizarte-arlokoen legea (EAO 313, 2003-12-31, 46.874-46.992).
- 2268/2004 Errege Dekretua, 439/2004 Errege-dekretua aldatzen duena (EAO 292, 2004-12-04, 40.315-40.321).
- 190/2006 Dekretua, lurreko uhinen bidezko tokiko telebista-zerbitzua arautzen duena (EHAA 202, 2006-10-23, 20.409-20.435).
- Agindua, 2006-12-12koa, Kultura sailburuarena, lurreko uhinen bidezko telebista-zerbitzua zeharkako kudeaketa-erregimenean eskaintzeko emakidak egilesteko lehiaketarako dei egiten duena (EHAA 246, 2006-12-28, 25.697-25.743).
- Agindua, 2006-12-12koa, Kultura sailburuarena, zeinaren bidez, tokiko telebista digitaleko kanalak EAeko udalerriei esleitzeko prozedura eta araubidea ezartzen den (EHAA 246, 2006-12-28, 25.689-25.696).
- 18/2007 Ebazpena, uztailaren 30ekoa, lurreko uhinen bidezko telebista digitala eskaintzeko zerbitzu publikoa zeharka kudeatzeko kontratuari dagozkion emakida administratiboaren esleipenari buruzkoa (EHAA 155, 2007-08-13, 18.957-18.969).

- Agindua, 2007-06-29koa, Kultura sailburuarena, lurreko uhinen bidezko to-
kiko telebisten zerbitzuaren zuzeneko kudeaketarako emakida emateko,
alde batetik, Barakaldo, Portugalete eta Santurtziko Udalei, eta beste alde
batetik, Donostiako Udalari (*EHAA* 155, 2007-08-13, 18.981-18.983).
- 7/2010 Legea, ikus-entzunezko Lege Orokorra (*EAO* 79, 2010-04-01, 30.157-
30.209).
- 2011-01-11ko Jaurlaritzaren kontseiluaren erabakia (www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-acuerdos/eu/v97aAcuerdosWar/V97AListaDifusionesServlet?idioma=e&origen=N).
- 231/2011 Dekretua, ikus-entzunezko komunikazioari buruzkoa (*EHAA* 222,
2011-11-23, 5.689-5.701).

Txillardegi gogoan

111 GIDOR BILBAO
MIREN AZKARATE
XABIER ISASI
ALAITZ AIZPURU
PAULO IZTUETA

«Txillardegi gogoan» izenburupean, Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegiri* omenaldi bat egin zitzaion 2012ko azaroaren 9an, Donostian, EHUren Filosofia eta Hezkuntza Zientzien Fakultatean.

Txillardegik bere ibilbide profesionalaren zati handi bat, bere bitzita profesionalaren azken urteak, Donostiako fakultate horretan egin zituen, eta ibilbide hori aintzatetsi nahian antolatatu zen pare bat ordu iraun zuen omenaldia.

Ekitaldi horren helburua hauxe izan zen: euskaltzale ezagunak bere bizitzan zehar jorratu zituen eta fakultatearekin zerkusia zuten jakintza arlo batzuk ukitzea eta bere pertsonarekin eta bere ibilbidearekin lotzea. Eta horrenbestez, Irene Prieto piano-jotzaileak musikaz lagundutako saioan, Txillardegiren ibilbideko hainbat alderdi aztertu ziren: Txillardegi, irakasle eta lankidea; Txillardegi, ikerlari eta pentsalaria; Txillardegi, intelektual engaiatua.

Antolatzaileen hitzetan: «asmoa xumea zen, lankide eta maixuari egin nahi izan genion aitortza txikia, besterik ez». Bertaratu zirenen hitzetan, berriz, Txillardegi hobeto ezagutzeko parada polita.

Jakin aldizkariak ere bat egin nahi du Txillardegi omentzeko asmo horrekin. Horrenbestez, aitortza hartan izandako hitzaldi batzuk bildu ditugu jarraian. Lehenik, ekitaldiaren hasieran Gidor Bilbao EHUko Euskara eta Eleaniztasun errektoreordeak esandako agur hitzak datoz. Ondoren, Miren Azkaratek (euskaltzaina eta EHUko Euskal Hizkuntza eta Komunikazioa Saileko irakaslea) Txillardegi hizkuntzalaria aztertzen du, Xabier Isasik (EHUko Gizarte Psikologia eta Portaera Zientzien Metodologia Saileko irakaslea) Txillardegi soziolinguistaren ekarpen nagusiak gogorarazten ditu, eta Alaitz Aizpuruk (EHUko Filosofia Saileko ikertzailea) Txillardegiren pentsamenduaren zenbait gako aipatzen ditu. Azkenik, Paulo Iztuetak (idazlea eta EHUko Hezkuntzaren Teoria eta Historia Saileko irakaslea ohia) Txillardegi intelektual engaiatuaren soslaia marrazten du.¶

GIDOR BILBAO

Txillardegiri traizio egitea izango litzateke, gaur, hemen, diskurtso politikoki zuzena, edo behintzat zuzenegia, egitea.

Hemen gauden denok erakutsi nahi dugu gogoan dauka-gula, eta gure esker ona agertu gura diogu.

Baina bakoitzak era batean ezagutu du, bakoitzak era desberdinean maitatu du, bakoitzak bere begiekin irakurri ditu haren literatura-lanak, askotariko jarrerak izan ditugu haren ideia politikoen aurrean, harrera desberdina egin diegu hark hizkuntzalaritzan egindako ekarpenei, era desberdinetan gureganatu dugu haren pentsamendua, jarrera desberdinekin hartu ditugu hizkuntza-politikarako haren proposamenak, eta, ekitaldi hau Euskal Herriko Unibertsitateak antolatuta egiten denez, eta hemen Euskal Herriko Unibertsitateko errektoreordea naizelako nagoenez, esan behar dut hark proposaturiko unibertsitate-eredua, hizkuntzen antolaketari dagokionez, ez dugula denok entusiasmo berdinez onetsi.

Argi esateko: Euskal Herriko Unibertsitatea ez da Txillardegik proposaturiko euskal unibertsitatea, euskara hutsez diharduena, gaztelaniazko beste unibertsitate batetik banatua.

Askotan pentsatu dut, ez bakarrik EHUri dagokionean, baizik eta baita Euskal Herriari dagokionean ere, Txillardegiri gustatuko zitzaiokeela bere baieztapenetan arrazoirik ez izatea; gustatuko zitzaiokeela herri elebidun orekatua posible izatea, unibertsitate elebidun osoa bideragarri izatea, bere diagnostiko zintzoek kontrakoa adierazten zioten arren.

Azken batean, Txillardegi, gu bezala, errealitate honetan bizi zen, errealitate hobe bat irudikatzen zuen arren, eta errealitate hobe horren alde lan egiten zuen arren.

Hasieran diskurtso politikoki ez hain zuzena aipatu dudanean, hau nuen gogoan: politikoki zuzena, ziur aski zuzenegia, litzateke gaur hemen EHUko errektoreordeak esatea Txillardegiren ekarpenak oso garrantzitsuak izan zirela euskararen batasunarentzat, euskal literaturaren garapenerako, pentsamenduaren aurrerabiderako, eta unibertsitate gazte honen bide berrirako; izan ere, egia osoa baita hori guztia. Politikoki zuzenegia litzateke hori esan eta isiltzea, publikoaren txalo orobat politikoki zuzenaren zain.

Zintzoagoa iruditzen zait, ordea, eta Txillardegiri benetako esker ona agertzeko modu leialagoa, horri guztiari gehitzea unibertsitate honetan, Euskal Herriko Unibertsitatean, batzuk, eta ez naiz ari soilik errektoreaz edo errektoreordeaz, baizik eta hemen zaudeten eta hemen ez dauden irakasle, ikasle, ikertzaile eta langileez, egunero ahalegintzen garaela Txillardegiri arrazoi apur bat kentzen, egunero saiatzen garaela Txillardegik ezin ezagutu izan zuen unibertsitatea egiten: ikasle, irakasle-ikertzaile edo langile euskaldunarentzat erosoia, euskal unibertsitate erabatekotik hurbilagokoa.¶

MIREN AZKARATE

Txillardegi eta hizkuntzalaritza

Gai horretaz hitz egiteko eskatu didazue 2012ko azaroaren 9 honetan Filosofia eta Hezkuntza Zientzien Fakultateak Jose Luis Alvarez Enparanza *Txillardegiren* omenez antolatu duen Jardunaldian. Lehendik ere jasoak zituen omenaldiak, baina horietan beste batzuek esan eta idatziak hartu baino, nahiago dut, batik bat, Txillardegiri berari eta bere lanei hitz egiten uztea; eta, jakina, neure bizipen eta oroitzapenak horrekin uztartzea.

Egun hauetan Joxe Azurmendik kazetari bati emandako erantzunak laburbiltzen du ongien, nire iritziz, Txillardegi zer izan den¹. Inoren hitzak neure eginaz hasiko dut, beraz, hitzalditxo labur hau:

Ni euskal mundura iritsi nintzenerako planteamendu garrantzitsuenetakoak eginda zeuden. Txillardegi da, nire us-tez, bide urratzaile nagusia, eta intuizio erabakigarri guztiak eduki dituena. Harekin hasten da martxa bat, gerra osteko euskal munduaren belaunaldia. Horrek ez du esan nahi gero bakoitzak ez duela ekarpenik egiten. Hori filosofiaren historian oso ondo ikusten da. Beti egoten dira bide urratzaileak, aitzindariak, ideiak botatzen dituztenak, eta gero ideia horien garapen sistematiko bat egiten dutenak datoz, lanketa sakona eta koherentea egiten dutenak.

Bete-betean asmatu du Joxe Azurmendik. Bat egiten dut ikuspegi horrekin; Txillardegi, hizkuntzalaritzaren munduan zerbait izan bada, horixe izan da, nire iritziz: bide-urratzaile eta aitzindari. Gero etorri dira ideia horien garapen sistematikoa egin dutenak.

Zertan bide-urratzaile eta aitzindari? Beste ororen gaine-
tik, euskararen alorrean. Koldo Mitxelena Kulturunean Txi-
llardegiaren omenez egin ziren Jardunaldietan Mari Jose
Azurmendik (2004) esan bezala,

... euskara da erdigunea [Txillardegirentzat], euskararen alde
egitea da ardatza eta horixe da beste guztia estrukturatzen
eta azaltzen dituen. Horrela ikusita, Txillardegik esan eta
egin dituen guztiak erlazionatuta daude eta euskararen ingu-
ruan kokatu behar dira, honek esan nahi du zuzenean edo
zeharka soziolinguistikarekin zerikusia dutela.

Euskararen alorrean egindako lanari dagokionez, hiru atal
bereiziko ditut: Txillardegi euskara batuaren eragile; Txi-
llardegi euskara batuaren hornitzaile; eta Txillardegi euska-
ra batuaren defendatzaile. Ondorengo lerroek ez dute, jaki-
na, inondik inora laburbiltzen Txillardegiren lan eskerga.

Txillardegi euskara batuaren eragile

Gotzon Aurrekoetxeak (2004) esan zuen:

Ezein izatek sortzeko, jaiotzeko «hazia» behar badu Euskara
Batuaren hazirik emankorren eta iraunkorrena Txillardegire-
ren lana izan dela esatera ausartzen naiz.

Eta datuak ematen ditu baieztapen horren berme gisa. Bi-
de beretik joko dut nik ere.

Batasunaren erantzukizuna Euskaltzaindiarena zela jaki-
nik, gerra ondorengo lehen urte gogorren ondoren, Euskal-
tzaindia indar pitin bat hartzen hasi zenerako hor zegoen
Jose Luis Alvarez Enparanza euskararen Akademiak euska-
ra batuaren beharraz kontzientzia har zezan ahaleginean.
1956an, irailaren 14tik 16ra biltzarra egin zuen Arantzazun
Euskaltzaindiak: *Euskaltzaleen Bilkura Arantzazun Euskal-
tzaindiaren itzalpean*. Garai hartan egin zien Txillardegik
lehen «Karta idigia», «Arantzazun biltzen zeraten guzioi».
Euskararen beheraka gorriaz kezkatu ageri da Txillarde-
gi (Mitxelenak ere antzeko kezka azaldu zituen biltzar har-

tan). Geroz eta ahulago zegoen euskara ahozkoa, eta literatura-lanetako euskara ere beheraka zihoan; hala zioen Txillardegik. Horri aurre egiteko zer egin behar zen ere, ez zuen zalantza handirik:

Osakuntza aundia bear du euskerak gaurko bizikeran gai izateko. Egia esan, eta euskeraren sufijatzeari eskerrak, berri-tze ederra egin diteke euskera beretik atera gabe, ta au egin bear da al denetan.

Bañan asmakari ta kontzetu berri ugari ekarri dizkigu zibilizazioak, oso itz berezi, ta euskera «garbia» egiteko asmoa txatxukeria utsa da, izkuntza batek ere egin ez duena, eta gure izkuntzan gertatuko ez dan gauza [hor dugu euskara batuen hornitzaile izango den Txillardegi].

[...]

Euskera garbia etzaigu ajolik, bizia baizik.

[...]

Beste arotan egin genezakena etzaigu ardura: gaur egin dezakegunaz pentsatu bear dugu. Egin ditekena egin, eta ezin ditekena aaztu: ez dago onetaz beste aukerarik.

Eta gaur, nire ustez, bitara bil ditzakegu egin ditezken gauzak: 1) Gutxiengo edo minoria bat gertu. 2) Euskera gaitu, batu eta osatu.

Bi aukerak lortu arte alperrik ari gera lanean; bi aukerak lortu ezkerok, berriz, lasaitu egin gindezke.

Horretan du, hain zuzen, Euskaltzaindiak zeregina: euskaltzaleek egin ditzaketen ahaleginak bere babesean zuzendu eta «bere aipu guziarekin, eta, ofizialki, euskeraren batasuna zeaztu, ta euskera ‘personala’ ta euskal berrikeri guziak ezetsi ta kondenatu».

Aipua luze samarra izan arren, lerro horietan idatzi zuen Txillardegik bizitza osoan zehar garatuko zuen lana, handik urte batzuetara *Huntaz eta hartaz* saiakeran berriro hizpide hartuko duena. Argi dago, orobat, zer espero zuen Txillardegik Euskaltzainditik, euskararen batasunaren gidaritza hartzea. Guztiok dakigun bezala, beste hamabi urte pasatu behar harko ziren Akademiak halako egitasmo erraldoiari ekin aurretik. Baina Txillardegi ez zen zain geratu. «Batasunaren biga» izeneko txostena aurkeztu zuen Bilbon, 1958ko aben-

duaren 13an eta 14an egindako Euskalzaleen Biltzarrean. Txosten gomendagarritzat dauka Gotzon Aurrekoetxeak (2004); guztiz bat nator berarekin. Bi urte lehenagoko txostenean ageri ziren puntuak sakonago aztertzen ditu hemen, proposamenak eginez puntuz puntu. Hemen ikusten da ezin hobeto, nire iritziz, Txillardegiren «bide-urratzaile» izate hori. Euskaldunen arteko gerra eta anarkiak alde batera utzi eta batera jokatzeko beharra aldarrikatuko du, 1956an egin bezala (eta 1965ean egingo duen bezala). Ikus dezagun, ordea, astiroxeago zer proposatu zuen Jose Luis Alvarez Enparanzak 1958an eta konpara dezagun zer egin dugun gero:

1) «Izkuntza batean usadioa da azken erabakitzailea [...] Irizpide sendo eta zorrotz batez baliatu bear dugu, esaera bat, gaur erabiltzen dalarik ere, jator ote danentz jakiteko [...] euskera BIZIAN jeneralean erabiltzen dana, jatorra dala uste dut» (1959: 153-154). Nola landu dugu gerora Txillardegik irekitako bide hori? *Orotariko Euskal Hiztegia* eta horren atzean dagoen corpusa oinarri hartuz Hiztegi Batua egiterakoan, Euskal Gramatika lantzerakoan... Eta orain berdin-berdin egiten ari gara, *Ereduzko Prosa Gaur* edo *Ereduzko Prosa Dinamikoa* corpusak osatu eta horietan oinarrituz etorkizuneko euskarak nolakoa behar duen bidea erakustean.

Areago, «jatortasuna eta euskeraren batasuna» puntuan (1959: 156-157) ematen dituen irizpideak izan dira, oro har, Hiztegi Batuan ikus ditzakezuenak, eta irizpide horiekin bat datoz gaurko Akademiaren hiztegiko euskalki markak, *Zah.* Edo *g.g.er.* moduko markak.

2) Literaturako euskalkiaz dioena irakurriz, eta hor atalez atal egiten dituen proposamenak ikusiz, nola ez aitortu, Joxe Azurmendirekin batera, batasuneko bidea urratu zuena Txillardegi izan zela? Datu pare bat baino ez ematearren:

- Deklinazioan: Mendibururen deklinazioa hartu oinarritzat; «indeterminadoa» guztiz hartu, beste aldeko euskaldunen artean erabiltzen den bezalaxe (gutako zenbat eta zenbat ez ote ginen Txillardegiri esker jabetu «muga-

gabea» bazela!); pluralean «-ak» eta «-ek» hartu; gainerantzean:

Mendiburu'k darabilen deklinazioa arautzat artzean, Gipuzkoa, Nafarroa eta Laburdi'n artean dagoen eskualdeko deklinazioa artu uste dut, ots, erdikoena eta jator xamarra (1959: 160-161).

Hortxe dugu, funtsean, ez bakarrik batasunerako deklinabidearen oinarria, baita euskara batuaren beraren giltzarria ere.

- Joskera: «ontzat daukat Altube'ren iritzia frase laburretarako; baña, gañerantzean, berriz ere, Mendiburu eta Duvoisin artuko nituzke eredutzat». Eta, beraz, *zeren, ezen, bada, baldin*, etab. guztiz onartzearen alde ageri da. Bide horretatik goaz gaur ere, bai Gramatikan eta, batez ere, hitz ordena jorratuz eta estilo zaindurako irizpideak emanez egiten ari garen lan guztian.
- Hitz berriak eta maileguak: gogoan hartzekoak dira puntu honetan ere Txillardegiren proposamenak. Latinetik hartuak izan arren, tradizioko hitzak guztiak dira egokiak eta erabili beharrekoak. Eta hitz berria behar dugunean, gero hain ezagunak egin zaizkigun aukerak ditugula dio Txillardegik: antzinako hitzei adiera berri bat eman; hitz berria sortu euskararen baliabideak erabiliz (eratorria zein elkartua); edo, maileguz hartu. Eta ohar zorrotza: «moldatutako itzak garbi, eta zalantzarik gabe, ideia zorrozki adierazten ez ba du, itz horrek ez duela nahasteko baño balio» (1959: 164).
- Maileguak nola egokitu: honetan ere igarle izan genuen Txillardegi. Beste hizkuntza batzuetatik hitzak nola hartu erabakitzean, bi bide ikusten zituen: Leizarragarena (hau da, kultura hitzak bere horretan gordetzea, ezer aldatu gabe) eta Axularrena (euskararen senaren arabera egokitzea, alegia). Bigarrenaren alde ageri da, zalantzarik gabe, Txillardegi. Ez dut luzatu nahi, baina puntu honetan aztertzen dituen legeak (hitz hasierako herskari ahostunak, gaztelaniazko «-ón» amaieren euskal or-

dainak, gaztelaniazko bokalarteko sudurkariak...) bere horretan ikusiko ditugu handik 15 urtera Euskaltzaindiak eman zituen arauetan.

Hitz batean esateko, 20 orrialde horietan aurkituko dugu zer lan egin beharko zuen (eta egin duen) Euskaltzaindiak hurrengo urteetan. Eta hor ikusten dugu, orobat, bide-erakusle izateaz gain, bide horretan hartu beharreko noranzkoetz ere proposamenak egiten.

Baina, Aurrekoetxeak oroitarazten duen moduan, orduko Euskaltzaindia ez zegoen berrikuntzak egiteko sasoian; egorearen berri izateko, nahikoa da Txillardegiren hitzaldia amaitu bezain laster Mitxelenak esandakoak gogoratzea: «Nire us-tez, alegia, gutxi gora bera bat gatoz. Eztut uste, ordea, gaur batasunik egin ditekunik» (*Euskera* IV, 1959: 171).

Beste bide batetik ekin zion orduan Txillardegik. Literatur-a-hizkerak kezkatzen zuen, proposamena egina zuen zein punturen gainean lortu behar ziren adostasunak. Eta aurre-ra egin zuen.

Txillardegi euskara batuaren hornitzaile

Aurreko gutun eta proposamenak baino ezagunagoak dire-lakoan, labur aipatuko dut Baionako *Euskal Idazkaritza El-kartean* egindako lana. Guztiek aitortu dute aho batez Baio-nan 1964an elkarte horrek eginiko proposamena izan zela euskara batuaren hazia. 1958ko «Batasunaren bidea» txoste-nari orpoz orpo jarraitzen badio ere, «kasu honetan *hazia* ba-*mandu* egin zen Ipar eta Hegoaldeko euskaltzaleen artean eta oso harrera ona izan zuela aipatu behar da» (Aurrekoetxea, 2004). Ordura arte Txillardegiren beraren proposamen baino ez zirenak —idazkeraz, deklinabideaz, aditzaz— hedatu zi-ren. Nolabait esateko, 1956an eskatzen zuen gutxiengo edo minoria hori prestatu zuen. Eta, ortografiaren batasunaren bideari ekinez, «h»dun hitzen zerrenda ere adostu zuten.

Hortik aurrera, laurogeiko hamarkadara arte, 1959 eta 1964ko txostenetako puntuak oinarri hartu, gehiago garatu,

eredu zituen idazleen adibideekin hornitu, eta garai hartan euskaraz alfabetatzen edo euskarazko klaseak ematen hasi ginenok eskura genituen lanabes bakarretakoak idatzi zituen: *Sustrai bila* (1970), *Euskara batua zertan den* (1974), *Oinarri bila* (1977), *Euskal aditz batua* (1979). Aurrekoetxeak (2004) esan bezala, «euskara berri eta hiritarraren zalantzak gainditzeko irakasle hasiberriok behar genuen tresna»:

- *Sustrai bila* eta handik dozena erdi urte pasatxora *Oinarri bila*. Egia da Azkuek bere *Morfologian* edo Lafittek bere gramatikan ematen dutela mugagabearen berri, euskal «deklinabide» deitzen diogunaren berri. Baina Txillardegik euskaraz kontatu zuen, eta euskara batuaren esparruan azpimarratu zuen mugagabea gorde eta ongi erabili beharra, «-a» itsatsia duten hitzen berezitasuna, etab. Horri buruzko argibideak eta adibideak. Eta 1977an, berriro ere bideak irekiz, euskal bokalak eta kontsonanteak, eta kontsonante multzoak zuzen ahoskatzeko argibideak.
- *Euskara batua zertan den* (1974) eta *Euskal aditz batua* (1979). Euskaltzaindia arauak banatzen eta hedatzen hasi baino hogeitau urte lehenago, Txillardegi izan zen ordu-ra arte hartutako erabakiei ahalik eta zabalpen handiena eman nahi izan ziena. Lehen liburu horretan bildu zituen Arantzazuko batzarretatik ordura arte Euskaltzaindiak euskara batuaz hartutako erabakiak eta horien aurrekariak; hau da, Arantzazuko txostena, deklinabide batua, aditz batua, 1959ko Euskaltzaindiaren agiria euskal hitzei buruz, Baionako biltzarraren erabakiak, Euskal Herriko leku-izenak, Euskal izendegia eta batasunerako hiztegia. Eta, ondoren, aditzari buruzko lan monografikoa, *Euskal aditz batua* (1979), 1973an erabakitako aditz laguntzailea eta 1977an onartutako sintetikoa biltzen dituen. Hori guztia «modu pedagogiko argi batean argitaratzearen ardura eta meritua Txillardegirena izan zen» (Aurrekoetxea, 2004).
- Fonetika eta fonologia arloko ekarpenak. Hemen ere bide-urratzailea izan da, nire iritziz, Txillardegi. Mitxele-

naren *Fonética Histórica Vasca* lan erraldoia hor zegoen, baina euskara batua eta euskal fonetika uztartzen lehena izan zen Txillardegi, Bergarako biltzarrean 1978an aurkeztu zuen txostenean. Funtsean, aurreko urtean argitaratutako *Oinarri bila* laneko azken partea osatuz eta garatuz. Eta, amaieran, terminoen zerrenda labur bat emanenez. Fonologia etorri zen ondoren, *Euskal fonologia* (1980), euskal fonologiari buruzko lehen zatiari, *euskal fonologia batuari*, oinarri batzuk eman nahi zizkiona. Berrero ere handik ia hogeit hamar urtera eman zituen Euskaltzaindiak Ahoskera Zaindurako arauak.

Txillardegi euskara batuaren defendatzaile

Eta, azkenik, euskara batua eztabaida-iturri zen garaietan, aldeko adina aurkako zituen garaietan, gogor saiatu zen Txillardegi batasunaren aldeko lanean; idatzi ugari aurkituko ditugu garai haietakoak euskara batuaren beharraz kontzertatu nahian ingurukoak. Argi eta garbi zuen berrogeita hamarreko hamarkadan euskaldunen artean ikusten zuen giroa gaintu eta beste aldi batera pasatu beharra zegoela. Horregatik, Euskaltzaindian 1956an eta 1958an aurkeztutako txostenez gain, argigarria da oso «Euskotarrak utikan!» artikulua, *Huntaz eta hartaz* lanean (1965) argitaratua:

... beren euskalkia baizik ezagutzen ez dutenek, kulturatik at bizi behar dute, mundutik at, eguneko gertakariez aparte [...] Euskera gaitu, osatu, batu, gaurkotu, zorrotzu, eta aberastu egin behar dugu [...] Eskolak, ikasguak, aldizkariak, merkatalgo eta lantegitzako bulegoak, herriko-etxeak eta administrazio-idazkaritzak oro, Euskal Herriko bizi guziaz hitz batez, euskeraz egiñarazi behar da. Hunela, eta ez bestela, salbatuko dugu euskera (76-77).

Eta garai hartako eztabaidaren lehen lerroko lekuko zen *Zeruko Argian* (han irakur daitezke debate sutsu eta gogor hartako alde bateko eta besteko artikulua asko eta asko) «Euskalkietatik euskerara» izeneko artikulua argitaratu zuen 1970ean. Hauxe zioen, besteak beste:

Zer idatzi behar du zerbait esan nahi duenak: ekarri dabela, ekarri duela, ekarri duala, ekarri dula, ekai dola, ekharri diala, ala ekharri dila? [...] Eta ez esan, gero, gauza hauek txiki-keriak direnik: gauza hauetxek dira-ta, aitzitik, gure hizkuntzaren «patois-keria» eta hondamena. Gazteleraz ezin diteke idatz: «hemos ido», «hemos ido» edo «amoz io», idazlearen gogara. Ez. Ez frantsesez edo errusieraz ere. Zergatik bai euskeraz? Zertan desberdin, analfabetismoaren mailan ez bada? «Aberastasuna» esan ohi den saltsa-nahaspila hori, ez ote da, ordea, beste akats sakonago baten oihartzuna? Alegia: gure leinukeria, gure tribalismoa, eta Kondaira-Aurretik ezin irtetzea.

Horixe da gaur hemen gogoratu nahi nuen Txillardegi. Gotzon Aurrekoetxearen (2004) hitzak hartuko ditut amaitzeko:

... euskara batuaren beharra inork baino ozenago eta lau haitzeta aldarrikatu du; euskara batuaren eragile, teorizatzaile, txosten-egile, gidatzaile, hedatzaile eta defendatzaile handienetakoa dela esaten badugu (eta gauza asko esaten dugu) ez dugula huts handiegirik egiten esan daiteke.¶

-
1. Gorka Erostarbek egin zion elkarrizketa *Berria* egunkarian (2012-11-06): «Joxe Azurmendi pentsalaria eta idazlea. 'Botereak intelektual asko irentsi ditu, baina ez bortxaz: diruz'».

Aipamenak

- Alvarez Enparanza, Jose Luis *Txillardeg*i (1956): «Karta idigia», *Euskera* I, 245-250 (www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/36088.pdf).
- (1959): «Batasunaren bidea», *Euskera*, 150-170 (www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/36090.pdf).
- (1965): «Euskotarrak utikan!», in *Huntaz eta hartaz*, Baiona: Goiztiri, 69-79.
- *Larresoro* (1970): *Sustrai bila*, Donostia: Sendo.
- (1970): «Euskalkietatik euskarara», *Zeruko Argia* 375, 1970-05-10.
- (1974): *Euskara batua zertan den*, Oñati: Jakin.
- (1977): *Oinarri bila*, Donostia: Alvarez-Lorea.
- (1978): «Fonetika baturuntz (zenbait proposamendu)», *Euskera* XXIV (2. aldia), 683-690 (www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/36104.pdf).
- (1979): *Euskal aditz batua*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- (1980): *Euskal fonologia*, Donostia: Ediciones Vascas.
- (1984): *Euskal azentuaz*, Donostia: Elkar.
- Aurrekoetxea, Gotzon (2004): «Txillardegi eta euskara batuaren kondairaz», J.L. Alvarez Enparanza Txillardegiri buruzko jardunaldiak, Koldo Mitxelena Kulturunea, urriaren 4, 5 eta 6an ([i.gipuzkoakultura.net/mjazurmendi.pdf\).](http://txillardegi.gipuzkoakultura.net/gotzonaurrekoetxea.pdf).</p>
<p>Azurmendi, Mari Jose (2004): «Txillardeg</i>iren alderdi soziolinguistikoa», J.L. Alvarez Enparanza Txillardeg</i>iri buruzko jardunaldiak, Koldo Mitxelena Kulturunea, urriaren 4, 5 eta 6an (<a href=)

XABIER ISASI

Adimena eta kemena, batasunaren ingeniari.
Jose Luis Alvarez Enparantza, soziolinguista

Bilbon, 1958ko abenduaren 13-14 egunetan, *Euskalzaleen Biltzarrean*, Jose Luis Alvarez Enparantza irakasleak «Batasunaren bidea» izenburuko hitzaldia egin zuen. *Euskera* agerkariak (IV. zk., 1959) argitaratu zuen, eta hortik hartu ditut pare bat pasarte:

... euskeraren bideari. Bideari? Bai, jaunak. Bideari diot. Bide bat bakarra eta ezagugarriagoa baitago: ez pentsa au izkurtuko gauza danik. Arlo ontan kulturak agintzen du, eta zentzuak; ez misterioak. Orain artean etzirudien horrela; baña emendik aurrera burubide egin bearko genuke errege, eta ez txorakeria; jakinduria eta ez jakinezaren ausarkeria. [...] Guziok dakigu gure etsaiak zein diren. Baña gure arteko batasuna lortzen ez ba dugu, etsaiak izan edo ez izan, kalte besterik ez diogu geronek emango gure euskera aulduari, eta alperrik izango da gure etsaiak aipatzea (151. orrialdean).

Bazter askotan, geienetan gaur zoritxarrez, obeto dakite euskaldunak erderaz, euskeraz baño. Emen gauden guztiok, eskolatuak izanik, obeto mintzatzen gera erderaz, euskeraz baño; ez alere gu bakarrik: Durango aldean, gonbazio baterako; edo Eibar aldean, edo Tolosa'n erderaz bizi dira euskaldunak berak: zenbat ofiziñatan egiten da gaur euskeraz erderaz aña? Zenbat fabrikatan gertatzen da ori? (154. orrialdean).

Horrela mintzo zen Jose Luis Alvarez Enparantza Euskalzaleen Biltzarrean; berrogeita hamalau urte igaro dira orduz geroztik. Hitzaldi horretan aurki ditzakegu, nire ustez, Jose Luis Alvarez Enparantza soziolinguistaren aurreneko arrastoak. Jakintza-eremu horretan, soziolinguistikan, ez

dugu esango Txillardegi bazterturik bizi izan zenik, baina kasik. Jose Luisek lagun asko zituen, baina soziolinguistika alorrean, ostera, jarraitzaile, ez hainbeste. Soziolinguistikari dagokionez, hizkuntzaren *corpus* eta *estatus* alderdian ugari izan dira Txillardegiren ekarpenak: estandarizazioarekin edo euskara batuarekin hasi eta euskararen ahozko erabileraraino, lanik ezagunena, beharbada, bere eredu matematikoa izan da. Iruditzen zait oso ikuspegi murrizta erabili izan dela eta Txillardegi teoriagilea gutxietsi izan dela. Bai, andereak eta jaunak, Txillardegi militantea, idazlea eta irakaslea izateaz gainera, teoriagilea izan baitzen. Ikus dezagun.

Teoria, oro har, sistema logiko deduktiboa da; abiapuntuzko kontsiderazio eta hipotesien multzo bat jakintza-alor bati dagozkionak, azaldu nahi dituen gaiei buruzko proposamenak, alegia. Hori da, hain zuzen ere, Txillardegik soziolinguistika jakintza-alorrean egin zuena. Txillardegiren teoriaren abiapuntuzko kontsiderazioak eta hipotesiak honela laburbil genitzake:

1. Edozein bi hizkuntzen arteko ukipen egoeran hiru hiztun tipo aurki daitezke: A eta B hizkuntzen hiztun elebakarrak eta AB/BA hizkuntzen hiztun elebidunak.
2. A eta B hiztun tipo elebakarrak direnean, elkarren arteko ahozko komunikazioa ezinezko gertaera da elkarri ulertzen ez diotelako.
3. AB/BA hizkuntzen hiztun elebidunen komunikazioa A edota B hiztun elebakarrekin, komunikazioa izango bada, beti gauzatzen da elebakarren hizkuntzaz.
4. Elebidunen hizkuntza erabilera, beraz, hiztun elebakarren hizkuntzaren araberakoa da; elebidunek, elebakarren aurrean, ez daukate komunikazio hizkuntza auke-ratzeko betarik.
5. A eta B hizkuntzen hiztun elebakarren multzoak, biak egonez gero, A eta B hizkuntzen erabilera, maila batekoa edo bestekoa, gertaera segurua da. Bi hizkuntzen erabilera mailak, printzipioz, hiztun elebakarren mul-

tzoen tamainen araberakoak dira; osotara begiraturik, multzorik handienak erakutsiko du haren hizkuntza erabilera tasarik handiena.

6. A eta B hizkuntzen hiztun elebakarren multzoek antzeko tamaina dutenean, AB/BA hiztun elebidunen multzoen hizkuntz erabilerak eragiten ditu A edota B hizkuntzen erabilera tasak. Kasu horretan, hizkuntzen estatusa, boterea eta abar erabakigarriak dira hizkuntza bat baino bestea erabiltzeko.
7. Hizkuntza batek, B hizkuntza demagun, hiztun elebakarren multzoa galtzen badu, hizkuntza horren erabilerak gertaera segurua izateari uzten dio. B hizkuntzaren erabilera, beraz, zorizko gertaera bihurtzen da.
8. Hizkuntzen arteko ukipen egoeran, bi hiztun multzo besterik geratzen badira, A hiztun elebakarrak eta AB/BA elebidunak, B hizkuntzaren erabilera elebidunen elkarren arteko hizkuntzen erabileraren arabera da.
9. Edozein kasutan, B hizkuntzaren erabilera maila mugatua da; muga horren arrazoia A hiztun elebakarren multzoa da. Elebakarrek jartzen dute B hizkuntzaren erabilera mailaren muga, beraz.
10. B hiztun elebakarren multzoa desagerturik, hizkuntzen arteko ukipen egoeran dauden hizkuntzak *egoera asimetrikoan* geratzen dira. A eta B hizkuntzen arteko simetria berreskuratu ahal izateko, edo hiztun guztiak AB/BA elebidun bihurtzen dira edo B hizkuntzako elebakarren multzoa berrosatzen da hizkuntza bakoi-tzak antzeko tamainako hiztun elebakarren multzoa izan dezan.
11. Hiztun elebakarren multzoa galdu duen hizkuntza, B hizkuntza, *asimetria jasaten duena, hizkuntza gutxitua* da.
12. A hizkuntza da, berriz, *edonork, edonon eta noiznahi erabil dezakeena, hizkuntza (komun) nagusia* bihurtzen da. A hizkuntza da, beraz, *asimetriaren onuraduna*.

13. Hizkuntzen arteko ukipen egoera asimetriko horretan, B hizkuntzaren erabilera maila, besteak beste, *elebidunen hizkuntzarekiko leialtasunaren funtzio zuzena* da.
14. AB/BA hiztun elebidunen proportzioa ezagutzen badugu, itxaro daitekeen B hizkuntzaren *gorengo erabilera maila zenbatekoa izan daitekeen kalkula daiteke*. Hau da, elebidunen artean beti B hizkuntza aukeratu-ko balitz, erabilera-tasa kalkulagarria izango litzateke.
15. Hiztun guztien arteko hizkuntza harremanak gertagarri daitezkeela kontsideratzen badugu eta hizkuntza gutxituaren erabilera-tasaren goi-atalase maila gainditzten ez bada, esaten dugu *hizkuntza egoera isotropia-koa* dela.
16. Hiztun guztien arteko hizkuntza harremanak gertagarri daitezkeela kontsideratzen badugu eta hizkuntza gutxituaren erabilera-tasaren goi atalase maila gainditzten bada, esaten dugu *hizkuntza egoera anisotropia-koa* dela.

Aipatu horiek dira, besteak beste, *soziolinguistika matematika* teoriaren abiapuntuzko kontsiderazioak eta hipotesiak. Aipatu ditugun hamasei horiek ez dira bakarrak, jakina. Jose Luis Alvarez Enparantza, ezaguna denez, linguista bikaina zen; Txillardegi izan zen, beste batzuen artean, euskara batuaren aitaponteko bat eta *Bat* soziolinguistika aldizkariaren sortzaileetariko bat. Txillardegik ondo baino hobeto ezagutzen zuen XX. mendeko soziolinguistika, ezagutzen zituen teoriak eta teoriagileak, harreman zuzenak izan zituen horietako askorekin. Teoria askotatik eta teoriagile askorengandik jaso zituen ekarpenak, bere egin zituen eta bere teorian integratu zituen. Ez baitago, egun, teoria oso bat huts-hutsetik sortzerik aurreko ikerketak aintzat hartu gabe. Teoriako berrikuntzak beti abiatzen baitira lehendik egindakoen beste teoretatik, beroriek osatzeko edo zuzentzeko.

Jose Luis irakasle eta ikertzaile peto-pettoa zen, pasioz eta grinaz irakasten eta ikertzen zuen. Berdin zion jakintza-alorra gramatika, fonologia, glotopolitika zein soziolinguistika

izan; Txillardegiren kemena, amorrua batzuetan, islatzen zen bere idazlanetan, eta maiz haserre hura agerikoa zen bere idazki eta hitzaldietan. Sutsua eta, aldi berean, abegikorra, horrela gogoratzen dut Jose Luis irakaslea eta iker-tzailea. Gauza asko ikasi genion eta gauza asko zor diogu Txillardegiri. Irakasle izatearen zorrea izan nuen, eta baita ere, lankide, ikerketa-buru, burkide eta *Bat* aldizkariko zuzendari. Jakintza-ertz askotariko gizon harengandik gauza askok erakartzen ninduen, baina soziolinguistika matematikoa izan zen berarengana estuen lotu ninduen. Ordu asko eman zion, eman genion, soziolinguistika matematikoari, neke handiak baina errekonozimendu urria ekarri zizkion Txillardegiri.

Txillardegi buru-bihotzez konbentzituta zegoen soziolinguistika matematikoa oso baliagarria zela hizkuntza gutxituen egoera ulertzeko eta berreskurapen planak egiteko. Ere mu horretan, berriz, etsita eta bakarrik sentitzen zen. Ez zuen ulertzen zergatik izaten zen horren interes eta jakin-min gutxi, zergatik ez zegoen ikasle gehiagorik bere doktorego ikastaroetan. Ahaleginak eta bost egin zituen soziolinguistika matematikoa azaltzeko eta zabaltzeko; euskaraz ez ezik, frantsesez, ingelesez eta gaztelaniaz argitaratu zuen, hitzaldiak, mintegiak eta ikastaroak egin zituen. Alabaina, bere soziolinguistika matematikoa apenas aipatzen da Txillardegiren ekarpenen artean.

Beharbada, soziolinguistika matematikoa izango da Txillardegiren bigarren mailako ekarpena, beharbada. Baliteke Txillardegiren ekarpenak gramatikan, fonologian edo glotopolitikan horren handiak izatea, ezen soziolinguistika matematikoaren garrantzia estalirik geratzen den. Batek daki. Alabaina, soziolinguistika matematikoa oso garrantzitsua da. Jose Luisek aspaldian aurkitu zuen ezagutza eta erabileraren arteko nahaspilako mataza-hariaren muturra. Bere ekarpen teorikoa eta praktikoa erabat argigarria da hizkuntza gutxituen ezagutza eta erabileraren arteko auzia ulertzeko eta azaltzeko.

Burubidea proposatu zigun Jose Luisek. Burubidea ezagutza eta erabileraren arteko mataza harilkatzeko. Ez da zaila: aurrenik eta behin euskaldunak behar ditugu, herritar guztiak, ahalik eta gehien. Horretarako, ahalik eta euskaldun gehien lortzeko, euskara estandarra behar dugu, eremu eta eginkizun guztietarako erabilgarria den hizkuntza: euskara batua. Euskaldunok gure buruaren jabe izan behar dugu, eta euskarak euskaldun biziarazi gaituen neurri berean, guk, euskaraz egiten dugunean, euskara eraiki eta biziartzten dugu. Burubidea eta zentzuak, ez misterioa; jakinduria, eta ez jakinezaren ausarkeria, ekin eta jarrai.¶

ALAITZ AIZPURU

Txillardegi eta pentsamendua

Txillardegiren pentsamenduaz hitz egitea egokitu zait niri. Eta aitortu behar dut ataka ederrean pasa ditudala egun batzuk zertaz hitz egin erabaki ezinik. Jakinekoa da Txillardegiren pentsamenduaz solas labur bat betetzeko ez dela beste munduko esfortzurik egin behar, gaiak soberan baititu. Pentsamenduaren alor desberdin ugari ukitu zituen eta, ondorioz, ez da falta zer aipa. Liburu eta artikuluru ugari utzi ditu, eta bada, hortaz, zer gogoratu. Hori gutxi balitz, Euskal Herriak azken 50 urteetan ezagutu dituen eztabaida eta borroka garrantzitsu guztietan ere zuzenean inplikatu zen, eta bere iritziek beti eman zuten eta ematen dute oraindik zeresana. Gerraosteko belaunaldian bide erakusle, konprometitu aspergaitz, borrokalari nekagaitz. Euskal herrigintzako erreferente nagusia. Hizpiderik, beraz, ez da falta.

Gaurko nire solasa aipatutako gai horietako guztietako edozeinek mereziko luke. Eta hori dela eta, ibili naiz zer kontatu eta ondorioz zer baztertu erabaki nahian. Azkenean, Txillardegik bere bizitzan sarritan esango zuen hitz existentsialista bat edo hitzetan existentsialistena erabiliz, «hautatu» beharra izan dut.

Txillardegik bazituen autore kuttun batzuk, bere desterruko lehen urte haietan horien lanak sakonean ezagutu eta bizitza guztirako irakasle eta gidaritzat izango zituenak. Sartre eta Russellez ari naiz, jakina.

Txillardegiren pena zen, Sartreri buruzko lan oso eta mardulik ez genuela euskaraz. Eta Sartrek euskal ezker abertza-

lean izandako garrantzia ezagututa, Txillardegik ezin zuen ulertu utzikeria hori.

Non gara euskal intelektualok? Non euskal idazleok? Non, bereziki, euskal gizartea ezkerretik eraiki nahi dugunon ekarpen sendo eta simetrikoa?

Tamalez, Txillardegi, azkenean, Sartreren euskarazko bilduma osorik gabe eta hainbat aldiz eskatu zuen Sartreren ohorezko kale edo enparantzarik ezagutu gabe joan zitzaigun.

Sartreri keinu txiki bat egin nahirik, intelektual engaiatu frantsesak gure intelektual engaiatu euskaldunetan izan zuen eraginaz arituko naiz. Ondoren, Paulo Iztuetak sakonago jorratuko duen gaiari sarreratxo moduan, Txillardegi existentzialistaz eta idazle konprometituz hitz batzuk esanez.

Txillardegi existentzialista / idazle konprometitua

Txillardegi existentzialista eta idazle konprometitua izan zela ezagun dugu. Gogora ditzagun, ordea, oso labur eta gainetik bada ere, existentzialista izateak berekin zekartzan ideia nagusi batzuk. Antiguatarrak bere bizitzan eta bere lanean beti oso presente izan zituen ideiak.

Existentzialismoak norbanakora, pertsonengana itzultzeko saiakera sutua egin zuen. Gizaki unibertsal eta abstraktuetatik urruti, lur batean, herri batean, hizkuntza batean, kultura batean, gorputz batean jaiotako norbanako konkretuenganazko itzulera izan zen.

Existentzialismoak norberaren autentikotasuna zuen helburu. Norbera den hori izatera ausartzea norbera den hori izatera iristeko. Norberaren askatasunaren konkista propioaren borroka. Bizitza autentiko bat izan nahi bada, ordea, lehenik eta behin askea izan behar da. Askea erabakitzeke eta askea ekiteke. Benetako askatasuna ekintzan gauzatzen baita.

Existentzialismoan ez dago baina askatasunik obligaziorik gabe, txanpon beraren bi aurpegi banaezin baitira. Norberaren askatasuna ingurukoenarekin hertsiki lotua baitago.

Gizakiak bere ingurukoekin, bere herriarekin konprometitu eta solidarioa izan behar du. Indibidualismoak galbidea baino ez dakar, konformismoaren katea bakarrik. Benetako existentzia batean, norberaren erantzukizuna ekidinezina da. Gizarte batean jaio gara eta hari zor.

Honaino existentzialismoaren errepassoa.

Goazen orain Txillardegiren *Horretaz* liburuko pasarte bat irakurtzera:

Gure gazte denboran ospe handia zuten Gregorio Marañon-en liburuek. Ez genuen bera guztiz begi onez ikusten, egia esan; Errepublikara garaian ezkerrean ibilitako intelektual famatua, Frankoren diktadurapean aise eta ohorez mugitzen zelako [...] Baina haren jakinduria polifazetikoaren mailaren aurrean, gudan sortzen zen mirespina ezkutagaitza zen [...] eta irakurri egin genituen lan historiko eta mediko literario batzuk. [...] Ni neu, Amiel-en kasua azaltzen zuen liburuak harritu ninduen gehienik.

Henri Frederic Amiel suitzarrak (1821-1881) bere «Egun-kari ezkutua» idatzi zuen 42 urtez, 17.000 orrialdeko corpus harrigarri bat osatu arte.

Hots, auto-azterketaz mamitutako liburu hori ez zuen Amielek inoiz argitaratzeko asmorik izan. Liburu bere buruarentzat idatzi zuen.

Kasu kliniko hau Marañonek aztertu zuen zehazki 1932an: *Amiel. Un estudio sobre la timidez*. Eta nik, 1950 inguru hartan, beste gazte askok bezala, harriturik eta oso gogoz irakurri nuen.

Handik urte batzuetara, eta ordurako Frantzia bizi nintzenez, Sartre-ren *Qu'est-ce que la Littérature?* irakurri nuen; eta %100ean Amielen kontrakarrean, Sartre anti-Amiel bat zela topatu nuen.

Eta euskal gizartean eragiteko nire asmoa indartu zuen.

Alegia: besterentzat idatzi behar dugula aldarrikatzen zuen Sartrek; inguruan eragiteko tresna zela luma. Eta honek bizkortu egin ninduen neure xedeetan.

Galdera hauek luzatzen zituen Sartrek lan horretan: zer da idaztea? Zergatik idatzi? Norentzat idatzi?

Imajina dezakegu nolako zirrara eta buruhaustea suposatu zion Txillardegiri eta bere beste hainbat garaikideri ira-

kurketa horrek. Bat-batean eta betiko galdera horiei erantzutea egokitu zitzaion.

Txillardegiren lanean, berdin du idatzia zer urtekoa izan, han eta hemen irakurtzen dira «herriaren zerbitzura», «euskaldunen zerbitzurako egin behar da lan», «euskaldunontzat idatzi behar dugu», «euskara batua eta euskal kultura euskaldunen zerbitzutan egin behar da» eta tankerako esanak.

2006ko *Jakinen* 155. zenbakian ere, *Jakinek* 50 urte bete zituela-eta zenbaki horretako agurra idaztea eskatu ziotenean, zer idatziko eta:

Eta horrela iritsi gara 155. ale honetara.

Eta galdera ziplo dator: «eta orain zer?».

Eta nik neure irizpidea emango dut: [*Jakinek*] 2006ko *Euskal Herri honen zerbitzuko saiatu behar lukeela ondoko 25 urteotan*.

Existenzialismoak garai hartako euskal gaztediari, Txillardegiri barne, euskaldun gisa bizi ahal izateko azken aukera bat eman zion. Kendu zieten kultura, hizkuntza, izaera berreskuratzeko lan tresnak izan ziren ideia haiek. Eta Txillardegik inork baino hobeto jakin zituen erabiltzen dese-gindako, hautsitako, zapaldutako, kolonizatutako herri baten eta herritar batzuen alde. Unibertsalismo zapaltzaile eta abstraktuen parez pare, euskal unibertsalismo konkretua eta partikularra babestu, aldarrikatu eta zaindu zuen, mindutako herri hori sendatu eta berregin nahian.

Urteak pasa dira eta berregiten dihardugu. Hautsitako herri honen berregiteari oraindik lan handiak falta zaizkio.

Eta, bukatzeko, 2006an Txillardegik luzatutako galdera ziplo dator berriz bueltan: «Eta orain zer?». Eta orain Txillardegirena ez, neure erantzuna emango dut, Txillardegiren pentsamenduaren ikertzaile eta ikasle naizen heinean. 2012a bukatzera doan honetan eta Euskal Herrian haize berri batzuk eta garai berri batzuk bizitzen, ikusten, sumatzen eta amesten ari garen garaiotan, Txillardegiren pentsamendua eta bere lan eskerga gaurko Euskal Herriaren eta gaurko euskaldunaren zerbitzuko erabili behar ditugu. Txillardegi

gazteari ideia existentzialistak bezala, guri bere lan eta ideiak gaurko herrigintzarako eta gizagintzarako ezin tresna egokiagoak baitzaizkigu. Horretarako, bere lan osoen bilduma bat lehenbailehen egin behar dugu, bere pentsamendua eta bere lan itzela fakultate eta eskoletan ezagutzera eman, euskal intelektual konprometitu, engaiatu honi zor diogulako ahanzturak eraman ez dezan. Etorkizunean ere Txillardegiren izena omenaldi eta plaza edo kaleren baten izena baino gehiago izan dadin.¶

PAULO IZTUETA

Txillardegi, intelektual engaiatua

Ekitaldi honetan parte hartzeko aukera eman baitidate, berriro Txillar adiskidearekin topo egin eta zorrak kitatzeko modua egokitzen zait. Zorrak esan dut, eta halaxe da, asko baitira nire oroitzapenaren zakuan gordeta dauzkadanak.

Artean hamazazpi urteko mutikoa nintzela, filosofi ikasle Arratiako Areatzako sakramentinoen ikastetxe nagusian, lehenik Leturiak eta geroxeago Peru Leartzakoak sekulako zirrara eragin zidaten, eta berehala ohartu nintzen zerbait berria irakurtzen ari nintzela, horrelako gairik euskaraz ez zela inoiz irauli, aro berri batean sartzen ari ginela. Egun egiaztatu baino ez da egin orduan, 1957an, gertatu zela egiazko etena euskal literaturaren historian tradizio klasikotik modernitatera. Bera ez zen bakarria izan, segur, han zeuden Krutwig, Mirande eta Aresti ere; baina guztien gainetik Txillarrek kutsaturiko existentzialismoak bereganatu ninduen, hainbestearino, ezen Erroman filosofi lizentzia egin eta gero, asmoetan nuela, gero gauzatuko ez bazen ere, doktore-tesia Gabriel Marcel existentzialista teistaz egitea, ez Erroman, Friburgon baino. Halabeharrak berriro Arratiako bailarara eraman ninduen irakasle-lanak egitera.

Handik laster, 1950eko hamarkada-bukaeran, Leturia eta Peru Leartzakoaren bizipenak, barne-asaldurak, izpirituan iltzatuta neuzkala, bigarren aurkikuntza bat egin nuen. Uda-partean Jokin Zaitegi Arratiako Lemoako Arrese familiara joaten zen egun batzuk egitera, Miarritzen zerbitzari-lanak egiten zizkion Pelikaneren etxera. Urtero joaten gin-

tzaizkion bisitatzera. Banekien, nahiz eta ez izan orotan berarekin gogaide, Leturiaren lehen atala, «Negua», *Euzko-Gogoan* eman zuela argitara eta aupadaz agurtu zuela, esanez horrelakorik ez zela inoiz euskaraz idatzi. Bisita horietako batean, ez dakit zehazki noizkoan, esan zidan Txillardegirekin Donostian hitzordua jarrita zeukala eta eserleku baten inguruan egin zutela elkarrengana, ez dakit non zehazki, eta bereziki nabarmenarazi zidan guztiz urduri atzeman zuela, alde guztietara begira, norbait atzetik balebilkio bezala. Garai hartan dena baitzen klandestino, kontu misteriotso hori entzutearekin batera sumatu nuen Euskadi Ta Askatasuna erakunde sortu berriko kide izango zela, edo izan zitekeela, eta hori pentsatzeak beste zirrara-mota bat eragin zidan, oraingoan estetikoa baino gehiago estetakoa, ez baitzen ohikoa maila horretako idazle bat bizitza pertsonala baldintzatzuzen zuten horrelako erabaki errotiko batekin konprometituta egotea. Zapalkuntzak erbesterako bidean jarri zuenean, erabat egiaztatu ziren nire orduko susmoak. Gizarte-konpromiso soilak norbait literato egiten ez badu ere, azkenaldion askotan errepikatu izan den bezala, ezingo da esan gizarte-arazoekin konprometitutako idazle batek literatura ona egin ez dezakeenik. Garrantzitsua da, eskola-curriculumean gertatzen den bezala, kontakizuna —irakur diskurtso akademikoa— nola eman, nola azaldu; garrantzitsuagoa, agian, zer esan, zer azaldu. Fikziozko eta ez-fikziozko muga literario horretan sasi asko dagoelakoan nago. Nire gogoeta horien errudun, berriro esan, Txillar da, muga ilun horretan bera ibili izan baita, noiz prosa literarioan noiz akademikoan. Egin izan zaizkion kritika formalista guztien gainetik, Txillar idazlea landu zituen esparru bietan bizi da. Eta zein gailen bizi ere! Baita Txillar literatoa ere. Zendu berritan, Donostiako Victoria Eugenia antzokiko sotoko aretoan, Donostiako euskal idazle batzuek haren literatur liburuetatik pasarte hautatu batzuk irakurri zituzten, eta, entzun ahala, atzoko mezu hura hain egunekoa egiten zitzaidan; plazer egin zidan, kontalaria orojakile izanda ere, belaunaldi berri

baten lekuko izandako ahots zoli, zuzen eta gordin hura be-larrian musika konpasatua bezala sentitzeak.

Eta gero, ni ere patuak erbestera eramanean ninduenean 1960ko hamarkada-bukaeran, hirugarren Txillar batekin aurkitu nintzen. Klandestinitateak modu askotara mozorro-tzen zituen bere izen-abizenak, baina izanak *Larresoro*, *Goie-netxe*, *Usako*, *Begiko*, *Aztabizkar* ezizenen atzean ezkutaezi-na zen baten luma salatzen zuen. Hasieran bera Belgikan eta ni Parisen, gero bera Iparraldeko kostaldean eta ni barrual-deko Hazparnen, erbestealdian beste hirugarren Txillar bat aurkitu nuen. Oraingoa hurbilagoa egiten zitzaidan, ezagu-nagoa. Ez nuen harreman berezirik izan, baina elkarren be-rrri bagenuen. Gogoratzen naiz Ternoseko bere etxera egin-dako bisitan etxe-inguruan libre zakur handi bat ikusi nue-la, artzain aleman horietakoa, eta geroztik jabetu nintzen animaliak biziki maite zituela. Erbestetik etxeratu eta gero, Amasako Bitarte baserrian beti izaten ziren bizpahiru zakur atarian etxe-zain eta bizi-lagun. Nork esango zidan Txilla-rren familiari esker ezagutu behar nuela lehen aldiz nire ai-taren sortetxea, Bitarte aipatua. Historiaren irria. Geroztik *Orangutanen uhartea* izeneko ipuinaren kontakizuna ere inoiz etorri izan zait burura, Txillarren luma, ez behin baka-rrik, gizakien eta animalien arteko horizonte hodeitsuan gal-duta bezala ikusi izan baitut.

Baina natorren harira, arestian aurreratuta utzi baitut bes-te Txillar bat ezagutu nuela, polifazetikoagoa, neurri batean berria hori ere. Handizka haren hiru aurpegi dauzkat au-rrean: Txillar pentsalari politikoarena, Txillar euskal kultu-raren bultzagilearena, Txillar intelektualarena. Luze joko lu-ke aurpegi horietako bakoitzean sakontzeak, baina aurrera dezadan zerbait.

Txillardegiren kezka politikoa, Euskal Herri euskaldun, subirano eta sozialista baten ametsa, gogo-bihotzetan erro-tua egon zen haren bizitza guztian, beti ezkerrean, intelek-tual luzitua zen aldetik, askotan jarrera kritikoa agertuz, baina beti herriari fidel izanez. Azkeneraino. Eztabaida na-

gusi gehienetan presente zegoen. Noiz ez? Existenzialismoak ortodoxia katolikoa auzitan jarri zuenean, ETAk nazionalismo historikoaren immobilismoarekin hautsi zuenean, Erakunde horrek berak V. Batzarrean sozialismotik marxismorako jauzia eman zuenean, Erakundearen barruan joera espainoleko zatiketak gertatu zirenean, eta abar. Hori dena esan gabe ezin da ulertu *Branka* aldizkariaren sorrera. Noski, sortzaileen artean Txillar aurkitzen da, eta horren berri berak ematen du bildumari egindako hitzaurrean. Hor material ederrik bada norbaitek iker nahi baleza.

Txillar politikoaren atzean, ordea, haren zoru sakonago batean, Txillar kulturgilea zegoen. Izan ere, kultur militantea izan zen beste militantzia mota guztien gainetik. Euskalgintzara zuzendutako militantzia zen harena. Eta maila horretan ere bere arrastoak utzi zituen. Iñaki Beobiderekin batera, Irakur Sail argitaletxearen sorreran egon zen, eta bertan hainbat liburu argitaratu ziren, horien artean *Sustrai bila*, arrakasta handia izandako bere liburua. Baionako Euskal Elkargoa argitaletxearekin ere bazuen zerikusia. Sortzen ziren liburuen gizarteratzeaz ere benetan arduratuta egon zen, eta kultur gune hori ere asko zaindu zuen.

Baina niri, batez ere, Txillarren hirugarren aurpegia interesatzen zait: intelektualarena. Beharbada ezagunena ere horixe dut. Jokin Apalategik eta biok *Sei idazle plazara* argitaratu genuen Jakinen 1974an, bi tomo txikitan, eta horien artean dator Larresororen izena, Jokinek aztertzen duena. Berak bere egiten duen ikuspegi estrukturalistari barne-dinamikarik kausitzen ez badio ere, liburu horretatik asko da jasotzekoa, nik bederen bai, hura irakurriz ikasi bainuen hizkuntza bat, edozein, ez dela komunikabide huts, hori eta areago, baita hizkuntza komunitate bati darion mundu-ikuskeraren berezi bat ere, estetika bat. Zentzu horretan, *Hizkuntza eta pentsakera* (Etor, 1972) liburua oinarrizko erreferentzia izan da erbeste-ko haren liburuen artean, alboan garai bereko Koldo Mitxelena-*ren Zenbait hitzaldirekin*, edo Joxe Azurmendi-*ren Hizkuntza, etnia eta marxismoarekin* batera irakurri beharrekoa.

Franco hil eta gero etxeratu ginenean, azkenik, Txillarrek euskara batuaren inguruan egindako lan eskergez jabetu nintzen Orixeri buruzko lana egiterakoan. Horren fede *Orixere eta bere garaia* (1992) liburuko atal luze batean ematen dut. Nire aburuz, bere ekarpen hori ez da dagokion neurrian aitortu izan. Txapela Euskaltzaindiak jantzi zuen, baina euskaltzain ez zirenen ahaleginek eraman zuten neurri handi batean portu onera, bultzagile eragileenetako bat Txillar izaki eta horren ondoan Joseba Intxausti, *Jakinen* zuzendari berria, belaunaldi berriko idazle-andana handiarekin. Belaunaldi berriko idazle-masa horrek eragin zion bi joera kontrajarrien arteko balantzari batuaren alde.

Bukatzer a noa: Txillarrez asko hitz egin da, noiz alde, noiz kontra. Orixerekin bezala. Eta jarraituko du leloak. Hori haren obra bizi den seinalea da. Haren curriculumean, beharbada, ez dira agertuko ohorezko zenbait titulu: euskaltzaina, edo unibertsitate-katedraduna, edo nik al dakit zer. Agian, engaiatua, konprometitua, euskaraz esanda hitzekoa izatearen ordainak dira horrelako paradoxak. Hasieran esandakora nator: Iparraldeko liburu batek izenburuan dakarren bezala, «obrak mintzo», azken batean egindako lana baita historian gelditzen den euskarri nagusia.

Aski diat, Txillar. Guztietan gogaide izan ala ez, mila esker higandik ikasi dudan guztiarengatik. Aski diat jaso, lotsatzeraino. Solasaldi hau sobera luzatu gabe, agur bero bat *Haizearen bestaldetik*, eta ikus arte.¶

ARTEA 143

Artea ikastea gudan
Zer da normaltasuna?
Gudako emakume baten dekonstrukzioa

HAIZEA BARCENILLA

TEKNOZIENTZIA 149

Zientzia, politika eta geografia
Errealitate egoskorra

INAKI IRAZABALBEITIA

LITERATURA 155

Bidaia bat
Zer gertatzen da...
Esaidazu, benetan... Zer gertatzen da...

GOIZALDE LANDABASO

SOZIOLINGUISTIKA 161

Eskola eta hizkuntza gutxituen gainbehera
Eskola eta hizkuntza gutxituen iraupena
Arrue ikerketa

LIONEL JOLY

GLOKALIA 168

Suminduen bolbora bustia
Pott-modernismoaren ajeak
Konfiantza eraiki

JOSU LARRINAGA

Armada eta aireportu batez gain, arte museo bat da edozein estatu modernoren osagai giltzarria

Khaled Hourani

Nazioarteko Palestinar Arte Eskolako zuzendari artistikoa

Artea ikastea gudan

Zaila izaten da gudan dagoen herrialde batean artearen papera aldarrikatzea. Herrialdea, gudan egoteaz gain, okupatua, legezkotzat jo gabe eta salbuespen egoeran badago, askoz zailagoa dirudi, badaudelako premiazkoagoak diren beharrak. Eta hala eta guztiz ere, Palestinan arte eskola bat sortu zen 2006ko abenduaren 7an, horren lehen ideia abian jarri eta urte batzuk beranduago. Bertako hainbat artistek bultzatu zuten, eta Europan eta Estatu Batuetan lanean zeuden palestinar profesional anitzek bueltarako biderei ekin zioten proiektu berri horri euren ilusioa gehitzeko.

Antolamendu neokapitalistak dirua ematen ez duen edozein ekintza gainazalezkotzat jotzera bultzatu nahi bagaitu ere, ez da zorizkoa, esaterako, Frantziako Iraultza gertatu zenean, erabaki azkarrenetako bat Louvrea herriari irekitzea izatea. Jakina da estatu modernoaren irudi berriaren sorreran arteak funtsezko rola jokatu zuela. Aurretik ere entitate politiko-kultural eta sinesmenen inperioak estrategia beraz baliatu ziren: Atenasek Partenoia eraikitzerakoan, pertsiarrei guda irabazi eta gero; Augustok Ara Pacis eta Erromako monumentuak altxatuz, Inperioa aldarrikatu bezain laster; eta Eliza katolikoak, zer esan, bere instituzionalizazioaren sorreratik, eta batez ere Trentoko kontzilioaren ondorioz. Beraz, arteak kolektibitate zein banakoaren sentimendu eta ideiak irudikatzeke aukera duenez gero, ez da harri-

tzekoa Palestinan ere gaitasun horiek garatzen lagundu diezaieketen instituzioak aldarrikatzea.

Palestinan maiz gertatzen den bezala, kanpoko organismo baten laguntza nahitaezkoa izan zen lehen pausoak emateko; kasu honetan, Norvegiako Atzerri Ministerioak sustatu zituen Ramalako International Academy of Art Palestinen hasierako hiru urteak. Hortik aurrera, diru laguntza desberdinak jasoz joan da, nazioarteko komunitate artistiko osoaren bultzadaz; eta graduko ikasketez gain, laster master bat sortzeko aukera izatea espero dute arte eskola berezi honetan.

Ikasle gutxi sartzen dira urtero, baina eskolaren txikitasunak tamainan ez du kalitatearekin zerikusirik: irakasle bikainak dituzte, hala nola Emily Jacir palestinar-italiar-amerikar artista, mundu osoan zehar sariak jasotzen ibili dena azken urteotan. Eskolaren zuzendaria urte askotan Ingalaterrako eskoletan lan egindako Tina Sherwell doktorea da, hezkuntzaren ikuspegi aurreratu eta sortzailea duen pertsona. Aldi berean, zuzendari artistikoa Khaled Hourani palestinar artista da, Europako hezkuntza sistema eta pentsamenduari kontrapisu egiten diona. Honela, kanpoko eta bertako irakasle eta hizlarien oreka bilatzen da, bertako pentsamendu eta egoerari erantzun emateko pertsonak trebatuz, ez soilik arte munduaren nazioarteko merkatuan buruz buru murgilduko diren ekoizle artistikoak bultzatuz. Izan ere, akademiaren oinarrietan ezartzen da «memoria, historia eta identitate kolektiboa mantentzeko» betebeharra dutela, munduan garatzen diren arte korronteeekin lotuz eta Palestinako artistak behar horiei zein nazioarteko diskurtsoei erantzuteko heziz.

Baina estatu berrien irudiak sortzeaz gain, arteak duen gaitasuna mundua desberdina izan daitekeela imajinatzen laguntzean datza. Eta beste mundu bat imajinatzeko gai bagara, aldaketak burutzeko lehen pausoak eman ditugu. Zentzu horretan, ez da horren zaila Palestina bezalako testuinguru batean artearen beharra aldarrikatzea.

Zer da normaltasuna?

Arte eskola bat izateko beste arrazoietakoa bat Palestinako biztanleek bizi nahi duten normaltasuna da. Hots, okupaziopean egoteak mozten al du guztiz eguneroko bizitza? Zinez, asko eraldatzen du, baina palestinarrek jarraitzen dute umeak eskolara eramaten, lanera joaten, dendak irekitzen eta kalean janaria saltzen; jarraitzen dute medikuen kontsultak jasotzen, loreak ureztatzen ura dutenean, lagunak bisitatzen eta unibertsitatera joaten. Hots, palestinarrek Israelek ukatzen dien bizitza arruntari eusten diote, eskubide baten moduan, bizitzeko aukera bat den heinean. Zentzu horretan, are normalago arte eskola bat nahi izatea. Ez al du Palestinak, beste edozein lurraldek bezala, artea irakasteko aukerarik izango? Kultura ahaztuko dugu, egoera militarrean bizi garelako, edo kontrakoa, kulturari eutsiko diogu, egoera militarrean gizaki mantentzen gaituelako?

Dena den, ezin ukatu Palestinako «normaltasuna» ez dela, adibidez, Euskal Herrian bizi duguna. Lurralde bakoitzak bere «normaltasuna» du, eta Palestinakoa ez da guretzako batere normala. Lurraldetik mugitzerakoan aurki daitezkeen buruhaustekak argiak dira. Produktuen mugikortasunerako arazoak ere nabariak eta ondorio handikoak dira. Baina jendeak, mirari baten moduan, aurrera egiteko moduak aurkitzen ditu, eta «normaltasun» berriak ezartzeko gauza da. Fenomeno horri ikusgarritasuna emanez egin zuten lan Field Work kolektiboko kideek (Nis Rømer eta Lise Skou), Ramalan arte akademiako hemezortzi ikaslerekin burututako tailerrean.

Workarounds (Itzulinguruak) marrazki seriea egiteko, ikasleekin batera palestinarrek euren eguneroko bizitzan sortu ohi diren arazoei bilatzen dizkieten behin-behineko konponbideak elkartu eta irudikatu zituzten. Esaterako, etxe gainetan eraikitzen diren ur zisternak, Israelek ur mozketak burutzen baditu, erreserbak izateko. Edo murrura iristen ari direnean, israeldar taxi batera aldatzea, kontrolean

gelditua ez izateko aukera gehiago ematen duelako. Hots, erregistratuak geratzen ez diren eguneroko ekintzak, anekdotikoak eta bigarren mailakoak diruditen arren, paisaia, bizimodua eta herrialde oso baten pentsatzeko modua eraldatzen duten ezaugarriak direlako. Eraso armatuak ez bezala, historiaren urtekarietan idatziak geratuko ez diren elementuak dira, baina okupaziopean dagoen herri gehienarentzat, eguneroko bizitza leherketa batek baino gehiago markatzen dute.

Askotan ahazten zaigu okupaziopean bizi den herria oraindik bizi dela; eta bizitza hori dela maiz, bere alderdi guztiekin, bere mugimendu, sorkuntza gaitasun eta indarra-ekin, iraupenerako armarik indartsuena. Eta arrasto idatziak utziko ez dituen arren, utziko ditu bestelakoak jendearen mentalitatean. Field Workeko kideek eta arte akademiako ikasleek, euren lanaren bidez, Palestinako bizilagunei gogorazi nahi izan zieten indar hori ez dutela galdu, eta, gainera, indar hori irudikatua eta mantendua izaten ari dela.

Gudako emakume baten dekonstrukzioa

2010eko irailean, Eindhoveneko Van Abbemuseum-ak eskaera berezi bat jaso zuen: Palestinako arte akademiak Picassoren 1943ko *Buste de femme* pintura maileguan uztea eskatu zion. Istorioa gehiegi ez asmatzearen, esan behar da Van Abbe eta akademia aurretik ari zirela komunikazioan, museoko Charles Esche zuzendaria Khaled Houranirekin aspaldi ari baitzen eztabaidatzen zein paper bete dezakeen, eta bete beharko lukeen, geure garaiko museo publiko batek munduan dauden egoerei erantzuna eman eta horien aurrean posizio argi bat hartzeko. Komunean egin zitezkeen hainbat proiektu baloratu eta gero, azkenean arte akademiak museo-ko Picassoren margo hori erakustea eskatu zuen.

Sinplea dirudien eskakizuna ez da, zinez, hain erraza. Hasteko, artelanek ondare balioa dutelako, eta, ondorioz, bidaiatzen dutenean, gertatu ahal zaien edozein zoritxarri

erantzuten dion aseguru bat behar dutelako. Noski, gutxi dira okupaziopean eta herrialde bezala erregistratua ez dagoen lurralde batera bidalketa bere gain hartuko duten arte aseguru etxeak, euren lan egiteko printzipioa izanik zoritxarra ez dela gertatuko eta, ondorioz, ezer ez dutela ordainduko. Palestinako kasuan, printzipio hori oso zalantzakoa da.

Bestetik, zailtasun juridiko-geografiko batekin ere egin zuen topo museoak: Palestina ofizialki existitzen ezenez, legalki ia ezinezkoa zen bertara zihoan lan baten aseguru eta bidalketa antolatzea. Munduan leku bat badu ere, Ramalaren existentzia ez da paperetan nabari. Eta nola bidali Picasso bat, bere balio handia kontuan hartuta gainera, existitzen ez den lurralde batera?

Horri gehituta, Palestinan ez dago museorik. Eta artelan historikoez, erakutsiak izateko, baldintza batzuk bete behar dituzte, orokorrean museo batean bakarrik betetzen direnak: temperatura eta hezetasun maila egokia eta iraunkorra, segurtasun neurri minimoak eta antzekoak. Beraz, Van Abbek bidalketa ziurtatzeko modua bilatzeko erantzukizuna hartu zuen bere gain, eta arte akademiak artelana erakusteko leku egokitu bat lortzearena.

Artelana ikasleekin batera hautatu zuen Khaled Houranik, eta aukeraketarako hainbat funtsezko arrazoi zeuden. Lehen, Picassok Parisko okupazio bitartean egindako lana zela; beraz, artearen biziraupena eta boterea erakutsi nahi zuena. Bestetik, emakume baten errepresentazioa delako, islamiarren artean gutxitan izaten den ezaugarria. Eta, bestetik, Picasso ez delako inoiz Palestinan erakutsi. Bertako tradizioak beste ildo batetik doazen heinean, mendebaldeko artearen historiako izen ezagunenek ez dute sekula Ekialde Hurbila ikusi. Ikasleek margo horren aurrean sor zitezkeen erreakzioak ikusteko gogo biziak zituzten.

Pasadizo eta negoziazio askoren ostean, bi alderdiek beren lana burutzea lortu zuten, eta 2011ko ekainaren erdialdean iritsi zen Picassoren *Buste de femme* Ramalara. Eskolan gela berezi bat eraiki zitzaion, txikia baina iraunkorra eta

mantentzeko erraza, lanak behar zituen baldintzei eusteko prest. Inaugurazioarekin batera, prozesu guztiaren berri ematen zuen dokumentala erakutsi zen. Eta hilabete batez, Ramalako biztanleek Picassoren margo bat ikusteko aukera izan zuten.

Beharbada instituzio publiko batek horrelako ekintzetan sartzeko duen betebeharra oso zalantzarria dela pentsatuko dute askok. Ziurrenik, garestia izan zen Picasso Ramalara bidaltzea. Baina bidalketa horrekin lurralde baten existentzia frogatzen duen dokumentazioa lortu da; Palestinako arte akademia munduko beste edozein instituzio eta museo bezala tratatua izan da, termino horizontal eta berdintsuetan; eta, are gehiago, Ramalako salbuespen egoera apurtzen lagundu du, guztiz ezinezkoa zirudien gertakizun bat gauzatzuz. Tamalez, asko dira munduan modu hutsalagoan gas-tatzen diren diruak eta esfortzuak.¶

Zientzia, politika eta geografia

Pasa den udazkenean euskal herritarren eta komunikabideen atentzioa erakarri duten hiru hauteskunde-prozesu bizi izan ditugu. Etxean izan dugu bat, paraje bestea eta itsasoaz haraindi hirugarrena. Eusko Legebiltzarrerako, Kataluniako Parlamenturako eta AEBetako lehendakaritzarako hauteskundeak izan dira. Hirurek izan dute interes politiko handia. Armen hotsa atzendu denean nolako izango zen EA Eren mapa politikoaren puzzlea irudikatuko zuen aurrenak. Bigarrenak Kataluniaren erabakitze eskubidea aldarrikatzen duten indarrei herritarrek nolako babesa emango zioten zuen galdegaia. Hirugarrenak munduko estatu bote-retsueneko lehen presidente beltzak agintea errepikatzerik izango zuen zeukan argitzear.

Hiru kanpainez elikatu gaituzte komunikabideek. Gurearekin betekada izateko arriskuan ibili izan gara, Kataluniakoan gartxuagoa izan da jatena, eta Atlantikoaz bestaldekoaz komeni baino gehiago jaten eman ote diguten dut susmoa.

Ozeanoaz haratagoko hauteskunde-kanpaina horiek geurek ez dituzten parametro batzuk izaten dituzte kasu askotan. Alabaina, hemengoek gero eta gehiago partekatzen dute haiekin hauteskunde-prozesuak biltzen dituen zelofana, non formak mezuak baino garrantzi handiagoa hartzen duen. Dena den, aldea dago hautesleek inportantetzat jotzen dituzten gaietan. Horietako asko zientziaren edo teknologiaren esparrukoak dira, nahiz eta eztabaida politiko-ideologiko hutsaren borrokalekura eramaten diren.

Zer pisu du eztabaida politikoan zientziak gure inguruko hauteskundeetan? Gogoan al duzue lehendakarigairen bat azkeneko kanpainen zientzia-gaiak sakon eta berariaz trata-

tzen? Komunikabideetako eztabaiden agendan egon al dira? Ez, ezta? Gehienbat aipu orokor eta azaleko batzuk I+Gren onuraz eta horretan inbertitu behar dugula, aldaketa klimatikoari aurre egin behar zaiola, energia aurreztu behar dela, etab. Haustura hidraulikoaren, transgenikoen edo antzeko gai puntualen bat ager daiteke zipriztin moduan. Bestalde, itxuraz muin zientifikoa izan dezaketen gaiak, errausketarena etsenplurako, posizionamendu politiko taktikoaren guda-zelaira bideratzen dira; batzuek eta besteek interes koiunturalen arabera usatzen duten NIMBY gertaera bat, adibide horren kasuan.

Onar dezagun, euskal hautesleek ez dute bere botoa ematen hautagaiak dituzten zientzia-iritziak edo alderdiaren politika zientifikoak baloratuz. Beste faktore batzuek eragiten diote hautuari.

Ez dizuet deus berririk argituko esaten badizuet AEBetako politikan eta hauteskundeetan oinarri zientifikoko gaiak pisu nabarmena dutela. Herritar askok 'zientzian' oinarritutako bozka ematen dutela. Egia esateko, 'ustez zientzian oinarrituta' idaztea egokiago zatekeen. Edota, antzientzian? Ebo-luzioa ezeztatzea, aldaketa klimatikoa ukatzea, zelula-amekin lana egin ahal izatea eta antzekoak eztabaida politikoa- ren erdigunean egoten dira, tamalez, karga ideologiko itze- larekin zamatuta. Hortaz, eztabaidaren alde batean edo bes- tean egotea uste politiko-erlijiosoekin egoten da lotuta, eta ez hainbeste egia zientifikoarekin.

Joan den udazkeneko AEBetako hauteskundeetan harira bi informazio interesgarri aurkitu ditut hautu politikoa eta uste zientifikoa lotzen dituenak.

Lehenak politikari errepublikanoen eta demokraten zientzia usteak analizatzen ditu, bereziki faktu zientifikoei buruzkoak. Bigarrenak bi hautagai nagusiek zientzia-auzi bazu- en aurrean dituzten iritziak azaltzen ditu.

Zer ukatzen dute bada demokratek? Oro har, politikari demokraten artean zientziaren ukazioa ingurugiroarekin eta osasunarekin egoten da lotuta; gure artean bereziki ezkerre-

ko indarren artean izango lukete isla jarrera horiek. Horieta-ko ukazio batzuk aipatzearen: eskuko telefonoek minbizia eragin dezaketela edo txertoek autismoa sor dezaketela. Errepublikanoen partean, ordea, eboluzioaren teoria edo aldaketa klimatikoa ezeztatzea dira ukaziorako gai izarrak.

Zientziaren egiaren kontrako muturreko jarrera ideologi-ko horiek boto-emaileen kopuru adierazgarri baten hautuari eragiten diote, errepublikanoen artean bereziki. Hortaz, ez da harritzekoa errepublikanoen artean hautesleen begirunea lortu nahi dutenek zientziaren ukazioaren olatuan surf egiten jardutea olatuaren jitoari so unean uneko txanparik egokiena hartzeko.

Romney presidentegai errepublikanoa surflari iaio agertu da. Bere hautagaitza aurkeztu zuenean, 2011ko ekainean, argi eta garbi adierazi zuen bere ustez aldaketa klimatikoa gertatzen ari zela eta gizakiok genuela erantzukizuna. AEBetako kobazulo mediatikoaren erasoja jaso zuen. Urte bereko urrian aldaketa klimatikoa onartu arren, adierazi zuen horren erantzulea nor zen ez zegoela garbi eta bilioika dolar erabiltzea CO₂ emisioak murrizteko ez dela biderik egokiena. Alabaina, errepublikanoen izendapena jaso ondoren, 2011ko ekaineko jarrerara itzuli zen. Norberaren konbikzioen sendotasunaren adibide polita, alajaina!

Antizientziaren olatu horretan surfean ibiltzea ezinbestekoa bihurtu zaie hautagai errepublikanoei hautesleen babesa lortu nahi badute. Jazoerek hori erakusten dute. Zientziaren kontrako adierazpenak eginez gero, hautagai errepublikanoek beren hautesleen babes handiagoa lortzen dute. Dena dela, askok ez dute surfean ibili behar, antizientzian lontan dabilzalako. Tamalez, horrelako jarrerak dituzten hautetsiek zientziari eragiten dizkieten erabakiak hartu behar izaten dituzte gero. Todd Akin, Missouriko kongresista, ezagun bihurtu zen gure artean esan zuelako bortxaketaren ondorioz haurdun gelditzea oso bitxia zela, «bortxaketa legitimoa baldin bada, emakumezkoen gorputzak badituelako mekanismoak guztiz ixteko eta haurdunaldia eragozteko».

Ba, Kongresuko Zientzia, Espazioa eta Teknologia batzordeko kidea zen. Zorionez, bere karrera politikoak eten bat izan du, 2012ko hauteskundeetan senaturako lehiatu baitzen eta kargua jadetsei ez.

Zientiaren ukazioa AEBetako gizartean errotutako fenomenotzat jo daiteke. Ez da beti horrela izan. Nazio horren fundatzaileak zientziazaleak ziren, eta Thomas Jeffersonek berak, legegizona izanik ere, zientzialariarekiko oso interes bizia izan zuen. Nola lortu du marjinalitatetik erdigunera iristea. Historia jakingarria da.

Mende bat jo behar da atzera, eboluzioaren teoriari buruzko eztabaidetara. Garai hartan AEBetako lehendakari-tzarako hiru bider borrokatu zen William Jennings Bryan politikari demokratik (http://en.wikipedia.org/wiki/William_Jennings_Bryan), bere sinismen kristau sendoetan oinarrituta, eboluzioaren teoriaren kontrako kanpaina sutsuak egin zituen, besteak beste. Hizlari trebea omen zen. Ez zuen lortu AEBetako lehendakari bihurtzea, baina eboluzioaren teoria Bibliaren kontrakoa zelako aldarria hegoaldeko estatuetako jendeengan sustraitzea lortu zuen. Adibidez, Tennesseeek lege bat onartu zuen «Biblian adierazitako Jainkoaren kreazioaren kontrako edozein teoria» irakastea debekatzeko. Lege horren bidez, John Scopes Tennesseeko irakaslea akusatua izan zen eta epaitegira eramana. Kasuak izugarritzko oihartzuna izan zuen garaiko AEBetako komunikabideetan, eta Bryanek berak jokatu zuen fiskalaren papera (http://en.wikipedia.org/wiki/Monkey_trial). Kasuak iritzi publikoa fundamentalismoaren kontra jarri zuen eta, halaber, zientzialari gehienak alderdi errepublikanoaren alde. Hainbat buelta ematen ditu historiak!

Bigarren Mundu Gerrak ospea eman zion zientziari, eta horrek ekarri zuen gobernu federalak gero eta diru gehiago inbertitzea zientziaren eta teknologiaren garapenean. Jakina, mesede handia egin zion zientzia-sistemari, baina ustekabeko ondorio kaltegarri bat ere ekarri zuen. Zientzialariak plaza publikotik urrundu ziren, beren lanetan murgil-

du ziren eta engaiamendu soziala eta politikoa arazo bezala ikusten hasi ziren. Horrek fundamentalismo erlijiosoari agorra okupatzeko parada eskaini zion. Era berean, arma atomikoaren mehatxuak gizakion etorkizunari jartzen zion Damoklesen ezpatak, eta gizakiok bizitza manipulatzeko gero eta gaitasun handiagoak, erraztu zuten fededunen artean fundamentalismoa errotzea.

Bestalde, teknologiaren erabilera desegokiak (euri azidoa, poluzioa eta gainerakoak) jakintza zientifikoaren alde iluna agerian utzi zuen. Industriaren jarrera arduragabeak agintari publikoek ingurugiro- eta osasun-lege eta -arauak indartzea ekarri zuen. Horrek kontrako jarrerak bultzatu zituen industria kimikoan, petrokimikoan eta farmazeutikoan bere interes partikularrak defendatze aldera. Defentsa-modu bat ebidentzia ukatzea izan zen. Posizio horretan, fundamentalista erlijiosoengan aliatu naturalak aurkitu zituzten erregulazioaren kontrako lobbyek. Batzuek sosak ipini zituzten, besteek tropa tematia. Horrela, plaza publikoan pisu hartzea lortu zuten fundamentalistek eta zientziaren ukazioaren aldekoek.

Bestalde, postmodernismoak zientzia eta jakintza erlatibizatze joera ekarri zuen duela hamarkada batzuk. Ez dago egitate zientifikorik, iritzia baizik mugimendu horretako jarraitzaileentzat. Eta ideia horiek uste baino gehiago blaitu dute gizartea. Ez badago egia absoluturik eta bi aldeek arrazoia izan badezakete, biei eman behar zaie tokia. Horixe da, hain zuzen ere, kreazionismoa eta darwinismoa eskoletan batera irakatsi behar direla diotenen argudio errekurrentenetako bat. Oreka faltsua da hori, iritzia eta jakintza maila berean jartzen dituen.

Bada, kezkatzeko modukoa da antizientziak AEBetako gizartean hartu duen tokia. Zientziak eta bere aplikazioek bizitzaren gero eta esparru gehiagori zuzenean eragiten dieten honetan, zientifikotik gutxi duten jarrera eta uste ideologikoek sozietatearen gidaritza eta jarduera politikokoaren zentralitatea hartzeak demokraziaren beraren oinarriari eragin

diezaioke. Neurri batean gogorarazten dit Estatuan politikarien kontra bultzatzen ari den jarrera soziala, gutxi bazuen interes partikularren mesedekoa baino izango ez dena, botere ekonomiko faktikoena, hain justu.

Urrun irudi dakiguke egin berri dudan argazkia gure Europa zahar honetatik so, baina arazoa ez da distantzia geografikoarekin soilik sendatzen, batzuk pentsatzera tentatuta egon daitezkeen bezala, joerek erraz gurutzatu izan baitute Atlantikoa atzera.

Gorago aipatu dudan beste informazioa lehendakarigaien jarrereri buruzko galdeketa bat da. Ez naiz sartuko paratutako galderei Obamak eta Romneyk emandako erantzunak aztertzen eta juzgatzen. Interesgarriak dira, hala ere, eta sakondu nahi duenak hemen topatuko ditu: www.sciencedebate.org/debate12.

Errealitate egoskorra

Atzen aldian gurean hitz eta pitz aritzeko aukera aparta eman duen gairik baldin bada, hori Euskal Yarena izan da. Aldekoak, kontrakoak, erdibidekoak eta kolore guztietako iritziak. Sarri ideologiak bideratu du iritzia, datuei jaramon gutxi eginez, datu kontrastagarrien eza egon ez denean. Ur-tarril bukaera otsail hasiera honetan Ekai Center ikerketagunea Euskal Yari buruzko artikulu-serie bat argitaratzen ari da (<http://ekai-group.blogspot.com.es>), Eusko Jaurlaritzak berak argitaratutako azterlanetan oinarritzen delarik. Datu askok erakarri dute nire atentzioa, bereziki, azpiegitura horren oinarrietako bat ei den merkantzien garraioa zedarritzen dutenek. Ahul oso agertzen da salgaien garraioaren aurreikuspena. Esaldi honetan laburbiltzen dute Ekai Centerrekoek egoera: «En síntesis, en un supuesto de plena ocupación, el transporte de mercancías en la Y Vasca alcanzaría, según la estimación del Gobierno Vasco, a un 5% del total del tráfico de mercancías». Alportxei buruzko atsotitz gaztelaua datorkit burura.¶

Bidaia bat

Aurreko batean patxadaz bisitatzeko liburu-dendez aritu nintzaizun. Euskal Herrikoak. Gaiari helduz, oraingoan os-terantzeko bidaia proposatu nahi dizut; izan ere, ezaguna da euskal herritarraren bidaiarako zaletasuna. Ezaguna da euskal herritarrak literaturarekiko duen maitasuna (beno, tira, hori ez da hain ezaguna mundu mailan). Zaletasun biak batuz gero, liburu-denda baino arte leku diren tokiak suertatuko zaizkigu. Ondorengoak batzuk baino ez dira, iradoki-zun batzu-batzuk (zerorrek ere deskubrimenduaren plazera aurkitu beharko duzu-eta).

Lehen geltokia: Ateneo Grand Splendid (Buenos Aires, Argentina). Hiriburuko Recoleta auzoan dago liburu-denda liluragarri hau. 1919an lehenengoz zabaldu zen antzoki moduan eta gaur egun liburu-denda da. *The Guardian* britainiar egunkariak esan zuen munduko bigarren liburu-dendarik ederrena zela. Rankingetan fede gutxi dudan arren, horretan arrazoi du. Antzokiaren hezurdurari eutsi diote. Platea, aulkiz baino, liburuek betetzen dituzten apalez beteta dago. Sabaiak Nazareno Orlandik egindako bakearen alegoria irudikatu nahi duen olioia du. Margolan ederreko kupa bikaina da. Carlos Gardelek ahotsa indartzen ikasi zuen tokiak orduko xarma gorde du. Belus gorridun atze-oihalak oholtza babesten du, eta atzean jatetxe bilakatu den agertokia dago. Milaka eta milaka liburu dago, erosgai eta ikusgai.

Bigarren geltokia: Livraria Lello e Irmão (Porto, Portugal). Portoko hirigune historikoan dago, eta ezaguna da baita ere Livraria Chadron edo Livraia Lello moduan. Francisco Xavier Esteves ingeniariak eraiki zuen 1906an. *The Guardian*en arabera, munduko hirugarren liburu-denda ederrena da

(Enrique Vila-Matas kataluniar idazleak munduko ederrena zela adierazi zuen). Sabaian argiarekin olgatzen duen beirarte izugarria dago; «decus in labore» idatzia darama, hain zuzen ere tokiaren leloa. Liburu-dendaren erdigunean, zurezko eskailera dotorea. Eta apalak, milaka liburuz beterik.

Hirugarren geltokia: Shakespeare & co (Paris, Frantzia). Anglosaxoniarrak literatura eskaintzen du Parisko bosgarren barrutian. Sylvia Beach izan zen liburu-dendari gaur egun duen ospea eman ziona. Bertatik pasatutakoak dira Ernest Hemingway, Ezra Pound, Francis Scott Fitzgerald edota James Joyce. 1922an Beach izan zen Joyceren *Ulises* kaleratzen lehengoa, eta Ingalaterran edo Estatu Batuetan liburua debekatu zenean, argitalpen zenbait kaleratu zituen Shakespeare & co-k. Liburuz josita dago, zenbaitetan zurak eta liburuak bat egiteraino. Bigarren pisuan idazleek lo egin dezaten txokoa dago, doan, baldin eta liburu-dendan lan-ordu batzuk ematen badituzte. Anabasa nagusi da apaletan. Erne, beraz, liburuak bizitza propioa dutela ematen baitu.

Laugarren geltokia: Selexyz (Maastricht, Herbehereak). XIII. mendeko dominikar eliza bat zen jatorrian, baina Merckx & Girod arkitektoek liburu-denda bihurtu zuten. Arkitektura sariak irabazi ditu leku honek, eta, *The Guardian*en arabera, hauxe da munduko liburu-dendarik ederrena (Maastrichtera bidaiaria pentsatzen ari naiz). Eta, zinez, bisita bat (gutxienez) merezi du. Beirateetatik sartzen den argiaren efektua izango da, ziurren, baina liburu-dendara sartu eta nola baiteko santutasuna sentitzen da bertan. Zutabe erraldoiak, arkupeak eta aldare ezin ederragoa ditu, arima elikatzeko baino, urdaia elikatzeko. Hiru pisuko apalek ez dituzte harri eta marmolean egindako irudiak estali. Hemen ere, milaka liburu.

Bosgarren geltokia: Leakey's Bookshop (Inverness, Eskozia). XVIII. mendeko eliza gaeliko batean dago kokatuta. Eskozian ez dago bigarren eskuko hainbeste liburu saltzen duen liburu-dendarik (100.000 inguru). Orduko organo hodiak ikus daitezke bertan. Bigarren eskuko liburuak, liburu

zaharrak, lehenengo edizioak... itzelezko altxorrek gordezten ditu liburu-denda honek.

Seigarren geltokia: Libreria Acqua Alta (Venezia, Italia). Liburu-denda bitxia da. Luigi Frizzo jabea Venezian izan ohi diren uholdeekin arduratuta zegoen. Eta ur handiei zelan aurre egin otu zitzaion: liburuentzako apalak atondu beharrean, bainuontziak eta gondolak jarri zituen. Hartara, urak Venezia hartzen duenean eta liburu-dendan urak bere bideak egiten dituenean, liburuak babestuta gelditzen dira.

Zazpigarren geltokia: Cafetrería El Péndulo (Mexiko D.F., Mexiko). Diseinua du bitxia leku honek. Hormak liburuz beteriko apalak dira. Goiko pisutik zintzilik dauden huntz landareek basoan egotearen sentsazioa uzten dute. Kultur-gunea ere bada; izan ere, liburu irakurketak egitearekin batera, kontzertuak eta hitzaldiak antolatzen dituzte. Liburuak jasotzeko beste modu bat.

Zer gertatzen da...

... liburu-denda bat zarratzen dutenean? Zer galtzen da? Zer galtzen dugu? Ez gaitezen engainatu, adiskide hori, mundua ez da amaitzen/amaituko. Eguzkia berdin-berdin irteten da. Gauak antzeratsu harrapatuko zaitu lizunkeriaren bat egiten, edo beste barik, lo. Inor ez da hil liburu-denda zarratu ostean. Edo zarratzeagatik. Bilatzaile batean sartu ditut «liburu-denda hildako» hitzak eta hamaika emaitza eman dit, baina liburu-dendaren ixteak eragindako hildakoez deus ere ez. Liburuak ez dira desagertuko, badirelako beste bide batzuk. Literaturak ez du akabera ezagutuko, euskarri bat edo denda bat baino gehiago delako literatura. Eta hala ere, liburu-denda batek ateak betiko ixten dituela irakurtzen dudanero, zerbait kizkurtzen da neure baitan. Azal niezazuke zer ote den, zelan txikitzen zaidan barrua, baina inoiz sentitu ez baduzu hitzak alferrekoak dira. Goizeroko egunkari irakurketa egiten ari nintzen batean jaso nuen albistea: Catalònia liburu-dendak betiko itxi behar zuen. Bar-

tzelonan zegoen Catalònia, 1924az geroztik, Ronda Sant Pere-n azken urte luzeotan. Bertara sartzen zirenak jakinaren gainean zeuden. «Gerra zibila, sute hondatzailea eta etxe-liskarra gainditu ondoren, Bartzelonako Catalònia liburu-denda mitikoak behin betiko zarratuko ditu ateak». Horixe zen zabalik eman dituen azken-azkenetan bertara zihoazenek irakur zezaketena. Agurra. Pentsatu nahi dut bertaratzen zen batek edo zazpik sentitu dutela barruaren izurtzea.

Krisiak, orokorrean, eta salmentaren beheratzeak, zehatzago, azken mugarrira eraman dute. Aitortu behar dizut: ez dut liburu-denda hau ezagutzen. Liburu-dendako sarre-
ra ikusita ez dirudi oso erakargarria denik/zenik. Era honetako dendek, baina, horixe izan ohi dute erakargarri, des-
erakargarritasuna. Catalòniak erakargarritasun eta des-
erakargarritasun denak galdu ditu dagoeneko. Ez dago. Bere ordez, zer inporta du zer zabalduko duten? Kontua da itxie-
rak beste zimur bat sortu diola norbaiti (edo norbaitzuei) arimaren milimetroren batean.

Esaidazu, benetan... Zer gertatzen da...

... liburu-denda bat ixten dutenean? Catalònia ez da bakarra. Horrela balitz gaitzerdi, ezta? Baina, ez. Bizi gaituzten sasoiok orbainez beteko dizkigute geure arimak. Londresko Charing Cross Road kalean, Murder One liburu-denda zegoen. Bai, zegoen. Izenak izana ematen du sarri, eta kasu honetan ere bai: eleberri beltza zen Murder Onek saltzen zuena. Azken bost urteok makurrak izan omen dira. Liburu-denda aurretik pasatzen zirenei esaten bide zien, sartu eta erosi ezean akabera zettorrela. «Use us or lose us» (Erabil gaitzazu edo galdu gaitzazu). Baina Erresuma Batuan eleberri beltza soilik saltzen zuen liburu-denda bakarrarenak egin du. Londresen beste batek ere «close» jarri du betiko.

The Travel Bookshop liburu-denda berezia zen. Bidaiak zitu-
en lagun, bidaiak ardatz. Londresko Notting Hill auzoan kokatuta zegoen. Liburu-denda hau film batek egin zuen

ezagun: *Notting Hillek*, hain zuzen ere. Antza denez The Travel Bookshop inspirazio bilakatu zen film hori egin zuten gidolariantzat. Filmak munduko leku askotan izan zuen arrakasta, eta liburu-dendak ere bizi izan zituen arrakasta horren hondarrak. Bai, arrazoi duzu, liburu-denda hau ez da zehatz-mehatz *Notting Hill* filmean agertzen dena, baina egileek batean ez, birritan edo gehiagotan esan dute The Travel Bookshopen oinarritu zirela film horretako liburu-denda diseinatzeke orduan. Eta denda ikusita konturatzen naiz badi-rela atea zabalik dituzten dendak, eta atea zarratuta dituztenak. Hau atea zabalik ikusi dut argazki ezberdinetan (bai, litekeena da argazkirako beren beregi zabaldu izana... edo beharbada ez). Adreilua bistan, erakusleiho handi bi eta, erdian, zabalik dagoen atea. Barruan, bidaiak ardatz, zernahi; neurri, kolore, pisu eta mardultasunean. 1999an Hugh Grant eta Julia Roberts antzezleek egin zuten *Notting Hill* filmak bidaia-gidatara eramane zuten denda. Izan ere, Londres bisitatzera zihoanari gomendioa egiten zioten: Notting Hilletik hurbil The Travel Bookshop ezagun egingo zaizu (baldin eta film horren jarraitzailea bazara, jakina). Krisiari aurre egin ziezaioketen; turista-oldeari ere bai, baina azken 25 urteotan jabe izan denaren semeak ez du lekukoa hartu nahi. Ez du liburu artean egon nahi. Aitak, beraz, itxi egingo du liburu-denda. «Bookshop closed. Until further notice» (Liburu-denda itxia. Besterik esan arte).

Parisko rue Monsieur-le-Prince kaleko Librería Hispanoamericana 1947an sortutakoa zen, eta honek ere badu karte-la: «Liburu-denda behin betiko itxita dago. Au Revoir. Eskerrik asko urteotako (hirurogei) leialtasunagatik. Ez ezazue sekula ahaztu: liburu-dendetara joan behar da». New Yorken, Librairie Française liburu-denda itxi zuten. 1935ean Isaac Molhok zabaldu zuen, eta frantsesez idatzitako liburuak saltzen zituen. 2009an haren ondorengo zen Emmanuel Molhok itxi egin zuen. Urte berean New Yorken beste baten akabera etorri zen: Oscar Wilde Bookshop-ena. 1967an zabaldu zuten, gai homosexualak zituen ardatz eta horretara emanda-

ko munduko zaharrena zen. Kanadako The Toronto's Women Bookstore ere bide beretik joan zen 2012aren hondarretan. Joan den mendeko 70eko hamarkadan zabaldu zuten, eta feminismoa jorratzen zuten batik bat.

Asko arakatu ostean, salbatu duten bakarra aurkitu dut: Parisko Librairie du Globe liburu-denda. Errusiar literaturan espezializatua, errusiar enpresa gizon batek, Yuri Kovalchuk-ek, erosi egin ei du. Liburuak maite dituelako? Negozioa egin nahi duelako? Batek daki.

Non geratuko dira gure territorio libre bakarrak? Zerk sentiaraziko gaitu irakurle? Nork emango digu liburu aurkitu berriak eragiten duen lilura? Batek daki.¶

Eskola eta hizkuntza gutxituen gainbehera

Hezkuntzak badu hizkuntza gutxituen eta txikien garapean zer esan handia. Gaur egun bakarrik ez, XIX. eta XX. mendeetan eskola izan zen estatu zentralisten tresna nagusia hizkuntza periferikoen gainbehera lortzeko, erdararen ezagutzaren zabalpenaren bitartez. Garai hartako gizartea noski ez zen gaur egungoa. Irudika dezagun familia arrunt baten bizitza XIX. mendean edota XX. mendean hasieran: industrialde batekoa zein baserri batekoa izan, harremanak aski mugatuak ziren. Hizkuntza harreman gehienak familiaren kideen artekoak izaten ziren, lanean edota merkatuan ere zenbait harreman izaten zituzten gizonezkoek bereziki; emakumezkoak, aldiz, normalean auzoarekin lotuago izaten ziren; umeek auzoko edota ondoko baserrietako umeekin harremanak izaten zituzten, eta irakaslearekin eskola derri-gorrezkoa bihurtu zenean. Apaiza ere figura garrantzitsua zen, eta beste neurri batean udalari lotutako kargudunekin ere zenbait harreman edukitzen zuen biztanleriak. Erabat euskaldunak ziren inguruneetan, harreman ia guztiak euskaraz izaten ziren; gaztelania eskolatik eta pulpitutik sartzzen zen. Hori bai, askotan irudikapenen auzia galduta zeukan euskarak: buruetan hizkuntza dotorea, gizarte eskalan igozteko moduko hizkuntza, jakin behar zena, ez zen euskara, baizik eta eskolako maisuak erabilarazi nahi zuen hizkuntza. Guraso andanak haien umeentzat euskara baino nahiago zuen gaztelania edukitzea. Indar handia egin zuen jendeak gaztelania ondo ikasteko eta egoki erabiltzeko kalean. Erabat euskaldunak ziren eremuetan denbora asko behar izan zuen sartzeko gaztelaniak, eta hainbat tokitan ez da sekula nagusi izatera iritsi. Testuinguru soziolinguistikoak inertzia

handia baitu, eguneroko harremanen ia %100 euskaraz zirelarik, zaila zen egoera iraultzea.

Egoera antzekoa zen mendebaldeko Europa osoan: botere zentralistek eskola eta irudikapenak zituzten alde, baina egoera soziolinguistikoak kontra. Tokiko hizkuntzen eta estatu zentralistek bultzatzen zuten hizkuntzaren arteko lehia, inertzia historikoz eta soziolinguistikoz gehienbat, tokiko hizkuntzen alde izan zen mendeetan zehar. Hizkuntza minorizatuaren desplazamendua gizartearen eskalan goian zeuden pertsonen artean gertatzen zen, alde batetik, eta geografikoki toki batzuetan pixkanaka estatuaren hizkuntza sartzen zen, bestetik; baina ez zegoen iraultza kualitatiborik hizkuntzen iraupenari dagokionez. Indarrak hizkuntza menderatzailearen alde hasi ziren metatzen eskola derrigorrezkoa bihurtu zenean; hala ere, iraultza kualitatiboa beranduago etorri zen, trinkotasun soziokulturala apurtu zenean. Industrializazioarekin hasieran eta gerrateekin ondoren, gauzak asko aldatu ziren; maila teknologikoan ere gauzak asko aldatu ziren: bizimolde historikoan harremanen ehuneko gehiengo handia euskaraz baino ez bazen burutzen, harremanak mugatuak zirelako zen. Gizarte berrian, industrialdeetako biztanle kontzentrazioaren, emigrazio/immigrazioaren eta teknologia berrien ondorioz, harremanak biderkatu egin ziren, eta hori hizkuntza menderatzailearen alde izan zen. Hainbat tokitan, gainera, hizkuntza menderatzailea erabiltzea derrigorrezkoa zen (derrigorrezkotasunarekin kontuz ibili behar da: hamarkada eta mende askotan zehar Batzar Nagusietan parte hartzeko gaztelania ondo jakitea derrigorrezkoa bazen ere, parte hartzaile batzuek ez zekiten, eta ordezkatzeko zituzten herriek multak izaten zituzten horregatik; kasu horietan, legeak derrigortu nahi zuen baina errealitate soziolinguistikoa oso bestelakoa zen eta ezinezkoa zen euskararen errealitatea baztertzea). Teknologia berriek zerikusi handia dute hizkuntza menderatzailearen eta minorizatuaren arteko indar banaketa berrian: irratia, iragarkiak, ondoren telebista sartu ziren. Ho-

riek erreferente berriak ziren, ohitura berriak sortzen zituzten eta orokorrean gizartean erreferente ziren («telebistan esan badute egia izango da»).

Hamarkada askotan zehar eskola bakarrik zegoenean lortu ez zena, egoera berriari esker lortu zen: tokiko hizkuntzak desplazatzea. Konturatzen garenez, eskolak garrantzi handia, benetan handia izan zuen, baina testuinguru soziolinguistiko erabat euskaldunetan ez zuen lortu hizkuntzaren gainbehera. Maila teknologikoan eta harreman sareetan aldaketa heldu zenean hasi zen benetako gainbehera. Alegia, egunerokotasunean erdarak gero eta toki handiagoa lortu zuenean.

Eskola eta hizkuntza gutxituen iraupena

Eskolaren papera hizkuntza gutxituen iraupenean gaur egun handia da. Hori bai, ez da aurreko mendeetan izan zuen papera baino handiagoa. Euskaldunak nagusi ziren gizarteetan ez bazuen lortu erdara nagusitzea, erdaldunak diren gizarteetan euskara nagusituz joatea eskolari esker bakarrik ezinezkoa da ere (eta agian ez da gizarteak nahi duena, baina hori beste kontu bat da...). Hizkuntzaren iraupenari dagokionez, eskolaren papera handia da, baina eskolak bakarrik ez du gizartea aldatzen (gogora dezagun Fishman-en 1993ko artikulua, *Bat* aldizkariaren 10. zenbakian argitaratu zena: «Eskolaren mugak hizkuntza biziberritzeko saioan»). Eskolaren papera handia da euskaldunak alfabetatzeko, euskaldunen corpus linguistikoa osatzeko eta euskaldunei haien hizkuntza baliagarria dela sentiarazteko. Gainera, etxetik euskaldunak ez direnak elebidun bihurtzeko eta hizkuntzen inguruan gizartearen kohesio moduko bat lortzeko ere garrantzitsua da eskola. Hizkuntzaren kasuan bakarrik ez, eskolaren papera gai askoren inguruan ere garrantzitsua da: adibidez, generoa, ekologia, gizartearen berdintasuna, etika... Hala eta guztiz ere, mugatua da eskolaren eragina: gizartea ez da eskolara mugatzen; gizartearen beste alorretan ikasten dutena ere barneratzen dute gazteek, bai hizkuntza

mailan eta baita beste maila guztietan ere. Genero indarke-riak hamarkada askotan zehar atzera egin badu ere, azken belaunaldian badirudi gazteek normalagoa ikusten dutela; hori ez dute klasean ikasi, gizartearen beste esparruren ba-tean ikasi dute.

Berez mugak ditu eskolak, eta gehiago gaur egun: infor-mazioaren trukea azkarrago egiten da eta hizkuntza errefe-renteak biderkatu egin dira. Iraganean hizkuntza-harrema-nen ia %100 familian, eskolan, auzoan, elizan eta udaletxean burutzen ziren herritar gehienentzat. Orain, irrati, Internet, telebista eta abarrekin, gauzak asko aldatu dira. Muga horiek kontuan hartuta ere, egia da eskola dela gizarteak eta aginteak maila antolatuan gizartearen etorkizunean eragiteko duen tresna nagusia. Eta itxaropen handia sortu ohi du. Azterlan asko egin izan da eskolaren esparruan, eta 2013. urtearen hasiera honetan datu berri batzuk eman dizkigu Soziolin-guistika Klusterrak, Hezkuntza Sailaren eta ISEI-IVEIren la-guntzaz.

Arrue ikerketa

Urtarrilaren 31n Soziolinguistika Klusterrak urtero anto-latzen dituen jardunaldiak burutu ziren Donostian. Gai mo-nografikoa honako hau izan zen: Arrue ikerketaren emai-tzak aurkeztea eta emaitzen inguruan hausnartzea. Arrue ikerketaren aztergaia eskola giroko hizkuntza erabilera da. Hizlari prestatuak eta ezin egokiagoak ekarri zituen Sozio-linguistika Klusterrak (Mikel Zalbide, Xavier Vila, Jeroen Darquennes, Iñaki Martinez de Luna...), eta jardunaldi osoa oso interesgarria izan zen. Hizlarien ekarpenak laburtu au-rretik, ikus dezagun Arrue ikerketa zer den eta aipagai du-gun inkestaren emaitzak zein diren.

Arrue proiektuak ikasleen eskolako hizkuntza erabilerak ikertzeko helburua du, ibilbide luzea egin du 2004an abiatu zenetik eta hainbat ikerketa egin izan da proiektuaren babe-sarekin. Jardunaldian aurkeztu zena 2011n LMH4ko eta

DBH2ko ikasleei pasatutako galdeketa bat izan zen. Galdeketa ia 36.000 ikasleri pasatu zitzairen, hau da, aztertu nahi zen unibertso osoa galdekatu zen. Alde horretatik datuek fidagarritasun osoa dute. Gaia interesatzen zaionari gomendatuko nioke txosten osoa irakurtzea (Soziolinguistika Klusterraren webgunean eskuragarri dago) edota proiektu honetaz laster argitaratuko den liburua eskuratzea. Besteentzat, oso labur, txostenaren emaitza gutxi batzuk jasoko ditugu hemen.

Txostenaren aurreneko zatian, aztertutako populazioaren aldagai nagusien deskribapena egiten da. Nahiz eta ikerketaren azken helburua ez izan, zati hori, berez, oso interesgarria da, 9-10 eta 13-14 urteko ikasleen ezaugarri soziolinguistikoak ezagutzeko balio baitigu: bizi diren testuingurua euskalduna den edo ez (herriko euskaldun proportzioa), haien lehen hizkuntza, hizkuntza-eredua, hitz egiteko gaitasun erlatiboa, hizkuntzekiko atxikimendua, hizkuntzen erabilera familian... Luzea da informazio zerrenda, eta oso baliagarria gaur egungo gazteen errealitate soziolinguistikoa zein den ezagutzeko.

Txostenaren bigarren zatian, eskola giroko hizkuntza erabileren emaitzak aurkezten dira. Lau kasu aztertu dira: a) ikasleen eskolako erabilera ikaskideekin gelan, b) ikaskideekin jolaslekuan, c) irakasleekin gelan eta d) irakasleekin gelaz kanpo. Ondoko laukietan jaso ditugu ikerketaren emaitzak.

LMH4koen hizkuntza erabilerak eskolan (%)

	<i>Beti euskaraz</i>	<i>Euskaraz gaztelaniaz baino gehiago</i>	<i>Bietan berdin</i>	<i>Gaztelaniaz euskaraz baino gehiago</i>	<i>Beti gaztelaniaz</i>	<i>Beste hizkuntza batean</i>
Ikaskideekin gelan	36	24	14	12	13	1
Ikaskideekin jolaslekuan	17	12	11	22	37	-
Irakaslearekin gelan	53	21	13	7	6	1
Irakaslearekin gelatik kanpo	50	14	11	9	16	1

DBH2koen hizkuntza erabilerak eskolan (%)

	<i>Beti euskaraz</i>	<i>Euskaraz gaztelaniaz baino gehiago</i>	<i>Bietan berdin</i>	<i>Gaztelaniaz euskaraz baino gehiago</i>	<i>Beti gaztelaniaz</i>	<i>Beste hizkuntza batean</i>
Ikaskideekin gelan	14	14	11	23	37	-
Ikaskideekin jolaslekuan	11	7	6	17	59	-
Irakaslearekin gelan	37	24	13	13	13	-
Irakaslearekin gelatik kanpo	34	18	11	12	24	-

Bi laukietan agertzen den moduan, bereziki bi jauzi jaso dira inkestaren emaitzetan. Alde batetik, gela barrutik gela kanpora jauzi handi bat dago; bestetik, bi adin taldeen artean ere antzeko jauzia jasotzen da. Aldeak benetan deigarriak dira. Orokorrean, badirudi LHM4koek gelako formaltasuna gehiago errespetatzen dutela DBH2koek baino, bereziki lagunekin hitz egiten dutenean; irakasleekin hitz egiteko momentuan, aldiz, aldeak ez dira hain handiak. LMH4koen gelaren eta jolaslekuaren arteko jauzia bi adin taldeen artean gela barruan dagoen jauzia bezalakoa da. Gure aburuz, gelaren formaltasunaren irudiarekin lotuta dago jauzia (ikas-kideekin gelan burutzen diren hizkuntza erabilerei dagokionez, interakzioa irakasleak antolatutako ekintza bati lotuta dagoen edo ikasleen arteko interakzio informala den ezberdintzea interesgarria izango litzateke).

Badirudi, gainera, LMH4koen hizkuntza harremanak pertsona eta tokiaren arabera aldakorragoak direla DBH2koena baino: LMH4koak egunean zehar gehiago aldatzen dira hizkuntzaz (eskolaren testuinguruan behintzat). DBH2koek, aldiz, kohesio handiago dute haien eguneko erabileren artean, eta kohesio hori gaztelaniaren alde da.

Txostenaren bukaeran, erregresio anizkoitza eginez, erabileran gehien eragiten duten parametroak zehazten dira. Orokorrean, erregresioak egiteko aukeratutako parametro

ia guztiak esanguratsuak dira, eta alde txikia dago aldagai gehienen artean. Ondoko laukietan aurreneko bost aldagaiak jaso ditugu.

Erregresio anizkoitza: erabileran eragiten duten aurreneko bost aldagaiak (LMH4)

1. Hizkuntza-eredua
2. Erabilera eskolaz kanpoko jarduera antolatuetan
3. Hitz egiteko erraztasun erlatiboa
4. Irakasleen erabilera beraien artean
5. Herriko euskaldunen proportzioa

Erregresio anizkoitza: erabileran eragiten duten aurreneko bost aldagaiak (DBH2)

1. Erabilera eskolaz kanpoko jarduera antolatuetan
2. Hizkuntza-eredua
3. Etxeko erabilera
4. Irakasleen erabilera beraien artean
5. Herriko euskaldunen proportzioa

Luze joko luke ikerketaren emaitzei merezi duten zukua ateratzea, lekuz kanpo egongo litzateke, gainera, hori egitea hemen. Jardunaldian parte hartu zuten hizlariak zehaztu zituzten ondorio nagusiak laburbiltzea ere oso interesgarria litzateke; baina, informazio hori edukitzeko, txosten horren inguruan argitaratuko den liburura jo beharko du irakurleak, edota Soziolinguistika Klusterraren webgunera. Bukatzeko, eta laburbilduz, hizlari gehienen iritzia ondoko hau dela esango nuke: eskolaren eraginak bere mugak baditu ere, eragin benetan handia du euskararen babesean eta erabileran, gotorleku moduko bat da eta bere emaitzak baikorrak dira bereziki adin gazteenetan; adin talde nagusiagoetan, gizartearen eraginez, txikiagoa da, baina hala ere garrantzitsua. Hori Euskal Herrian, eta Xavier Vilak jardunaldian aurkeztu zuen moduan, Katalunian katalanarentzat ere gauza bera gertatzen dela dirudi. ¶

Suminduen bolbora bustia

Krisiak zeharkatutako planetan haserrea eta sumina dira nagusi, politikariekiko eta oro har kontu publikoen gidariekiko desfekzioa nabarmena da, haien beldurra eta ezinegona bezain nabarmena, bide batez esanda. Logika orok esaten du orain dela bi urte zenbait arabiar herrialdetan sortutako eztanda sozialek edonon piztu beharko dutela, baina batez ere Europan eta Mendebaldean, non populazioaren mobilizatzeko errepertorioa historikoki oso finkatuta dagoen, non gizarte mugimenduek oraindik sekulako indarra gordetzen duten, non iraultzarako eta aldaketarako kultura politikoa erabat errotuta dagoen.

Bada, ez, ez dirudi gauza handirik gertatzen ari denik. Hego Amerikan ezkerreko formulak gobernuetara heldu dira zenbait lekutan, bide demokratikoen bidez, eta indigenismoz superfizialki margotutako betiko politika sozialdemokratikak aplikatzen ari dira. Aberastasunak banatu baino, pobrezia leuntzen ari direla argi dago; baina zenbait mugarekin egingo dute topo, ez badute jadanik egin: diru funtsak batez ere baliabide naturalen politika estraktibo oso bortitzak erabiliz lortzen ari dira, eta hortxe komunitateen aurkaritzak agertzen ari dira; lurralde suntsitu eta kutsatuak ez ditu maite bertan bizi denak, nahiz eta txikizioa kausa handien faboretan izan. Politika estraktiboek elite estraktiboak sortzen dituzte, ustelkeria ere eguneroko ogia dugu halako lekuetan.

Arabiar herrialdeetan errebolta gerra zibilak bilakatu dira zenbait lekutan, eta beste batzuetan zaharrak hiltzen jarraitzen du, berria jaiotzear nagitzen den bitartean. Gainera, molde berriko—eta *kutreko*— inperialismo bati egin behar

diote aurre halako lekuetan; islamismo fundamentalistaren portaera gero eta gehiago da inperialismo txiro batena, euren erlijioaren irakurketa zurrinak araututako lurralde ahalik eta zabalena eratu nahi dute Afrika eta Eurasiako lurralde askotan. Zalantzarik ez dago Islamak tokian tokiko populazioetan erro sendoak dituela, baina fundamentalisten moldea inposaketaren bidez zabaltzen da. Mali iparraldeko kasua dugu azkenetakoa. Azkenean, Azawad herriak mendeetan zehar ibili dituen lurraldeetan bi kolonialismo mota borrokan ari dira, frantziarra eta islamiarra, eta estatu propioaren abantailaz berriki konturatu diren tuaregak herri zantuetek betidanik egin dutena aplikatzen ari dira, norberaren etsaiaren etsaiarekin epe labur eta geometria aldakorreko itunak bilatzea eta tiroen artean bizirauten saiatzea.

Txinan, irudizko komunismoaren, hazkunde kapitalistaren eta betiko autoritarismo ilunaren abaroan sortu eta garatutako elite ekonomiko eta politikoa berriztatu da Alderdiaren azken kongresuan, eta badirudi lasai antzera ekingo dietela erronka berriei: bitxia bezain artegagarria da zera jakitea, sekulako gerraontzi mordera prestatzen eta portu militarretan inbertsio handiak egiten ari direla. Analisi marxistari segika, argi ikusten omen dute hegemonia ekonomiko eta politikoa berria erabakitzeko gerra mundialaren antzekoren batek egon beharko duela eta hori itsasoan lehiatuko dela. Japonian eta inguru horretan badituzte urduri egoteko motiboak; Ozeano Barean guda tsunamiak altxa daitetze hurrengo hamarkadetan, eta larri ibili bide horretatik Kaliforniako hondartzetaraino ez badira heltzen. Baina Txinan, fanfarre triunfalistaren azpitik, populazioaren aldarrikapenak entzuten hasiak dira. Han ere ustelkeriaren kiratsa palazioetatik ateratzen ari da, eta garapenkeriak sekulako kutsadura eta txikizioa ekarri du zenbait lekutan. Dena dela, zirkulua itxiz, gerrak izan dira beti halako aldarrikapenak isilarazteko sistemarik hoberena.

Eta Europan eta Ipar Amerikan? Krisiak ezberdintasun sozialen larritasuna areagotu du, murrizketek eta doikuntzek

Ongizatearen Estatua hondoratu dute, mass medien espektakuluak jadanik ezin du ustelkeria estali (orain horretaz elikatzten da gehienbat, egia esate aldera), zenbait lekutan Emmanuel Todd frantziar politologoaren profezia betetzen ari da: hau da, esan zuen laster udal hauteskundeetan bakarrik eman ahal izango dugula bozka; begiratu Italia, larri ibili Espainian ez bada laster gertatzen Raxoi kendu eta teknokrata bat ipintzen duela Europar Batasunak... Eta kezka gutxi, total, hauteskunde merkatuan ez dago aukera asko eta.

Haserrea eta sumina agerikoak dira, baina *leit motiv* horrekin egin diren mobilizazioak ez dira arrakastatsuak izan, ez behintzat sistema politikoan egiturazko edota sikiera azalezko aldaketak eragite aldera. Orain gutxi Occupy Wall Street mugimenduari buruzko kritika latza irakurtzeko parada izan dugu, bere buruarekiko maitemindu den mugimendua, salatzen du egileak, Slavoj Zizekek, modako filosofoak, hain zuzen ere horren arriskua nabarmendu ziela arrapostuz. Inperioaren bihotzean errebolta handia eragin zuen mugimendu horrek, baina batez ere sortu du, Madrilgo suminduek bezala, sekulako lurrikara... editoriala. Zenbat liburu eta ikerketa plazaratu dira fenomeno horiek aztertzeko, edo Thomas Frank-ek salatu bezala, suminduekiko maitemina adierazteko? Mendebaldar ezkerak uste asko darama sortzen den edozein mugimendurekin maitemintzen: zapatistek eragin zuten euforia, Seattleko globalfoboek sortu zuten harridura, Egipto eta Tunisiako gertaerek kutsatu zituzten Madrilgo edo Wall Streeteko mugimenduak, baina bere buruarekiko liluran agortzen ari dira azken mugimendu horiek.

Pott-modernismoaren ajeak

Thomas Franken arabera —Ipar Amerikako kultur kritikaria eta aktibista da, *Le Monde Diplomatiquen* irakurri dugu bere purrustada—, Occupy Wall Streeten arazoa elitismoa da, azken hamarkadetan unibertsitatetan garatu den metahizkuntzaz hitz egitea, hitz egitea eta besterik ez egitea,

alegia. Sekulako ahalmena eztabaidatzeko, argudiatzeko, boterearen diskurtsoa deseraikitze... baina besterik ez. Lidergoak mespretxatzen dituzte baina ez dute ahalmenik jendearekin konektatzeko, lau hilabetera *Ocuppy Theory* al-dizkari akademikoa sortu da. Gaude, gugandik hurbilago antzeko parezido gertatu zaiela halako mugimenduei. Fun-tsean, azken urteotan mundu akademikoan hedatu den edo-zein post-disziplinatan —post-estrukturalismoa, post-mar-xismoa..., *post* aurritzia erabili behar da ahalik eta ulertezi-nen izan behar duen edozein berba-pirrilera ezerezean egi-turatzeko (edo *post-egituratzeko?*)— gainhezi den belaunal-diak —*erasmus* bidaia ugari egin ostean eta pare bat mas-ter— parranda bukatzen dela eta lanik ez dagoela ikustean egin duen protesta bortitza izan da haserretuena, edo hala-ko jendea izan da ikusgarriena bertan, gehien hitz egin izan duena, hori seguru; eta, azkenean, horrenbeste berba eta ge-ro..., mugimenduan botere guneak eraikitze edozein saio maisuki deseraiki dute, eta mugimendua bera, bada, nahiko deseraikia geratu da, behar den moduan. Meredith Haaf alemaniar idazleak kritika bortitza egin dio berea den be-launaldiari, bere arintasunagatik, edozein engaiamendu ko-lektiborako ezintasunagatik. Erretolika handia eta ekintza gutxi garai pott-modernoetan.

Norman Birnbaum-ek, oraingo belaunaldia hezi duen ez-kerreko iparramerikar intelektual prototipikoak, berriki pla-zaratu du bere autokritika: gizakion duintasunaren defentsa eta gure giza ahultasunetikiko begirunea bateratzeko dizipli-na aszetikoa behar da eta nolabaiteko inspirazioa, diosku; umiltasuna, azken finean. Alta, XX. mendearen azken ha-markadetatik aurrera harrokeria intelektuala hedatu da mun-duan zehar, dena deseraiki eta berreraiki daitekeelakoan; humanismoaren ikuspegi anker eta harroenak esan digu ez dugula ezer kontserbatu behar, natura ere ez dugula behar, natura ez garela, gizaki jainkotuok edozer egiteko gai gare-la. Baina azkenean errealitatea inposatu egiten da; bai, edo-zein gauza esateko gai gara, baina egin, hori beste kontu bat

da. Gure berbaldiak ez dira beti performatiboak, utopia marraztu ahal dugu, helbururen bat markatzekotan, baina bidean zer gertatuko den, hori ez dago idatzita, ezta gure ahalmenetan ere. Baina XX. mendearen hasieran proiektatu ziren utopiak hain handinahiak izan ziren, porrotak hain odoltsuak, ezen belaunaldi berriei ez omen baitzaie gogorik geratu inolako bidetan saiatzeko ere.

Konfiantza eraiki

Baina bitartean beste gauza batzuk gertatzen dira munduan; aletu ditzagun, bada, baikortasunerako zenbait motibo: бага, Chiapastik oraindik noizean behin albisteak helitzen dira, eta horrela jakiten dugu zapatistek segitzen dutela bertako antolamendu alternatiboak eta demokraziaren forma berriak eraikitzen, mass medien arretarik gabe baina jendearen poz eta haserreerik erantzunez; biga, geroz eta jende gehiagok ikusten du munduan gure zirkulu etikoa zabaldu behar dugula, pertsona guztiek duintasunerako eskubidea dugula eta fisonomikoki gure antz handia duten abere eta piztiek ere duintasuna merezi dutela: ezta gure euskal sukaldari distiratsuenak ere ez duela eskubiderik ahateak eta antzarak torturatuz lortzen den *foiea* saltzeko, gure kulturaren gailurra bailitzan; higa, orain urte batzuk alterglobalismoaren ikurra zen Tobin tasa orain Europako agintariek ezarri nahi dute, eta gutxi dela eta berandu datorrela iruditzen ahal zaigu, baina, enfin...; laga, Ipar Euskal Herrian bertan propio sortutako dirua, *euskoa*, ehunka herritar hasi da erabiltzen bertako ekonomia eta harremanak sustatzeko asmoz.

Dirua asmatuz ez da kapitalismoa akitzen —egia esan, kapitalaren sorgin-gurpila (irabazkinak-inbertsioa-irabazkinak inbertitzeko zer edo zer topatu behar) ez elikatzeko egin daitekeen bakarra lanik ez egitea da, hau da, dirurik ez irabaztea—, baina bai tokian tokiko konfiantza eraikitzen; dirua, azken finean, bere desbideratze finantzarioa baino lehen, horixe besterik ez baita, konfiantza. «Diruaren jarioak

lokalki kontrolatzea ideia xarmanta da, gure destinoaren jabe gara», dio Donapaleuko dendari batek; eta horra hor berriro ere utopismoaren bekatua, bere diskurtsoa deseraiki daiteke, ziur zer edo zer txarto ateratzen dela proiektu horretan, baina arrazoi du, ideia xarmanta da gure destinoaren jabe izan gaitzkeela, eta merezi du, gure ahuldadeek bidean zenbait hondamendi ekarriko digutela jakitun, erronkari eustea, konfiantza eraiki eta harrokeria deuseztatzea.¶